

STUDII ȘI CERCETĂRI ȘTIINȚIFICE

SERIA *FILOLOGIE*

**Nr. 38
2017**

Copyright 2017, Editura „Alma Mater”, Bacău, România

ISSN 2559 - 3455

ISSN-L 1224 - 841X

Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău

Facultatea de Litere

**STUDII ȘI CERCETĂRI ȘTIINȚIFICE
SERIA *FILOLOGIE***

Plurilingvism și interculturalitate

2017

Editura „Alma Mater”, Bacău

STUDII ȘI CERCETĂRI ȘTIINȚIFICE. SERIA *FILOLOGIE*
Revistă a Facultății de Litere, Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău

Redactor-șef: Vasile Spiridon

Comitet editorial: Nicoleta Popa Blanariu, Violeta Popa, Adrian Jicu, Petronela Savin, Florinela Floria, Mihaela Hriban

Redactori de număr: Petronela Savin, Florinela Floria, Mihaela Hriban

Asistență lingvistică (limba engleză): Ioana Boghian

Coordonator de număr: Nicoleta Popa Blanariu

Comitetul științific

Alexandru Boboc, Academia Română

Solomon Marcus, Academia Română

Eugen Simion, Academia Română

Florica Bodiștean, Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad, România

Maria Carpov, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași, România

Mihaela Cernăuți-Gorodețchi, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași, România

Tatiana Ciocoi, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Mircea A. Diaconu, Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava, România

Liviu Dospinescu, Universitatea Laval, Québec, Canada

Stelian Dumistrăcel, Institutul de Filologie „A. Philippide” Iași, Filiala Academiei Române

Amos Fergombé, Universitatea Artois, Franța

Gabriela Haja, Institutul de Filologie „A. Philippide” Iași, Filiala Academiei Române

Luminița Hoarță-Cărăușu, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, România

Asun López-Varela, Universitatea Complutense Madrid, Spania

Doris Mironescu, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, România

Antonio Patraș, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, România

Ștefana Pop-Curșeu, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj, România

Ioan Pop-Curșeu, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj, România

Constantin Schifirneț, Școala Națională de Studii Politice și Administrative, București, România

Geoffrey Sykes, University of New South Wales, “Southern Semiotic Review”, Australia

Caroline Ziolko, École Supérieure des Beaux-Arts de Montpellier, Franța

Ioan Dănilă, Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău, România

Emilia Munteanu, Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău, România

Milan Vukomanović, Universitatea din Belgrad, Serbia.

Coperta: Anca Mihăilă

Adresa redacției: Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău

Facultatea de Litere, str. Spiru Haret, nr. 8, Bacău, România, Tel./ fax: 0234 – 588884

e-mail: studiisicercetari3@yahoo.com, <https://sites.google.com/site/studiisicercetari/>

<http://studiisicercetari.ub.ro/>

Cuprins

<i>In honorem Stelian Dumistrăcel</i>	7
Stelian Dumistrăcel	9
<i>Alocuțiune după acordarea titlului de „Doctor Honoris Causa”</i>	
Vasile Spiridon	16
<i>Stelian Dumistrăcel, un „străin” care vine în România</i>	
Luminița Botoșineanu	20
<i>Cuvânt de salut</i>	
Colectivul Departamentului de Dialectologie și Sociolingvistică de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” din Iași, Rodica Zafiu, Ioan Milică, Marius-Adrian Hazaparu	21
<i>Omagii, la împlinirea a 80 de ani</i>	
<i>Pragmatică și (ideologie) lingvistică</i>	29
Eugeniu Coșeriu	
<i>Două documente din perioada sosirii la Montevideo</i>	31
(Traducere din limba spaniolă de Cristina Bleorțu și Cristinel Munteanu)	
Petru Zugun	51
<i>Cupluri și grupuri etimologice în CDDE</i>	
Geoffrey Sykes	
<i>Greimas and Levinas, Residents of Kaunas. War and Semiotic Theory in the Twentieth Century</i>	57
Luminița Hoartă Cărăușu	
<i>Particularități pragmatice ale dezbaterii televizate Cap de afiș, moderator și realizator Andreea Știliuc, invitat Gigi Căciuleanu</i>	69
Adriana Maria Robu	83
<i>Elemente de creativitate în discursul parlamentar românesc</i>	
Simina Mastacan	
<i>Idéologies linguistiques actuelles. Le cas de l’écriture inclusive</i>	91

Mihaela Hriban	101
<i>Influențe de origine engleză în limbajul sportiv</i>	
<i>Memorie colectivă și patrimoniu cultural</i>	107
Petronela Savin, Cosmina Timocea-Mocanu, Adrian Jicu	
<i>Proiectul e-FestMemoria. Valorificarea patrimoniului imaterial. Sărbătorile de iarnă din județul Bacău</i>	109
Cosmina Timocea-Mocanu	
<i>Cercetarea sărbătorilor de iarnă prin anchetele indirecte de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Analiză de caz: localități din județul Bacău</i>	117
Adrian Jicu	
<i>e-FestMemoria. Sărbătorile de iarnă din județul Bacău, între ceremonial și discurs</i>	129
Alin Popa, Violeta Popa	
<i>Geneza orașului moldovenesc. Studiu de caz – orașul Bacău (secolele XV-XVIII)</i>	135

In honorem

STELIAN DUMISTRĂCEL

STELIAN DUMISTRĂCEL
Alocuțiune după acordarea titlului de „Doctor Honoris Causa”

Stimați Domnilor Prorectori,
Stimați membri ai Senatului,
Stimați membri ai Comisiei,
Stimați colegi de la Facultatea de Litere a Universității „Vasile Alecsandri”
și
Dragi prieteni din asistență, cunoscuți sau mai puțin cunoscuți, dar care îmi sunteți astăzi alături prin participarea la unul din cele mai importante momente din viața mea didactică!

Fiind, timp de peste patru decenii, cercetător științific la un institut al Academiei Române, atunci când am primit titlul de profesor, la Universitatea din Galați, titularizarea respectivă a venit după ce publicasem mai multe cărți și aveam anumite recunoașteri științifice, dar pentru titlul de profesor nu am concurat, în sensul direct al cuvântului; acesta mi s-a acordat „în funcție de...”, „dat fiind că...”, așadar ca o recunoaștere profesională.

Acum, însă, când, după cele două titluri onorifice primite de la Universitățile din Galați și din Bălți (Republica Moldova), Universitatea „Vasile Alecsandri” mi-a conferit și ea titlul de „Doctor Honoris Causa”, acesta înseamnă, pentru mine, o recunoaștere morală, dar nu numai asta, ci înseamnă și o responsabilitate deosebită față de toți cei care îmi sunt apropiați, dintre care unii, acum, s-au pronunțat, ca de obicei în astfel de împrejurări, în cuvinte mult mai elogioase decât, poate, merit.

Imediat, trebuie să fac o paranteză: cred că adjectivului *elogios* nu i se prea potrivesc gradele de comparație, dar fac eu acum o excepție; pentru că tot mi s-a spus că m-aș descurca în mai multe domenii, aș vrea să acceptați, pentru moment, intervenția mea într-un asemenea domeniu de legiferare... contextuală!

Desigur, referirea la mai multe domenii nu o interpretez și nici nu aș vrea să las să fie interpretată ca o dovadă de versatilitate (în sensul mai vechi, depreciativ, al cuvântului); astăzi, prezența în mai multe domenii conexe poate fi descifrată ca o tendință, ca o presiune a epocii în care trăim. Avem, acum, opțiunea între ceea ce înseamnă un *specialist* („monospecialist” să-i zicem) și un *generalist* cu posibilități de adaptare. Pe mine, ca și pe alții din generația mea, ne-a forțat momentul să evoluăm în cel de al doilea sens. De exemplu, eu, după ce am făcut fonetică și dialectologie, credeam că aceasta este o meserie, având în vedere cariera și realizările deosebite ale celui mai important dialectolog român, care a fost născădeanul Sever Pop, prin lucrările lui teoretice, prin atlasul lingvistic la care a lucrat cu un devotament și cu un talent deosebit, după viziunea lingviștilor elvețieni Karl Jaberg și Jakob Jud, prin prestigiul lui internațional ca profesor la Universitatea din Louvain și ca director al revistei *Orbis*.

Și chiar s-a dovedit că această formație, că această meserie a fost una foarte bună pentru o perioadă din activitatea didactică de la noi: atunci când, la Iași de exemplu, un curs de dialectologie se făcea un an, la toate secțiile de la Litere (am

suplinind cursul de Dialectologie română de la Facultatea de Filologie de la Iași între anii 1963 și 1968, iar unii foști studenți din această perioadă mi-au devenit colaboratori la Institutul Philippide). Și de asemenea, când, după aceea, aveam lucrări de licență în domeniul acesta, absolvenții fiind astfel pregătiți ca posibili colaboratori pentru cercetarea pe teren, la fața locului, a graiurilor populare. A mai fost o bună pregătire și pentru unii absolvenți de la Litere din toată țara, atunci când s-au pus bazele programului național al realizării, la București, la Iași, la Cluj și la Timișoara, a atlaselor regionale, din seria *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni*, după modele străine, în primul rând după cel francez, după Dauzat, prin seria începută de acesta cu atlasele lingvistice și etnografice ale Franței. S-a dovedit, mai târziu, că, prin activitatea de teren a dialectologilor din unitățile de cercetare ale Academiei, avem o bază de date extrem de bogată și că putem să o valorificăm, atât pentru realizarea programului amintit, preocuparea pentru atlasele regionale fiind în vogă în anii 70 în mai multe țări din Europa, cât și pentru participarea, apoi, la două proiecte internaționale, *Atlas linguarum Europae* (ALE) și *Atlas linguistique roman* (ALiR), la care și eu am colaborat.

Există însă și un alt aspect important pentru mine, și, după excursul evocator al perioadei tinereții, pe care vă rog să-l înțelegeți, vreau să revin la problematica diversității profesionale a lingviștilor. Dintre marii specialiști în acest domeniu, Kurt Baldinger, profesor german pe care l-am cunoscut la Heidelberg, a susținut că dialectologia duce în mod fatal (!) și favorabil spre socio- și psiholingvistică, pentru că ai de a face cu vorbirea și dispui de informații diverse, pe care nu le au la dispoziție, direct, specialiștii în alte domenii, nici cei care se ocupă de gramatică sau doar de teoria limbii și, de fapt, nicio altă categorie de lingviști. De aceea, am primit, oricum, cu nedisimulat interes caracterizările ce mi s-au făcut aici vorbindu-se despre interdisciplinaritate, respectiv despre orientarea mea spre diferite domenii lingvistice, fapt la care mă voi referi și în continuare.

Dar, înainte de toate, vă cer permisiunea să fac câteva – foarte scurte – referiri biografice și referințe biobibliografice, avansând o condiție, pe care vreau să o respect. La acordarea unui titlu de „Doctor Honoris Causa” la Iași, cineva a făcut o caracterizare foarte îndrăzneată, respectiv că un *laudatio* sau o intervenție în asemenea ocazie trebuie să fie ca un *bikini*: *scurt*, dar să *acopere* esențialul. O să încerc să respect regula aceasta și am reluat exigența citată ca să îndreptătesc, cumva, afirmația unor colegi pe care i-am ascultat, cum că aș fi având un oarecare talent de vorbitor. Ce este adevărat din ce s-a spus este faptul că nu ocolesc ludicul, pe care nu-l ocolea nici Coșeriu; elevi de ai săi de la Tübingen l-au caracterizat, de exemplu, și drept un „homo ludens”, chiar în legătură cu modul cum își prezenta cursurile.

Îmi aduc aminte de cursuri de-ale sale la care am asistat în 1975, într-un stagiu ca bursier DAAD; de exemplu, pe o tabelă albă, cu markeri în culori, prezenta o schiță a istoriei limbii portugheze; făcea diferite figuri pentru anumite etape, punea semne de întrebare: „Care vor fi, pentru portugheză, urmările căderii imperiului colonial portughez?” și așa mai departe. Era un spectacol sui-generis al omului întreg Coșeriu, adresându-se sălii, punându-și sieși întrebări și răspunzându-și.

*

Am făcut Școala Pedagogică de la Șendriceni – Dorohoi. Iată că am devenit profesor, poate și datorită acestei pregătiri inițiale. Cât am lucrat doar cercetător am avut mereu un regret ascuns, acela că nu fac lecții, pentru că, de fapt, mă pregătisem

pentru asta. La Șendriceni am avut câțiva profesori foarte buni, care mi-au cultivat o asemenea înclinație. Mi-i pot aminti în treacăt numai pe câțiva, și în primul rând pe cel care ne-a predat logica, psihologia și tot ce ține de pedagogie – profesorul Alexandru Grigore Ostafi. Acesta, fiind de-acum cercetător la Institutul de la Iași, când ne întâlneam, mă întreba, autoritar, de ce cuvântul cutare nu se găsește în *Dicționarul Academiei* și mă trăgea la răspundere pentru aceasta, ca și cum de mine (și, oricum, și de mine!) depindea prezența cuvântului respectiv în *Dicționarul-tezaur*! Era, în toate, foarte exigent, cum era și la ore; mă considera, peste ani, ca fiind încă sub autoritatea sa, la fel cum era cu toți aceia pe care îi avusesse ca elevi, în timpul unei lungi cariere. După aceea, pe Dumitru Surmei, profesorul meu de limba și literatura română, care ne confrunța cu o viziune originală în legătură cu pregătirea și meseria noastră. El fusese profesor de franceză; franceza fusese „scoasă” atunci din facultăți și din școli (eu am făcut numai rusa, am făcut franceza mai târziu), iar profesorul nostru se specializa el însuși în limba și literatura română, odată cu noi. Ne spunea: „Măi băieți, eu sunt cel mai bun elev al meu!”, pentru că învăța materia pe care ne-o predă și ne cerea s-o știm și noi ca și el. Excelent, de altfel. Și trebuie să vă spun – deși n-aș vrea să se supere nimeni dintre foștii colegi din anii studenției de la Iași – în timpul facultății, la gramatică, am învățat destul de puțin în plus față de ce învățasem cu acest profesor în școala pedagogică ca gramatică a limbii române și ca metodică a predării gramaticii. Și mai sunt și alți profesori, pe care, oricum, nu-mi permite timpul să-i amintesc, dar pentru unii ar putea depune mărturie doi foști colegi de la aceeași școală, Alexandru Zub și Ion Caproșu. Academicianul Alexandru Zub, filosof al domeniului istoriei, format tot acolo, a prins gustul pentru știința respectivă sub îndrumarea inițială a profesorului Constantin Romandașu. Acesta, pe care l-am sărbătorit la împlinirea a 90 de ani, măsura aproximativ doi metri înălțime, iar noi, bineînțeles, îl supranumeam „Atila”; era un profesor ce ne inspira o binefăcătoare frică oricând ne aduceam aminte de el, în vreo împrejurare oarecare. La el, trebuia să citești în plus, nu ne lăsa la discreția „manualului unic” al lui Roller. Parcă-l văd și aud: „A apărut o monografie despre Kogălniceanu!”; ne arăta cartea și ne citea fragmentele pe care și le selectase pentru prezentare. Eram elevi în anul al III-lea și el ne recomanda să citim o întreagă carte despre Kogălniceanu, sau o monografie despre Doamna Elena Cuza, ca să fim pregătiți la lecțiile lui privitoare la istoria modernă a României. Despre astfel de exigențe poate depune mărturie, după cum spuneam, și un alt coleg, profesorul Ion Caproșu, reputat medievalist și devotat istoric al Iașilor, membru de onoare al Academiei Române.

Din anii de studenție de la facultatea din Iași vreau să amintesc, mai întâi, numele a doi profesori. Cu profund respect, având cea mai mare prețuire peste timp – tocmai pentru că la profesorul la care mă refer nu am avut nota maximă, mi-a pus numai nota 9, fiindcă la examen, de la cel de al doilea subiect de pe bilet, am prezentat destul de evaziv evoluția unei guturale din limbile indo-europene. Și îl pomenesc pentru că el mi-a trezit interesul, gustul pentru biografia cuvintelor și a expresiilor, pornind de la lingvistica indoeuropeană, ca îndemn de a trece dincolo de cuvinte. Este de necrezut cum puteai pătrunde în alte lumi, în alte sfere de reprezentări și de mentalități prin cursurile unui om ascetic, care nu se înflăcăra niciodată, pe care nu l-am auzit niciodată ridicând tonul, care intra exact la ore, consultându-și ceasornicul scos din buzunarul de la jiletcă și al cărui autocontrol era așa de dezvoltat, încât ieșea din amfiteatrul III 12 exact când trebuia să sune, cu

ceasornicul scos din buzunarul de la jiletică. Acesta a fost profesorul Theofil Simenschy.

Și am mai avut un foarte mare profesor, pe care se pare că nu l-am moștenit decât în foarte mică măsură ca preocupări: Alexandru Dima, membru corespondent al Academiei Române, ce ne-a predat ceea ce se cheamă Estetică și Literatură universală. Acest profesor – mărturisesc acum, dar apelez la înalta dumneavoastră înțelegere – m-a angajat ca pe un fel de servitor, după tradiția germană, din universitățile germane, unde este câte un student ce poartă un titlu pompos, așadar nu este vorba de un statut deloc infamant, student ce este un fel de ajutor al profesorului pentru cursuri (am cunoscut lucrurile și avantajele, mai târziu, la fața locului). Dar, pentru mine, prin 1954-1956, asta însemna doar teancul de buletine de împrumut de la Biblioteca Centrală, pentru cărți din „fondul S”. Așadar Magistrul (așa îi ziceam încă din anii de facultate) îmi dădea teancul de buletine de împrumut semnate în alb: „Vezi ce am însemnat, ia cărțile de la bibliotecă și adu-mi-le. Pentru cursul următor îmi aduci șapte cărți”. Și i le aduceam, pentru că el, la curs, nu citea după niște coli de hârtie, ci vorbea întotdeauna după câteva însemnări, după cărțile pe care le analiza, după marea lui experiență și după gustul său literar suveran. Aveam să profit de acest rol de... servitor, ba am profitat chiar foarte mult, pentru că eu nu restituam imediat cărțile respective, ci le mai țineam vreo două-trei zile sau o săptămână, până când mă duceam după alte cărți, tot pentru dânsul. Pentru că le citeam! Cărți de la „fondul S”, adică „fondul secret”. Erau cărțile normale, de cultură, de înțelepciune, refuzate studenților din absurde motive de cenzură. După repartizarea la Institutul de la Filiala Iași a Academiei, i-am servit, din nou, ca secretar științific, și iarăși aveam să profit de încrederea binevoitoare a Magistrului; ca director al Institutului (atunci) de Filologie: îi datorez un prim stagiu de specializare în Germania și începuturile cunoașterii, relative, firește, a limbii germane. În septembrie 1966, m-a anunțat că a făcut o propunere în acest sens, la Secția de profil a Academiei, și că am primit aprobarea pentru trei luni de stagiu în Germania, așa că trebuie să mă pregătesc:

„– Știi germana?” „– Nu...”.

Stăpâneam, destul de bine, franceza, și datorită cursurilor de la facultate ale prof. Valeriu Stoleriu (care ne prevenise, de altfel, că germana se învață de două ori mai greu decât franceza, însă unui filolog îi este măcar de trei ori mai utilă), dar, mai ales, lecțiilor particulare în grup, de la Institut, cu ironica și subtila profesoară Maria Carпов, față de care te simțea rușinat dacă nu foloseai când trebuie „partitivul”. Și chiar rusa, după cei aproape opt ani de studiu din școala „elementară” și „medie”, dar și din facultate.

„– Ai câteva luni ca să te familiarizezi; altfel nu prea ai ce căuta acolo!” (deși mergeam la un Institut de romanistică). Și, până în aprilie anul următor, m-am... familiarizat, Profesorul interesându-se constant despre cum merg lucrurile... Cu raportul de rigoare, la întoarcerea de la „Institut für romanische Sprachen und Kultur der Berliner Akademie der Wissenschaften”.

Aș aminti faptul că, pentru postura didactică, mi-au folosit foarte mult lecțiile și manifestările științifice la care am participat, apoi, și datorită unor stagii de specializare și documentare în Germania, ca bursier DAAD, în primul rând pentru cursurile ținute de mine la Universitatea de la Jena (semestrul de iarnă al anului universitar 1996/1997), preluând optica predării și comportamentul în clasă model Eugeniu Coșeriu (printre altele, apelul la cunoașterea mai multor limbi). Mi-au

plăcut și cursurile prof. Klaus Heitmann, de la Heidelberg, un profesor excepțional, pentru care materiile didactice erau o lume în care avea acces direct prin și pentru cunoașterea intereselor ascultătorilor, pentru ceea ce se poate spune și pentru modelarea înțelegerii lucrurilor. În anul 1996, când am făcut și o conferință la Heidelberg, prof. Heitmann avea trei cursuri: cronicarii munteni – el fiind cunoscător de limbă română –, literatura italiană din *cinquecento* și limbajul jurnalistic italian. Aceasta era „oferta” unui profesor de la Universitatea din Heidelberg și prof. Heitmann m-a inspirat când mi-am fixat cursurile opționale de la universitățile din România la care am predat. Însă lecții cum sunt cele evocate mi-au fost utile nu doar pentru cursurile și seminariile de aici, ci, în general, pentru activitatea mea didactică de la Iași, de la Departamentul de Jurnalistică și Științele Comunicării, începută în 1996 și continuată, apoi, la Școala doctorală a Facultății de Litere, tot de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”.

Dar, pentru cei mai tineri ce sunt aici de față, trebuie să mărturisesc că, în anii studenției, eram un fel de procuror public la seminariile de dialectologie, de istoria limbii literare, de gramatică istorică, sau de literatură română. Odată solicitat de profesori ca atare, trebuia să fiu mereu pregătit, să ascult cu atenție, să fiu gata să pun întrebări și să îmi spun părerea. Iar un asemenea exercițiu te formează. Profesorul care m-a îndreptat spre aceasta și m-a apreciat din această optică a fost Gavril Istrate, fost decan. La absolvire, el nu m-a putut însă repartiza în învățământul superior: aveam eu ceva la „dosar” (tatăl meu fusese funcționar militar la Cernăuți, pe vremuri), iar studenții cu „origine sănătoasă” trebuiau feriți de... influențe nefaste, de vreo pervertire din partea elementelor ne-sănătoase; dacă aveai la dosar așa ceva, nu se ierta, erai „aranjat” pentru toată viața. Dar prof. Istrate m-a creditat total, a susținut că aș fi bun în cercetare, iar alți profesori au confirmat această apreciere și așa am devenit cercetător științific, dar acum nu regret, de fapt, întârzierea prestației pe teren didactic.

*

Îmi face însă o deosebită plăcere să mă refer la activitatea mea la Universitatea din Bacău, revenind la problema interdisciplinarității, evocată anterior. Aici, m-am bucurat de o atmosferă favorabilă; fiind invitat să predau, la Facultatea de Litere, mi s-a dat libertatea de a face cursuri opționale, ceea ce am și făcut, prezentând, la Masteratul de „Științe ale comunicării și ale limbajului”, cursuri de lingvistica textului, de etnolingvistică, cu extensie către pretențiosul domeniu al antropologiei comunicării. Dar contactele cu universitarii bacăuani au însemnat, apoi, mult mai mult, în primul rând prin discuțiile cu aceștia la manifestări științifice la care am participat, sau prin cele cu foști studenți de aici, pentru alegerea temelor de doctorat ale acestora și pentru elaborarea tezelor, reprezentând continuarea preocupărilor de la cursuri, de vreme ce investigațiile propuse s-au referit la „Retorica și pragmatica discursului publicitar” (Brîndușa-Mariana Amălânței, 2002-2006), respectiv la „Frazeologia privitoare la alimentația omului” (Petronela Găbureanu, căsătorită Savin, 2004-2009), teze recompensate prin calificativele maxime, la susținere, la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

Consider că Doamna Decan de astăzi a Facultății de Litere de la Bacău, Brîndușa Amălânței, mi-a acordat, ca fost profesor, o bilă albă, atunci când, în 2015, a făcut sugestia de a fi cooptat ca membru în comisia pentru susținerea, tot la Iași, dar în cadrul Facultății de Filosofie și Științe Social-politice de la Universitatea

„Alexandru Ioan Cuza”, a celei de a doua teze de doctorat a D-Sale, „Gestualitatea în dezbaterile publice”. Aceeași satisfacție am avut-o când cealaltă prietenă de la Bacău, Petronela Savin, m-a solicitat în calitate de mentor la proiectul „Dicționar frazeologic. Câmpul onomasiologic al alimentației omului”, respectiv de „Senior Researcher” pentru un important proiect de cercetare, privitor la „Digitalizarea patrimoniului cultural alimentar. Regiunea Bacău”, acum în curs de desfășurare, responsabilitate ce mi-a dat șansa continuării contactelor profesionale și cu alți colegi de la Bacău, printre care, în primul rând, prof. I. Dănilă, Luminița Drugă, Florinela Floria și Ioana Boghian. De altfel, aceleași bune relații le-am dezvoltat și cu alți colegi de aici, cunoscând-le și prefațându-le volumele *Casa – semn al identității culturale* (I. Dănilă, Doina Cmeciu, 2006), respectiv *Româna corectă, prin întrebări, răspunsuri și comentarii* (I. Dănilă, 2014). De altfel, profesorului Dănilă, în calitate de colaborator permanent, îi datorez păstrarea unui contact semnificativ cu publicul bacăuan, prin interviurile pe teme de lingvistică realizate pentru emisiunea „Merge și așa?” a postului de televiziune TV Bacău.

Mi-a făcut o deosebită plăcere faptul că în raportul comisiei pentru acordarea titlului de „Doctor Honoris Causa” se menționează, cu generozitate, în ceea ce privește contribuția mea la desfășurarea activităților academice în cadrul Universității „Vasile Alecsandri” din Bacău, sprijinul acordat cadrelor didactice de aici prin recomandări și referate pentru realizarea de stagii de specializare, respectiv pentru obținerea de burse și pentru examenele de promovare pe post, dar și activitatea ca membru în comitetul științific al revistei Universității, *Studii și cercetări științifice. Seria filologie*. Este o publicație căreia, de fapt, îi sunt eu profund îndatorat, dat fiind că, la împlinirea vârstei de 75 de ani, mi-a dedicat numărul 28/2012 al *Studiilor...*, în urma desfășurării, la 23 noiembrie 2012, a Simpozionului aniversar intitulat „Dialoguri academice. Stelian Dumitrăcel – 75”, număr ce cuprinde, în două secțiuni speciale, comunicări ale participanților, de la Bacău, dar și de la Galați și de la Iași, la această manifestare științifică, reprezentând călduroase *Portrete*, ca și exegeze având ca generic relaționarea *Limba și creativitate*.

Am rememorat aceste aspecte deoarece, recitind textele respective, am avut, iarăși, satisfacția să regăsesc, la colaboratorii mei din centrele universitare menționate, înscrierea în unele linii de forță ale teoriei coșeriene pe care le-am cultivat eu însumi, conturând proiectele școlii doctorale „Tehnica liberă a vorbirii și discursul repetat”. Și consider că această opțiune, pusă în practică și de cei apropiați mie, a condus, de fapt, la recunoașteri morale și spirituale printre care se înscrie și titlul onorific acordat de Dvs., astăzi.

Dar, amintindu-l pe Eugen Coșeriu, nu pot renunța (în momentul de față eventual pentru o nuanță de culoare) la mărturisirea, deși cu oarece jenă, a bucuriei pe care mi-a adus-o o apreciere a Magistrului. După ce am publicat prima ediție a *Expresiilor românești*, Eugeniu Coșeriu, care a citit cartea într-o noapte de insomnie, la Tübingen, mi-a spus: „Domnule D., frumoasă carte ai scris!”. Eu eram destul de bătrâior atunci, dar am fost încântat ca un elev de clasa I care a luat coroniță, că însuși Coșeriu m-a apreciat prin aceste cuvinte. La fel cum am fost încântat și de o apreciere, în legătură cu aceeași carte, a regretatului profesor G. Tohăneanu, în a cărui comisie de „Laudatio” la conferirea titlului de „Doctor Honoris Causa” al Universității „Dunărea de Jos” am fost membru. Într-o discuție cu acesta (pornind de la originea unei expresii oarecare), blândul profesor Tohăneanu mi-a spus, despre

aceiași volum: „Cartea pe care-ai publicat-o mata am citit-o de-am rupt-o!”. Era în 2000, la Galați, și, pentru a-și întări afirmația, a luat-o ca martor pe soția sa, căreia m-a prezentat. Vedeți, așadar, că niciun titlu contemporan nu estompează vechi bucurii ale altor vârste. Cei tineri vor prețui și ei, cândva, fapte și momente prin care se recuperează ani mai tineri. Vedeți cât sunt de încântat de faptul că revenirea mea aici m-a întinerit cu mai bine de zece ani în urmă, dar sunt sigur că mă înțelegeți și mă acceptați ca atare...

Față de momentul de satisfacție morală pe care îl trăiesc, unul excepțional ca pornind dinspre profilul didactic, vreau să închei încercând să duc lucrurile spre un anumit tip de normalitate. Dacă ai realizări deosebite, poți fi revendicat, de foștii tăi învățători și de profesorii din ciclul mediu drept o „figură emblematică”, iar, de aici, nimic mai lesne decât să se vorbească despre „sacrificiile” pe care le-ai făcut pentru a ajunge sus! Nu, nu am avut niciodată reprezentările și sentimentele acestea. Nu știu dacă am răspuns tuturor exigențelor, dar am fost crescut să consider îndeplinirea obligațiilor ca pe o stare normală, am crescut în respectul pentru muncă și trebuie să vă închipuiți cam cum au stat lucrurile când părinții au, simultan, trei copii studenți (în afară de mine, o soră, Georgeta, colegă de an, și Paula, care a studiat, tot la Iași, franceza). Este drept, bursieri, dar tatăl având doar un salariu de contabil, și când cauți (și găsești!) să lucrezi în timpul verii ca să-ți cumperi ceva de îmbrăcat, pentru a fi în rând cu o lume modestă și aceasta, este drept. Și, după aceea, să-ți îndeplinești îndatoririle față de familie: am avut un frate cu câțiva ani mai mic (Ștefan), care a făcut o facultate de industrie alimentară, și pe care l-am ajutat apoi noi, ceilalți, în cursul studiilor.

Și am pomenit toate acestea pentru cei mai tineri, de aici, pe care îmi permit să îi sfătuiască să ia în serios marile posibilități pe care ți le oferă munca, dar și încrederea pe care o trezești profesorilor, ce te pot sprijini să te orientezi eficient ca să-ți găsești un drum, ca să răzbești, ba chiar să ai succes, eventual în condiții mai puțin favorabile.

*

Stimați Domnilor Prorectori, stimate Domnule Președinte și stimați membri ai Comisiei de acordare a titlului, stimați membri ai Senatului Universității „Vasile Alecsandri”, vă mulțumesc pentru timpul pe care mi l-ați acordat și pentru onoarea pe care mi-ați făcut-o!

Stimați colegi și prieteni din asistență, vă sunt recunoscător pentru atenție și bunăvoință și, tuturor, prin tot ce fac în continuare, vă promit să fiu, dacă nu chiar un băcăuan, cel puțin un pro-băcăuan convins și eficient!

Vă mulțumesc!

Vasile Spiridon¹

STELIAN DUMISTRĂCEL – UN „STRĂIN” CARE VINE ÎN ROMÂNIA²

Domnule Academician,
Domnule Rector,
Dragi colegi,
Dragi studenți,
Stimați invitați,

Aș vrea să îi urăm un tardiv „La mulți ani!” domnului profesor Dumistrăcel pentru 19 august și sunt convins că va avea mulți ani de acum înainte, având în vedere faptul că marii noștri lingviști au trăit foarte mult. Este vorba despre Alexandru Rosetti, Alexandru Graur, Iorgu Iordan și alți câțiva. Ceea ce dovedește că activitatea intelectuală susținută prinde bine, nu dăunează nicidecum sănătății. Îi urăm sănătate domnului profesor!

Ținând cont de faptul că domnul rector a punctat câteva dintre datele importante ale carierei domnului profesor, nu aș vrea să fac acum un discurs repetat, pentru că domnul Dumistrăcel este specialist în discursuri repetate. Și atunci, aș încerca o mică sinteză a ceea ce a însemnat și înseamnă cariera de excepție a unui mare lingvist din tot spațiul românesc. După cum spunea și domnul rector, dar trebuie să repet, s-a născut la Suceava, a absolvit Facultatea de Litere a Universității din Iași, în 1958, a lucrat la Institutul „Alexandru Philippide” al Academiei Române până la pensionare, dar unde activează în continuare: se ocupă de revista Institutului și are multe alte proiecte. A beneficiat de numeroase stagii în străinătate, în primul rând în Germania: la Bonn, la Berlin, la Tübingen, la Heidelberg. Acolo a fost invitat de lingviști de talie cel puțin europeană, printre care l-aș aminti, în special, pe Eugen Coșeriu. A avut, de asemenea, stagii în Franța (la Toulouse, Lyon și Paris) și a participat la un mare număr de conferințe științifice internaționale. Prima a fost în 1974, la Napoli. (Acum se merge mult mai ușor la o conferință internațională, mai ales, dacă este făcută la noi în țară, dar atunci se mergea foarte greu). După 1990, au început să curgă alte și alte invitații din Europa: fie în Germania, uneori la aceleași universități pe care le-am amintit deja, fie în spațiul românesc, în speță în Republica Moldova (la Chișinău și la Bălți), având de altfel o intensă colaborare cu cele două universități. Chiar a predat cursuri acolo și la Universitatea „Dunărea

---

¹ Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău.

² *Laudatio* cu prilejul conferirii titlului de „Doctor honoris causa” al Universității „Vasile Alecsandri” din Bacău, pe 2 noiembrie 2017.

de Jos” din Galați, ca profesor titular. Noi am avut onoarea să vină la universitatea noastră ca profesor invitat la un program de masterat, în 2004–2005.

Aceasta este în linii mari ceea ce înseamnă evoluția carierei Domniei Sale. Acum aș vrea să vorbesc despre cariera științifică. Și ea este foarte greu de cuprins. Eu am citit titlurile celor peste 300 de articole, studii, eseuri și recenzii pe care le-a publicat și trebuie să recunosc, până la urmă obosești tot citind și citind. Mi-am făcut o părere și am ajuns la concluzia următoare: domnul profesor Dumistrăcel este o personalitate plurivalentă, ca să spun așa, pentru că are o imensă arie de cuprindere pe tot spațiul românesc. A participat și a coordonat lucrarea la cercetarea pe teren la *Atlasul lingvistic român*, a avut proiecte și cu Republica Moldova, a făcut foarte multă cercetare pe teren și nu neapărat de bibliotecă. Aceasta, în ceea ce privește dimensiunile spațiale. În ceea ce privește dimensiunile temporale, activitatea Domniei Sale se întinde începând de la daco-romani și ajungând la ultimele năzbâții pe care le găsim în mass-media, pentru că domnul profesor este invitat la posturi de televiziune, a colaborat la postul național „România cultural”, la revistele importante din Iași (*Convorbiri literare*, *Cronica*, *Revista română*). Acum are o rubrică, de trei-patru luni, la o revistă mai nouă, foarte ambițioasă – *Scriptor* –, ce se intitulează „Capul călindar”. Vă puteți da seama ce lucruri interesante putem găsi citind acea rubrică.

Deci domnul profesor are o mobilitate foarte mare, plecând de la spațiul daco-roman, trecând prin perioada medievală (vorbește despre ceea ce a însemnat moștenirea culturală și lingvistică din timpul domniei lui Ștefan cel Mare) și merge înspre secolul al XX-lea, unde a avut o contribuție foarte importantă în ceea ce privește păstrarea, salvarea moștenirii culturale lingvistice din localitățile care au fost strămutate în urma construirii barajului de la Bicaz. Studenții noștri știu, dar poate că nu înțeleg cum trebuie, că acum avem curent electric și datorită acestei hidrocentrale, care s-a construit în anii '50. A fost, spun eu, necesară construirea unui baraj. Dar, pe de altă parte, să ne gândim că, pe o distanță de 35 de kilometri, de o parte și de alta a Bistriței, până la Coada Lacului, până la Poiana Teiului, populația respectivă a trebuit să fie mutată. Și atunci, e normal că există interferențe lingvistice care au trebuit să fie păstrate în forma în care au circulat ele până în acel moment, până în anul 1960.

Dacă mergem înspre contemporaneitate, vedem că domnul profesor este atent la tot ceea ce se vorbește. Are permanent urechea ciulită la toate greșelile care se comit în mass-media și pe stradă. Și ceea ce este interesant e că le înțelege, nu se „nervează” deodată, este un om foarte calm, încearcă să-și explice lui însuși și apoi să ne explice și nouă de unde provin acele greșeli. Deci are un tact pedagogic formidabil. La un moment dat, spunea într-un interviu că nu suntem niște gardieni care trebuie să împuște pe cei care fac greșeli gramaticale. Câteodată poate că ar trebuit făcut... așa ceva, pentru că noi luptăm din prin 2004–2005 împotriva aberației din limba română care se cheamă „ca și”. Nu am reușit, nimeni nu a reușit pe lumea asta să-i convingă pe români că nu trebuie spus „ca și”, decât în „ca și când” sau „ca și cum”. Așa încât spun și eu: „Bine ați venit la noi ca... și invitat!” Aceasta este una dintre teme și discutăm cu studenții noștri câteva năzbâții: mai recent, „locație” (aici, noi suntem într-o „locație”) și toate celelalte care vin pe filieră engleză și nu sună bine în românește. Cum să sune

bine în românește când deschid calculatorul, tapez „*user name*” și mi se spune că „arată bine”? Cine arată bine? El arată bine? Sau: „un fișier așteaptă să fie imprimat”. Fișierul nu poate să aștepte să fie imprimat, pentru că nu este persoană. Dar, dacă așa se spune..., atunci e bine.

Revenind la acei ani, '50 –'60, în momentul când a debutat, domnul profesor s-a ocupat foarte mult cu ceea ce ține de lexic, cu împrumuturile, cu adaptarea neologismelor, cu păstrarea unor alte cuvinte în limbă în ceea ce privește sectorul agricol. Atunci apăruseră la noi pe piață tractoarele, după model sovietic, și altele. Începe să-și explice încă de pe atunci cum de au ajuns în limbă asemenea cuvinte. L-aș compara pe domnul profesor cu un străin care vine în România, care nu știe limba română și începe să o învețe la o vârstă nu prea fragedă și atunci, ca orice adult, sau ca orice om care încearcă să învețe altă limbă, face și el la fel: ia cuvântul și încearcă să-l înțeleagă. Pentru că noi, dacă suntem nativ români, nu ne punem problema când rostim un cuvânt sau o frază. Or, când ești străin, altfel încerci să înțelegi un cuvânt: să vezi de unde vine el, să-i găsești etimologia, să-i explici, eventual, etimologiile multiple. Domnul profesor explică de foarte multe ori etimologiile multiple ale unor cuvinte și, în felul acesta, reușește să devină un cercetător foarte analitic, să se gândească la expresii a căror etimologie noi nu o știam sau nu ne-o explicam. Are o carte, *Până-n pânzele albe*, și nimeni nu-și pune problema de unde vine această expresie. Și multe altele: „bani uscați”, „bani gheață”, „capul călindar”. Acestea, numai la domnul profesor le găsim, fie că citim articole, studii și eseuri, fie că asistăm la manifestări științifice.

De altfel, personalitatea domnului profesor a fost omagiată încă de când a împlinit 65 de ani, apoi, la 70 de ani, s-a publicat un volum la Galați, și anul acesta, încă unul (nu l-am văzut): este vorba despre o culegere a tuturor comunicărilor pe care domnul profesor le-a ținut la Universitatea din Galați și unde chiar a și activat vreo trei ani. I s-au dedicat secțiuni speciale la conferințe internaționale, iar în cadrul dialogurilor academice de la universitatea noastră, când a împlinit 75 de ani, am avut un astfel de dialog cu domnul profesor. Acum, la Academie, i se scoate un volum omagial, știu că este în curs de apariție. Deci, dacă e să vorbim de distincții, a avut cinci conferințe la Academie, unde a obținut și Premiul „Timotei Cipariu”, pentru prima carte, și este „Doctor honoris causa” al Universității din Bălți, în 2011, și al Universității „Dunărea de Jos”, în 2012. Acum, iată, avem bucuria să-i conferim și noi această distincție.

Domnul profesor are o formidabilă mobilitate, spuneam, dar este și un foarte bun pedagog, un excepțional cercetător și, în același timp, știe să se miște și în spațiul public, invitat fiind la atâtea emisiuni și la atâtea conferințe. Activitatea Domniei Sale se întinde de la etnoarheologie, trecând prin fonologie, lexicografie, lexicologie, frazeologie și ajungând – de ce nu? – până la sintaxa frazei, într-un cuvânt, la ceea ce înseamnă limba română, nu numai actuală. Prin aceasta, firește că domnul profesor iubește nu numai limba română. Iubește și istoria noastră și iubește – hai să spun cuvinte din limbajul de lemn, pentru că domnul profesor se ocupă și de limbajul de lemn – „poporul din mijlocul căruia s-a ivit”. Puneți-le, dacă vreți, între ghilimele, dar sunt foarte serios când spun lucrul acesta.

Prin seriozitatea pe care o dovedește, prin talentul desăvârșit cu care predă și cu care face cercetare științifică, domnul profesor merită toată distincția, toate onorurile noastre. Îl felicităm și îi urăm „La mulți ani!”

Vă mulțumesc!

Luminița Botoșineanu¹

Stimate Domnule Rector,
Stimate Domnule Profesor,
Dragi colegi,

Voi transmite cuvântul de salut și de entuziastă adeziune al Institutului de Filologie Română „A. Philippide”, în calitatea mea de discipol informal și colaborator apropiat al Dlui Profesor, dar și de pe mai mult decât onoranta poziție de prieten al Domniei Sale.

Institutul de Filologie Română „A. Philippide” felicită Universitatea din Bacău pentru actul de mare justiție de a-i acorda Dlui Prof. univ. dr. Stelian Dumistrăcel titlul de Doctor Honoris Causa și îi mulțumește pentru oportunitatea pe care ne-o oferă astfel de a-i aduce laureatului, și în acest context academic, elevat, solemn, omagiul nostru vibrant.

Opera sa, care explică riguros, cu acuratețe logică, finețe analitică și strălucire creativă, cele mai subtile fapte și fenomene ale limbii, urmărind *până-n pânzele albe* rădăcinile uitate ale expresiilor și detaliile revelatoare ale realității lingvistice, întărește temeliile simbolice ale Institutului nostru, în slujba căruia, de 6 decenii, omagiatul nostru de astăzi își pune mintea și inima, zi de zi, clipă de clipă. Pentru că Dl Prof. este cercetător *full-time*, nu doar atunci când citește, cercetează, descoperă, studiază în cabinetul său din clădirea Asachi (care nu-și putea găsi un ocupant mai devotat!), ci oricând și în orice context: în studiile sale exemplare, adevărate modele, incontestabile pentru orice specialist în dialectologie sau fonetică, stilistică, frazeologie sau etimologie, cultivarea limbii, etnolingvistică și antropologie culturală, lexicologie sau pragmatică; în intervențiile sale publice sau private, de la comunicări științifice și conferințe la dialoguri spontane, toate având savoarea și spectaculozitatea conexiunii efective cu interlocutorul, fascinat de virtuozitatea demonstrației și de bucuria comunicării cu Profesorul; sau, în fine, când împărtășește rezultatele muncii sale neobosite publicului larg, de exemplu prin intermediul unor rubrici dedicate cultivării limbii în publicații de informare și cultură generală.

Dincolo de comuniunea prin idealurile înalte la care ne raportăm și scopurile științifice pe care le urmărim, ceea ce unește astăzi comunitatea academică este tocmai personalitatea iradiantă pe care o omagiem. Cercetător și profesor, coordonator, mentor, formator și mai presus de toate om, erudit, deschis noilor provocări intelectuale, dispus mereu să trateze lucruri inedite cu o profunzime inegalabilă, Dl Prof. Dumistrăcel a creat o școală – o școală mare cât toate instituțiile unde a activat sau activează –, transmițând cu generozitate discipolilor și colaboratorilor nu doar cunoștințele sale excepționale, ci și un model desăvârșit de moralitate și curaj intelectual.

---

¹ Reprezentant al Colectivul Departamentului de Dialectologie și Sociolingvistică de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” din Iași.

OMAGII, LA ÎMPLINIREA A 80 DE ANI

Stelian Dumitrăcel – 80¹

Realizarea unui portret din interior al omagiatului de astăzi – din interiorul Institutului de Filologie, din interiorul biroului său de lucru – este o mare provocare, întrucât în ipostaza de cercetător se întâlnesc dialectologul de vocație, omul de teren, teoreticianul și metodologul, deschizătorul de cuprinzătoare perspective și descoperitorul de valențe ascunse, coordonatorul, mentorul, formatorul. Personalitatea sa ca lider al echipei de cercetare care realizează *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina* se întrecește prin poziția simbolică pe care o ocupă în prima linie a domeniului dialectologic la nivel național, alături de alte nume consacrate precum Teofil Teaha, Petru Neiescu, Nicolae Saramandu, Grigore Rusu sau Dorin Urișescu. Acest statut, dobândit prin deschiderea spre arii majore ale dialectologiei, dificil de reunit într-o viață de om – atlas, etno- și sociotexte, teorie și metodologie – îl proiectează, de fapt, ca pe o sinteză fericită între Sever Pop, atlasistul și teoreticianul, și Emil Petrovici, anchetatorul și autorul de atlas și de texte dialectale, și justifică plenar alegerea în Comitetul național român al *Atlas Linguarum Europae* (ALE) și colaborarea la *Atlas Linguistique Roman* (ALiR), proiecte europene de anvergură. În interiorul laboratorului de cercetare pe care l-a creat s-au realizat volumele de hărți și, ca parte complementară, volumele de texte ale NALR. Moldova și Bucovina și s-a pășit într-o nouă eră în domeniul editării atlaselor lingvistice românești, care, începând cu volumul al III-lea al atlasului, se realizează integral cu ajutorul resurselor electronice.

Mereu lângă noi și aproape de noi, neprovocând complexe inhibitoare, deși aflat în contradicție cu mediocritatea, nu pare să fi ținut niciodată transformarea mai tinerilor săi colegi în performeri ai științei reci, ci în primul rând sensibilizarea lor la viața limbii, dorința de a le transmite emoția, fascinația pe care o trăiește la observarea fenomenelor acesteia. Neobosit cercetător al faptului de limbă, îl extrage din aparența de banalitate și îl scoate la lumina științei. Îl vede pe teren sau îi simte potențialul în urma unor insistente și zilnice lecturi, cu care își hrănește continuu curiozitatea intelectuală. Astfel, Ideea, luminată de creativitate și de finețe analitică, edificată cu rigoare și consecvență, se transformă în studii exemplare, adevărate modele, aflate în vecinătatea impecabilului, incontestabile pentru orice specialist în dialectologie sau fonetică, lexicologie, frazeologie sau lexicografie, terminologie, etimologie, romanistică, istoria limbii literare și a ideilor culturale, stilistică, etnolingvistică, sociolingvistică și pragmatică.

---

¹ Colectivul Departamentului de Dialectologie și Sociolingvistică Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, text publicat în *Buletinul Institutului de Filologie Română „A. Philippide”*, XVII, nr. 3, iulie-septembrie 2017, pp. 24-27.

Manifestând un interes generos pentru lucrările colegilor de breaslă, scrie mult și serios pe marginea acestora. Nu sunt nicidecum niște prezentări formale sau niște inventare seci: comentariile aparțin specialistului avizat, bine orientat în probleme de lingvistică generală și românească. Severitatea omului de știință autentic, caracterul neconcesiv, categoric al opiniilor sale, dar întotdeauna ponderat prin nuanțări și rezerve argumentative, formulate pe un ton constructiv, prin interogații și autointerogații, amendează prompt superficialitatea, iar purtătorii ei se lămuresc aproape de la sine că au nimerit pe teritorii străine.

Dacă în scris e livresc, de un rafinament care străbate fraze lungi și adesea sofisticate, în expresia orală este mai nonformal, backgroundul erudit permițându-i să transforme detaliul aparent ne semnificativ în prilej de digresiuni docte, dezvoltate cu un entuziasm iradiant. Când se pasionează de vreun subiect, face excursuri bogate și provoacă discuții conduse maieutic cu discipolii (pe care îi numește, cu generozitate, colegi sau colaboratori). Componenta socială, convivială a personalității sale transpare în flashbackuri care îi prilejuiesc ba schițarea portretului vreunui profesor de acum jumătate de secol, care se reanimă creionat în tușe sigure, ba evocarea vreunei întâmplări semnificative, memorabile, în care se ancorează, firesc, discuții savante pe teme de specialitate. Întunecații ani '50 –'60 îi stârnesc emoții inedite, eminentamente intelectuale, și vorbește cu însuflețire despre subterfugiile științei lingvisticii din acele timpuri, care, fără a face prea multe concesii, s-a salvat de la sufocare de sub mormanul de maculatură comunistă.

Și, pentru că începeam aceste rânduri cu ideea unui portret al omului de litere astăzi aniversat, animat în cercetările pe care cu pasiune le-a dezvoltat de-a lungul ultimelor decenii atât de analiza verbalului, cât și de cea a paraverbalului, credem că acest portret nu ar fi complet fără scoaterea în evidență și a... componentei nonverbale a personalității omagiate, componentă ce prinde contur prin gesturile, atitudinile și raporturile de proximitate desfășurate cotidian! Însă dacă noi, cei care îi suntem zilnic în preajmă, poate nu observăm de fiecare dată și la adevărata sa dimensiune această latură profund umană a omului de știință, plasată, după cum spuneam, mai degrabă în zona nonverbalului, a nespusului ce se lasă mai anevoios decriptat de semeni, poate că cei care ar putea depune o mult mai bună mărturie în favoarea acestei laturi ar fi tocmai prietenii necuvântători ai Domniei Sale. Prezența lor printre noi a devenit în timp un semn de normalitate și, în mod paradoxal am putea spune, un gest sau, mai degrabă, o invitație la... incluziune socială pe care personalitatea celui omagiat o lansează celor din jur, printr-o mai bună comunicare și o mai strânsă apropiere a acestora în jurul ideilor de sorginte umanitară. Văzându-l mai mereu, dimineața sau seara, în curtea Institutului sau pe holurile acestuia, cum, cu mare grijă și afecțiune, își întâmpină de fiecare dată protejații (sau este întâmpinat de ei!), îți dai seama că ești în prezența unui model uman, pentru care viața nu înseamnă doar claustrare benevolă și benedictină în cetatea științei, ci și bucuria unui *carpe diem* asumat cu seninătate, dată de aceste întâlniri, evenimente, întâmplări la scară redusă – „bucuriile prin cei mici” am putea spune, parafrazându-l pe Iorga.

Afecțiunea pentru lumea necuvântătoarelor este complinită în permanentă și în mod autentic de pasiunea pentru Frumos, fie că ne referim la

literatură, la artele vizuale sau la muzică. Nu de puține ori, atunci când intri în biroul său, ești întâmpinat de celebre arii clasice care se aud pe calculatorul din colț sau poți observa pe birou înregistrări ale filmografiei de aur, despre care îți povestește ca un avizat consumator, dar și din perspectiva specialistului în arta discursului; o ilustrare elocventă a acestei ultime ipostaze este, de exemplu, pasiunea cu care evidențiază, în discuțiile cu cei din preajmă, subtilitatea strategiilor maieutice folosite de personajul din *The King's Speech*, analizate atât din perspectiva specialistului în fonetică, cât și din cea a împătimitului de cea de-a șaptea artă. Toate aceste pasiuni care îi definesc universul cotidian și, în același timp, îl și definesc ca persoană reușesc să metamorfozeze cetatea științei despre care pomeneam mai sus (o cetate ale cărei chei le deține sub aspect simbolic, dar și în mod concret, rareori fiind cineva care să iasă seara mai târziu pe porțile Institutului) într-o *Cetate a soarelui*, pe care, însă, spre deosebire de ilustrul său înaintaș calabrez din ordinul dominican, a reușit să o scoată din zona utopiei și să-i dea, prin puterea propriului său exemplu, o exemplară consistență terestră.

Lecții de erudiție, înțelepciune și umor²

Profesorul Stelian Dumistrăcel îmbină umorul cu erudiția și empatia cu rigoarea filologică: deopotrivă în largul său în spațiul universitar, în cel al cercetării științifice și în cel al comunicării cu publicul prin articole publicistice și interviuri, este astăzi unul dintre cele mai importante repere ale lingvisticii românești. Profesor cald și generos, cercetător atent și informat, publicist scriitor, are vârsta înțelepciunii îngăduitoare față de oameni și lucruri, dar și tinerețea uimitoare pe care o pot menține doar curiozitatea vie, inteligența și pasiunea profesiei.

Grație formației sale de dialectolog, specialist în retorică și stilistician, profesorul Stelian Dumistrăcel pune diagnostice exacte faptelor de limbă și tendințelor uzului, cu eleganță și, adesea, cu un dram de ironie. Știind foarte multe despre limba română și varietățile ei, îndepărtează cu fermitate politicoasă evaluările superficiale ale nespecialiștilor; fascinat de spectacolul schimbărilor lingvistice, le descrie, le explică și refuză să se transforme în prescriptivist intolerant. Le explică studenților și cititorilor, cu răbdare, ce înseamnă alegerea între registrele limbii, adaptarea la situație și la destinatar. Atitudinea sa, atât de necesară, situată mai întotdeauna în răspăr cu indignările elitiste și cu lamentațiile despre „stricarea limbii”, mi se pare foarte bine ilustrată de o frază dintr-un interviu pe care l-a publicat acum câțiva ani în „Opinia studentească” (4 iunie 2013): „Înțelepciunea este să judeci pe fiecare așa cum este, să-l înțelegi și chiar să vorbești, dacă nu vrei să-l jignești, apropiat de posibilitățile lui lingvistice și

---

² Rodica Zafiu, articol din *Anuar de lingvistică și istorie literară*, t. LVII/2017, număr special „*Verba et res. Studia linguistica in honorem magistri Stelian Dumistrăcel*”.

de înțelegere”. Ceea ce nu înseamnă că impostura și agramatismele pretențioase ale presei nu sunt sancționate cu umor și cu abundență de explicații.

Am avut de multe ori bucuria de a-l întâlni în scris pe profesorul Stelian Dumitrăcel, când porneam în căutarea vreunei explicații etimologice, a câte unui fenomen de expresivitate a limbii. De multe ori, tocmai când mi se părea că am dat de un fir, că am descoperit ceva nou, constatam că el fusese deja acolo, scrisese despre fenomenele în cauză, găsisse originea expresiei sau descrisese inovația recentă. În asemenea situații, nu poate decât să te încânte confirmarea unei intuiții de către specialistul cu cea mai mare autoritate. Am avut bucuria și mai mare de a-l întâlni față în față, la susținerea unor teze de doctorat (se știe că a format și a îndrumat mulți tineri pasionați de științele limbii și ale comunicării) și cu ocazia unor conferințe și sesiuni de comunicări. Ne-a făcut onoarea să participe de câteva ori, ca invitat special, la sesiunile anuale ale Catedrei de limba română (ulterior Departamentul de lingvistică) al Facultății de Litere a Universității din București. Inteligența sa scâpărătoare, temperată de bunătate și îngăduință, a însuflețit discuțiile purtate atunci asupra unor teme stilistice și retorice.

Dincolo de contribuțiile sale majore la dialectologie și la studierea raportului dintre limba standard și graiuri, trebuie amintite câteva dintre numeroasele direcții de cercetare pe care le-a deschis profesorul Stelian Dumitrăcel prin cărțile și articolele sale, în care filologia interferează tot mai mult cu sociolingvistica și antropologia: a scris despre „agresarea numelor”, una dintre cele mai interesante forme de violență simbolică de care societatea românească abuzează uneori; a descris în detaliu funcționarea, modificarea și recombinația discursului repetat; a formulat adevăruri esențiale despre limbajul publicistic, observând cu finețe alunecarea acestuia dinspre un rol informativ către cel de divertisment și exacerbarea funcției fatice a mesajului – de apel și menținere a contactului cu publicul. Profesorul Dumitrăcel disociază cu finețe, în analiza varietăților diastratice și diafasice ale limbii române, între limbajul violent prin conținut și cel perceput ca agresiv sau vulgar prin alegerile lexicale; e probabil specialistul care – într-un dicționar al viitorului, interactiv și interconectat – ar asocia cuvintelor și expresiilor limbii române cele mai potrivite etichete de registru.

Dacă nu ar fi știut tot ce se poate ști despre varietățile regionale, istoria limbii și mecanismele semantice și retorice, lingvistul nu ne-ar fi putut oferi cele mai exacte, prudente și încântătoare explicații ale expresiilor românești. Cartea sa *Până-n pânzele albe* (2001) – rod al unor investigații detectivistice de decenii și al unei lungi experiențe publicistice – va rămâne principala operă de referință într-un domeniu – al etimologiei frazeologismelor – în care puțini s-au aventurat, și în care cineva poate fi ghidat doar de cultura solidă și de o îndelung formată sensibilitate față de dinamica limbii.

În continuarea celei mai bune tradiții a filologiei românești, cu o deschidere firească și relaxată către tot ce ne poate aduce azi informarea și comunicarea prin internet, profesorul Dumitrăcel este la fel de tânăr, activ și generos ca întotdeauna. Îi aștept cu nerăbdare noile articole despre cele mai

recente întâmplări ale limbii române și îi urez, cu profundă admirație, la mulți ani!

***Jurnaleza pentru toți*³**

Profesor al multor generații de jurnaliști și autorul unor lucrări de referință asupra profilului stilistic și pragmatic al limbii române actuale, distinsul și cunoscutul cercetător ieșean Stelian Dumistrăcel a publicat de curând o carte-document: *Cuvintele, încotro? Lingvistică pentru toate televiziunile* (Polirom, 2017).

Stilul elegant, erudit și echidistant al cărturarului care în ultimele două decenii a explorat cu minuțiozitate clișeele, capriciile, alunecările și modele din publicistica românească a zilelor noastre le este, fără îndoială, cunoscut cititorilor *Ziarului de Iași*. Din firele toarse în rubrica săptămânală [intitulată „Lingvistică pentru toți”, n. red.] s-a născut țesătura trainică a unui volum care oferă o imagine elocventă a babiloniei de cuvinte, construcții, expresii și formule la care jurnaliștii prezentului recurg pentru a (nu) se face înțeleși. În beneficiul cititorului, autorul construiește, prin prisma unui bogat inventar de ilustrări comentate cu finețe și condimentate cu umor tonic, un ghid valoros de ocolire a capcanelor declanșate parcă la tot pasul în calea exprimării corecte.

Fără a se îndepărta de recuzita teoretică a retoricii clasice, potrivit căreia stilul este expresia unui echilibru comunicativ întreținut de corectitudine, claritate, plasticitate și adecvare, Stelian Dumistrăcel dezvoltă, în rame enciclopedice, un discurs critic pilduitor, însă nu prin tonul apodictic și rigid pe care filologii sunt adesea ispitiți să îl adopte atunci când se pronunță asupra unor chestiuni delicate ale uzului lingvistic, ci prin valorificarea unui repertoriu bogat de mijloace de educare a bunului-simț în exprimare. Astfel împletite, confesiunea și anecdota, decupajul savant și extrasul literar, proverbul și aforismul, clișeul și vorba de duh se topesc într-o captivantă poveste a vorbei, pe care lingvistul o deapănă cu știință și cu talent.

Aș lungi vorba, pentru că îmi face plăcere să semnez ce documentare riguroasă, temeinică și vastă presupune fructificarea, în câteva mii de semne, cum se zice în jurnaleză, a unor cunoștințe care nu se află la îndemâna oricui. Puține sunt, în publicistica românească actuală, condeiele care au darul de a pune în lumină, cu tact și cu însuflețire, dedesubturile limbii păsărești pe care ziarele, revistele, radioul, televiziunea și internetul o revarsă în mințile noastre. Dar, după cum se spune în popor, vorba lungă-i sărăcia omului, așa că țin partea autorului („Cuvintele, încotro? Care încotro!”) și decupez, în încheiere, un instantaneu din portretul creionat de doamna Rodica Zafiu în postfața cărții pe care vă invit să o citiți în tihnă și cu folos: „Profesorul Stelian Dumistrăcel este un mare lingvist care și-a asumat, parcă dintotdeauna, rolul de reper moral și profesional, pe care

---

³ Ioan Milică, fragment din prezentarea publicată în *Ziarul de Iași*, 20 decembrie 2017, p. 4.

și-l exercită cu umor și bunăvoință, amuzându-se, ca orice erudit, în fața diversității ideilor și a spectacolului lingvistic actual, pe care le privește cu o neobosită curiozitate”.

Profesor cu distincție⁴

Aprilie 2002. Cum privești dinspre catedră, în partea dreapta, în prima bancă sunt eu, unul din cei vreo 50 de boboci care au ales, în vara anului 2001, să studieze jurnalismul. La catedră, Domnul Profesor nu stă locului defel, e când în picioare, când așezat și, fie că ne povestește despre limbile indo-europene, fie că ne vorbește despre manifestarea funcției poetice în discursul publicitar, își completează spusele cu exemple notate pe niște pătrățele galbene de hârtie. „I like Ike. E și fatic, și poetic”, spune plin de vervă. Mă las cuprins de entuziasmul care emană dinspre catedră, dar se pare că nu sunt suficient de pregătit și pentru explicațiile care însoțesc exemplul ales. În mintea studentului de anul I rămân doar numele președintelui american și acel slogan de campanie pe cât de simplu, pe atât de captivant. Din fericire, discuțiile despre funcțiile limbajului aveau să revină, iar funcția fatică, cea care mi-a dat niscaiva bătăi de cap în primul an de facultate, să devină un leitmotiv al întâlnirilor dintre mine, învățăcelul, și domnul Dumistrăcel, Profesorul.

Septembrie 2007. Urc scările de la Institutul „Philippide” și mă tot uit afară, prin ferestrele largi, gândindu-mă ce să-i spun Domnului Profesor și cum să-i cer să mă ajute. Am examenul de admitere la Școala Doctorală, iar Domnia Sa, ca urmare a unor hotărâri ministeriale – sau să fi fost unele la nivel de universitate? – nu mai poate coordona teze de doctorat. Mai am la dispoziție un minut sau poate două, dacă merg încetîșor pe culoar, să găsesc niște argumente convingătoare..., dar mă trezesc deja bătând la ușă și recunosc vocea care mă invită înăuntru. Știe de ce am venit și fără să i-o spun, ceea ce, la drept vorbind, mă face să răsufli ușurat. Ceremonios, ca întotdeauna, îmi arată teancul de cărți de pe birou pregătit pentru mine. Aveam să-i cunosc mult mai bine decât o făcusem în facultate pe Malinowski, Bühler, Jakobson, Coșeriu și alții. Când revin, o lună mai târziu, ca să-i returnez volumele și să-l anunț de reușita la doctorat, primesc în dar *Limbaajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale*, care include, pe prima pagină, următoarele cuvinte: „Domnului Adrian Hazaparu, tânăr prieten și coleg, cu urări de succes în ce a început”. De fapt, nu știu sigur ce am început, dar mi-e frică s-o spun cu voce tare, pentru că am impresia că Domnul Profesor știe mai bine decât mine, așa că prefer să iau dedicația Domniei Sale ca pe o declarație de sprijin, semnată și datată. Și chiar asta avea să fie.

---

⁴ Marius-Adrian Hazaparu, din vol. *Împotriva derivei. Volum omagial STELIAN DUMISTRĂCEL '80. Cu 30 de scrisori ale omagiatului către revista TIMPUL*, publicat de Asociația Studenților Jurnaliști din Iași, „Adenium”, 2017, pp. 69-72.

Octombrie 2010. Sunt la susținerea publică a tezei de doctorat și din comisie face parte, alături de profesorii Rodica Zafiu, Eugen Munteanu, Ilie Rad și Dan Stoica, și Domnul Dumistrăcel. După observațiile din referatul privind teza, Domnul Profesor mă cheamă la catedră ca să-mi returneze ceva: una dintre lucrările de examen din primul an de facultate, notată cu „10 cu distincție”. „Știam eu de ce o păstrez”, a spus atunci. După un zbor cu avionul cu o zi înainte și copleșit de emoții, e singura amintire clară pe care o am din ziua aceea și-i mulțumesc Domnului Profesor pentru gestul său, unul, în citadela emoțiilor mele, de o duioșie aparte.

Mai 2014. Tot cu duioșie vorbește Domnul Dumistrăcel și în ziua lansării volumului meu de debut, care, esențial, i se datorează: fără rodnicile întâlniri avute cu Domnia Sa, acest „pumn de curiozitate, receptivitate și ambiție”, cum m-a descris atunci Domnul Profesor, nu s-ar fi deschis.

*

Am evitat să scriu un text despre meritele profesionale ale Domnului Profesor – de altfel, cunoscute și recunoscute – și am preferat să țin o poveste din întâmplări care, prin natura lor, nu pot fi menționate în CV-ul unei persoane, dar care, prin intimitatea pe care o presupun, construiesc lumi inaccesibile celui care nu a fost martor direct. Nimeni, în afară de subsemnatul, nu știe cu câtă plăcere descifram la examenele de „Discurs jurnalistic” enunțuri aparținând discursului repetat, cum întorceam cuvintele când pe-o parte, când pe cealaltă, ca să le descos de sensuri și să cos la loc altele noi, mânat de ideea inculcată de Domnul Profesor, că limba merită studiată pentru că e un organism viu, mereu în schimbare, dezvăluindu-se puțin câte puțin, pentru ca, atunci când ți-a creat iluzia că ai înțeles-o, să se închidă într-o nouă enigmă. Nimeni, în afară de subsemnatul, nu știe cum acel „10 cu distincție” obținut la primul examen cu Domnul Profesor m-a făcut să muncesc și mai mult pentru cei care au urmat, să mă simt cumva special în fața colegilor, părinților și chiar în fața oglinzii, dar, mai presus de toate, să mă simt apreciat. Am înțeles mai târziu ce se întâmplase de fapt, citind, în 2013, un interviu din „Opinia studentească”, unde Domnul Profesor își exprima credința că „studentii simt că îi apreciezi tocmai din cauză că vezi în ei ceva dintr-o vârstă a ta”. În ceea ce mă privește, Domnule Profesor, v-aș putea răspunde, răsturnând cuvintele, că și profesorul ar trebui să simtă că studenții îl apreciază tocmai din cauză că văd în el ceva din ce-și doresc să fie o vârstă a lor.

La mulți ani! Cu nemărginită prețuire,

Marius-Adrian Hazaparu

Pragmatică și (ideologie) lingvistică

DOUĂ DOCUMENTE DIN PERIOADA SOSIRII LA MONTEVIDEO¹

Notă preliminară

După cum precizează Johannes Kabatek într-o notiță introductivă, cele două documente avându-l ca autor pe Eugenio Coseriu (sau Eugeniu Coșeriu) au fost scoase la lumină de Adolfo Elizaincín, care le-a prezentat în august 2008, în cadrul unui colocviu special, *Eugenio Coseriu, memoria e atualidade*, organizat la Montevideo (de universitarii brazilieni Inês Erthal și Paulo Soethe) ca parte a unei manifestări științifice mai ample (*XV Congreso de la Asociación de Lingüística y Filología de América Latina*). Originalele au fost încredințate Arhivei Coșeriu din Tübingen, unde au fost transcrise (după normele ortografice ale limbii spaniole actuale) și publicate de profesorul Kabatek în primul număr (din 2009) al revistei *Energeia*, care justifică un asemenea gest recuperator în felul următor:

Motivul publicării acestor documente în *Energeia* rezidă nu atât în temele concrete tratate, deja inactuale în concretul lor (deși unele [sunt] de o actualitate surprinzătoare în general), ci mai degrabă în valoarea lor ca documente istorice și în faptul că reprezintă o mostră a enormei forțe și a inițiativei cu care Eugenio Coseriu sosește în Uruguay în anul 1950, rupând cu tradițiile și revoluționând complet situația din Facultatea de Științe Umaniste. Și ceea ce-i mai surprinzător este că, privind spre trecut, putem afirma că mare parte din planul ambițios prezentat în *Documentul nr. 68* s-a îndeplinit în anii 1950 și a transformat Montevideo cu școala sa de lingvistică într-unul dintre principalele centre lingvistice ale lumii.²

Într-adevăr, veritabilul „plan managerial” pe care Eugeniu Coșeriu (1921-2002) îl propunea (la numai 29 de ani!), pentru reorganizarea Facultății de Științe Umaniste din Montevideo, este și astăzi impresionant. Privind înapoi spre această primă etapă prodigioasă a activității sale științifice și didactice, însuși Coșeriu a făcut, cu diverse ocazii, treceri în revistă și evaluări ale rezultatelor sale

---

¹ Sub titlul „Dos documentos coserianos de la época de su llegada a Montevideo”, aceste documente au fost publicate de Johannes Kabatek în revista *Energeia* (anul I, nr. 1, 2009, pp. 129-145). Ele sunt disponibile online la adresa: <http://www.romling.uni-tuebingen.de/energeia/zeitschrift/2009/dos-documentos-coserianos.html>. Prezentă traducere din limba spaniolă a fost efectuată de Cristina Bleorțu (Universitatea din Oviedo/Universitatea din Zürich) și Cristinel Munteanu (Universitatea „Danubius” din Galați).

² J. Kabatek, „Dos documentos coserianos...”, p. 128.

și ale colegilor săi din Uruguay³. Demn de subliniat mi se pare acest amănunt: pe vremea când era un necunoscut în lingvistica mondială, Republica Uruguay (la a cărei cetățenie nu va renunța niciodată) l-a primit ca profesor la Universitatea din Montevideo, deși tânărul Coșeriu nu reprezenta atunci decât „o sumă de posibilități” (se putea dezvolta sau nu). Cum o spune chiar el: „Pe această bază (și nu din punctul meu de vedere – eu eram sigur de mine, se înțelege –, ci din punctul de vedere a ceea ce puteam oferi obiectiv), această țară mi-a acordat încredere”⁴.

La 15 ani de la dispariția acestui extraordinar savant, traducerea și publicarea în românește a acestor două documente „de tinerețe” constituie, în intenția noastră, nu doar o acțiune recuperatoare, ci și un normal gest *in memoriam*.

Cristinel Munteanu

DOCUMENTUL NR. 68

„CÂTEVA IDEI REFERITOARE LA DEPARTAMENTUL DE LINGVISTICĂ...” (1950)

Departamentul de Lingvistică

Domnule Decan,

Prin prezenta, îmi permit să vă transmit câteva idei referitoare la Departamentul de Lingvistică al Institutului de Filologie, care v-ar putea servi eventual – dacă Dvs. le considerați oportune – ca bază de discuție pentru organizarea acestuia. După cum am putut înțelege, ar exista ideea de a dedica acest Departament, în totalitate sau în mare parte, studiului limbii latine sau limbii grecești, precum și specializării în aceste materii și cercetării lor, adică să fie transformat într-un Institut de Litere Clasice. Această posibilă orientare mi se pare inoportună pentru un institut de lingvistică sudamerican, nu doar pentru că „Departament de lingvistică” nu este totuna, în mod absolut, cu „Departament de litere clasice”, ci și [pentru că trebuie luate] în considerație actualele condiții de investigație lingvistică din Uruguay. Eu cred că ar corespunde mai bine spiritului și finalităților Institutului un Departament de lingvistică generală orientat în special asupra studiilor spaniole, hispano-americane și uruguayane. Într-adevăr,

---

³ Vezi, în special, amplul său articol „General Perspectives”, publicat în R. Lado, N.A. McQuown, S. Saporta (Eds.), *Current Trends in Linguistics*, IV, *Ibero-American and Caribbean Linguistics*, The Hague, pp. 5-62, reluat, în limba spaniolă, sub titlul „Panorama de la lingüística iberoamericana (1940-1965)”, în Eugenio Coseriu, *Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje. Estudios de historia de la lingüística*, Madrid, Editorial Gredos, 1977, pp. 264-364. De asemenea, vezi cap. 3, „Uruguay”, din cartea-interviu Johannes Kabatek, Adolfo Murguía, «Die Sachen sagen, wie sie sind...». *Eugenio Coseriu im Gespräch*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 1997, pp. 83-104.

⁴ Vezi „Ființă și limbaj”, interviu cu E. Coșeriu realizat de Lucian Lazăr, în *Echinox*, 1996, nr. 10-11-12, pp. 5-6.

în acest domeniu există încă multe de făcut. Lipsește încă o stilistică spaniolă cum este cea a lui Bally pentru franceză. Lipsește o gramatică istorică spaniolă, cum este cea a lui Nyrop tot pentru franceză: adică, mai amplă și mai modernă decât unica pe care o avem până acum, cea a lui Menéndez Pidal, încă foarte prețioasă și foarte utilă, dar deja întrucâtva învechită în concepția și abordarea teoretică de tip neogramatic. Lipsesc studii fundamentale despre relațiile dintre limba și cultura din Spania și din țările în care se vorbește spaniola. Lipsește un studiu lingvistic asupra scriitorilor spanioli care să ajungă cel puțin la nivelul și amplitudinea studiilor aceluiași Menéndez Pidal despre limba lui Columb și despre stilul Sfintei Teresa. Lipsește un atlas lingvistic uruguyan. Lipsește o gramatică structurală și funcțională a spaniolei. Lipsește o gramatică a greșelilor, cum este cea a lui Frei pentru franceză sau cea a lui Iordan pentru română. Lipsește o fonologie spaniolă și a dialectului din Río de la Plata. Lipsesc studii lingvistice și de stilistică lingvistică despre scriitorii uruguayani. Știm prea puțin despre dialectologia hispano-americană (s-au realizat studii în acest domeniu în Chile și în Argentina, dar aproape nimic în Uruguay). Lipsesc studii despre argoul din Montevideo și despre limbajul popular uruguyan. Lipsesc în general studii despre fonetica, gramatica și stilistica uruguyană. Studiul limbilor indigene din America a fost făcut până acum aproape exclusiv de către „amatori”, fără metodă științifică. Știm prea puțin despre adevărata structură a limbii guarani, în ciuda gramaticilor teoretico-practice care s-au publicat până acum despre această limbă, și nu știm aproape nimic despre limba charrua și despre alte populații vechi ale acestei Republici. Toate aceste studii sunt fundamentale și esențiale: pentru că până acum nu s-au făcut, pentru că pot oferi în puțin timp rezultate satisfăcătoare și pot constitui o contribuție originală uruguyană la știința internațională și pentru că sunt cele care interesează cel mai mult în această țară. În aceste condiții, mi se pare mai puțin indicat [ca activitatea Departamentului] să fie dedicată, în primul rând, studiului specializat al limbii grecești și al celei latine. Într-adevăr, care ar fi contribuția noastră originală la lingvistica și la filologia clasică, domenii deja atât de profund și de amplu studiate în Germania, în Franța, în Anglia, în Italia? Și de câți ani ar fi nevoie pentru a se putea atinge amplitudinea specializării europene și să se contribuie cu ceva original la aceste discipline? În plus, ce lucrare practică, imediat utilă pentru țară, ar putea dezvolta specialiștii în greacă și latină? În schimb, se poate în scurt timp să se contribuie cu lucrări originale și utile în domeniile menționate mai sus. Nu lipsesc elementele capabile de a le duce la bun sfârșit sau de fi pregătite în acest scop: lipsește doar metoda științifică a cercetării și direcția cu adevărat științifică a investigației înseși.

De aceea mi se pare mai puțin oportun să creezi seminarii clasice și să aprofundezi sanscrita, arheologia și religiile antice din regiunea mediteraneană, când, din punct de vedere științific, nu știm practic nimic despre vorbirea din Maldonado, de pildă, sau despre limba din Rodó. În plus, studiile la care mă refer ar fi extrem de utile, în calitatea lor de contribuții și materiale, pentru lingvistica generală. La această disciplină de interes fundamental pentru cunoașterea omului, greaca și latina, precum și sanscrita au dat aproape tot ce puteau oferi, în timp ce

limbile vii din America, spaniola americană, limbile indigene din aceste țări nu au dat practic nimic din multul pe care îl pot oferi.

Pentru a sublinia interesul enorm al acestor studii, îmi permit să semnalez că în Asociația noastră lingvistică din Milano considerăm drept un punct important, în programul pe care vrem să îl îndeplinim, studiul limbilor indigene americane, și am făcut, de pildă, studii despre limba quechua; cum și tendința actuală în lingvistică este tocmai aceea de a completa tabloul limbilor cunoscute în mod științific cu studiul limbilor încă necercetate și de a studia cât mai profund și mai amănunțit limbile vii, pentru a deduce din ele norme și învățăminte pentru lingvistica generală și istorică, acest lucru trebuie surprins în actul dezvoltării limbilor, pentru înțelegerea evoluției lingvistice.

Există o idee a vechii științe a limbajului, aceea de a considera lingvistica drept știința antichităților și studiul îndeosebi al limbilor clasice, cum este și aceea de a considera gramatica spaniolă ca introducere la gramaticile latină și greacă. Această idee provine dintr-o veche prejudecată a lingvisticii empirice și din greșeala schleicheriană de a considera anumite limbi ca modele „perfecte”, iar evoluția lor drept decadentă. Astăzi este socotită ca științifică tocmai poziția contrară: adică aceea de a considera latina ca o eventuală introducere în spaniolă (și niciodată greaca, cu care spaniola nu are relații directe de înrudire), deci istoria merge de la latină la spaniolă, și nu invers, iar istoria este dezvoltare și progres, și nu decadentă. Aceasta din punct de vedere istoric; în timp ce din punct de vedere structural și funcțional, este vorba despre studii complet diferite.

De aceea, conform studiilor lui Schuchardt, Ascoli, Gilliéron, Bartoli, Bally, Vossler, Spitzer, Jespersen, limbile vii sunt considerate o problemă principală și fundamentală a lingvisticii, și nu o problemă secundară și auxiliară în raport cu limbile clasice. Este adevărat că lingvistica s-a născut în mod special ca lingvistică clasică, dar deja au trecut mulți ani de când ea a depășit perioada copilăriei și a tinereței.

Stând astfel lucrurile, mi se pare nu doar oportun, ci și indispensabil ca Departamentul de Lingvistică să fie înțeles ca Departament de lingvistică generală orientat în special înspre studiile spaniole, hispano-americane și uruguayane: lingvistica generală este necesară pentru abordare și pentru metoda de investigare, iar studiile spaniole, hispano-americane și uruguayane sunt cele mai indicate și mai urgente în momentul actual.

În plus, lingvistica generală fiind, totuși, o știință independentă și orientată, în cazul nostru, înspre studiile mai sus menționate, cuprinde și nu exclude lingvistica clasică și celelalte studii lingvistice deja existente sau cele care s-ar putea crea în cadrul Facultății și al Institutului; în timp ce o știință specială precum Lingvistica clasică nu cuprinde lingvistica generală și studiile spaniole și hispano-americane. Orișicum, un Departament special de Litere clasice ar putea constitui în viitor o a cincea secție a Institutului de Filologie, dar nu poate înlocui departamentul de lingvistică. Subsemnatul este și latinist, și de formație nu doar modernă, ci și clasică, dar aceasta nu îl împiedică să fie realist și obiectiv.

În acest sens, mi se pare oportun să iau în considerație ceea ce s-a făcut în alte institute similare din America. Neîndoielnic, cel mai bun institut de

filologie din America de Sud este cel de la Universitatea din Buenos Aires, care a fost timp de mulți ani condus de cel mai mare lingvist hispano-american, Dr. Amado Alonso, în prezent profesor în Statele Unite. Totuși: care sunt publicațiile acestui institut? *Revista de Filología hispánica* și colecțiile *Dialectología hispanoamericana* și *Estudios estilísticos*. Și operele principale ale aceluiași prof. Alonso sunt: *Poesía y estilo de Pablo Neruda*, *Problemas de dialectología hispanoamericana*, *El problema de la lengua en América*; *Castellano, español, idioma nacional* etc.: toate fiind opere despre spaniolă și despre lingvistica și filologia hispano-americană.

În ceea ce privește Statele Unite, una dintre principalele contribuții ale acestei țări aduse lingvisticii, cea mai prețioasă, indubitabil, o constituie gramaticile limbilor indigene din America de Nord, publicate de Columbia University, și care sunt tocmai teze de licență și lucrări ale absolvenților de lingvistică. Astfel, una dintre operele nord-americane cel mai frecvent citate și universal folosite (în afară de operele de lingvistică generală, precum cea a lui Bloomfield și cea a lui Sapir) este tocmai opera lui F. Boas despre limbile indigene din America.

Toate aceste considerații confirmă oportunitatea de a da Departamentului de lingvistică orientarea pe care îmi permit să o susțin. Fără îndoială, cred că, în condițiile actuale, studenții care urmează lingvistica, viitorii angajați ai Institutului, viitorii cercetători și profesori de lingvistică naționali de care Uruguay are nevoie și pe care institutul trebuie să-i formeze, sunt datori, în primul rând, să aprofundeze lingvistica generală modernă și să aplice metodele acesteia în studierea științifică a materialului enorm pe care, în parte, îl cunosc empiric, care este la dispoziția lor imediată și care așteaptă munca lor.

Dându-i o atare orientare Departamentului, acesta nu doar că ar putea în scurt timp să își înceapă activitatea, ci va fi nevoit să o înceapă cât mai curând posibil, pentru a se pregăti pentru anul următor, având în vedere munca ce urmează să fie efectuată, preliminariile, elementele și instrumentele de cercetare.

Munca institutului

După părerea mea, Institutul nu se poate limita la a fi un birou particular al unor profesori și experți, care, plătiți de Universitate, se dedică exclusiv cercetării superioare, profitând de știință în general și de prestigiul lor personal, dar fără niciun avantaj pentru predarea în Facultate, pentru amplificarea corpului de colaboratori și pentru pregătirea de noi elemente capabile să se dedice cercetării. Aceasta, în primul rând, pentru că numărul de experți care se pot dedica cercetării este foarte redus și este nevoie a-l spori, folosind energiile tinere care izvorăsc în Facultate, și pentru că munca practică a Institutului trebuie să fie un complement indispensabil al predării *ex cathedra*, oferită la cursuri. De aceea, Institutul trebuie să își propună ambele scopuri, pentru moment inseparabile. Institutele sunt în facultățile umaniste ceea ce sunt laboratoarele în facultățile de inginerie sau de medicină, unde profesorii efectuează investigațiile lor superioare, dar unde, în același timp, se formează asistenții și colaboratorii – viitorii profesori – iar studenții învață în mod practic metoda și tehnica de cercetare. Activitățile specifice ale Departamentului ar trebui să fie, prin urmare:

1. Pregătirea instrumentelor și a materialelor indispensabile pentru cercetare.
2. Pregătirea viitorilor colaboratori și asistenți ai Departamentului însuși.
3. Organizarea lucrărilor practice individuale și colective despre problemele lingvistice cele mai urgente și mai indicate pentru Uruguay la acel moment.
4. Publicarea celor mai bune lucrări realizate de profesori, cu sau fără colaborarea studenților și a asistenților, și, de asemenea, a celor mai bune lucrări ale studenților care demonstrează aptitudini speciale pentru cercetare.
5. Organizarea anchetelor în orașele și satele uruguayane și promovarea studierii textelor, în vederea compilării de studii fonetice, semantice, gramaticale, dialectale etc. despre vorbirea din Uruguay, despre dialectul din Río de la Plata și despre spaniola din America în general.
6. Punerea încă de pe acum a bazelor pentru alcătuirea unei fonologii a limbii spaniole și a dialectului din Río de la Plata, a unei dialectologii uruguayane, a unui atlas lingvistic uruguayan, a unei gramatici a greșelilor, a unei lexicografii speciale uruguayane etc.
7. Promovarea studiilor limbilor indigene din America, prin exegeza critică a gramaticilor deja existente și întocmirea unor noi gramatici științifice.
8. Promovarea, dezbateră și publicarea lucrărilor lingvistice și stilistice despre cei mai mari scriitori hispano-americani și în special uruguayeni.
9. Publicarea edițiilor critice ale acelorași scriitori.
10. Publicarea textelor bilingve pentru studiul limbilor clasice și moderne, așa cum se face în Franța, Germania și Anglia.
11. Publicarea traducerilor principalelor opere lingvistice relaționate cu metodologia și teoria glotologică generală (cum a procedat Amado Alonso în Buenos Aires, publicând „Curso de lingüística general” al lui Saussure, „El lenguaje y la vida” a lui Bally și „Filosofía del lenguaje” a lui Vossler).
12. Publicarea crestomațiilor lingvistice și a colecțiilor de texte cu comentarii (latinești, grecești, romanice, vechi spaniole etc. Un model al acestor texte îl pot constitui cele pe care le publică Institutul de Filologie Romanică din Roma).
13. Publicarea textelor dialectale comentate.
14. Publicarea manualelor de introducere și de sinteză lingvistică, originale sau traduse de profesori, studenți și asistenți (între lucrările care s-ar putea traduce: *Die Haupttypen des Sprachbaus* de Finck, *Die Sprachstämme der Erde* de Kiekers, *Fonetica generale* de Battisti, *Introduzione alla linguistica indoeuropea* de Pisani, *Introduzione allo studio delle lingue germaniche* de același, *Romanische Sprachwissenschaft* de Zauner, *Germanische Sprachwissenschaft* de Loewe, *Geschichte der lateinischen Sprache* de Stolz și Debrunner, *Aperçu d'une histoire de la langue grecque* de Meillet, *La linguistique* de Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique* de același etc., etc.).
15. Discutarea și publicarea cursurilor lingvistice monografice ale profesorilor Facultății.
16. Organizarea dezbaterilor pe teme lingvistice.

17. Organizarea conferințelor lingvistice ale profesorilor uruguayeni și străini.
  18. Organizarea acordurilor lingvistice uruguayene și hispano-americe.
  19. Publicarea textelor gramaticale pentru învățământul universitar și gimnazial.
  20. Publicarea unei reviste trimestriale, semestriale sau anuale de lingvistică.
  21. Organizarea unui centru sau a unei asociații de studii lingvistice, format(ă) din profesori, studenți, asistenți și inclusiv persoane din afara Facultății, care sunt interesate de aceste studii.
  22. Organizarea de sesiuni periodice pentru lectura și dezbateră critică a lucrărilor prezentate pentru publicare în revista Departamentului.
  23. Manifestarea disponibilității de a oferi oricând studenților și cercetătorilor toată informația bibliografică și metodologică.
  24. Colaborarea cu Departamentul de Folclor pentru studierea lingvistică a textelor culese de acesta.
  25. Colaborarea cu Departamentele de Literatură spaniolă și Literatură ibero-americană pentru studierea aspectului lingvistic al textelor literare spaniole și ibero-americe.
- Toate acestea, desigur, doar *treptat* și cu aprecierea realistă a posibilităților Institutului și a necesităților imediate ale predării.

Lecțiile institutului

Cursurile pur expozitive, *ex cathedra*, sunt neîndoieinic insuficiente pentru o adevărată specializare și pentru selecția elementelor capabile de cercetare.

Într-adevăr, la cursurile expozitive, studenții învață în mod teoretic o materie, sau o secțiune monografică a unei materii, dar nu și practica cercetării în sine: învață concluziile, sintezele la care a ajuns profesorul, dar nu și metoda cu care a ajuns la acestea. În plus, selecția studenților nu se poate face sub nicio formă la aceste cursuri, cum nu se poate face pe parcursul examenelor, unde se verifică doar dacă studenții știu ceea ce a expus profesorul și ceea ce au trebuit să învețe pe cont propriu, dar nu și dacă știu sau nu să cerceteze.

Din acest motiv, este nevoie de seminare și de cursuri ale institutului unde profesorul să se găsească într-un contact mai direct și mai intim cu studenții. La aceste cursuri, profesorul nu ar expune concluziile, nu ar prezenta o lucrare deja făcută, ci ar dezvolta lucrarea sub ochii studenților și cu colaborarea lor, discutând cu ei și indicându-le dificultățile, metoda și tehnica de lucru. La aceste cursuri – care nu s-ar confunda cu activitatea specifică a Institutului, dar care ar fi foarte strâns relaționate cu ea – studenții ar învăța să utilizeze cărțile, să caute indicații bibliografice, să studieze în mod practic textele, să efectueze muncă de arhivă, să întocmească fișiere etc.

Le numesc cursuri „ale institutului” pentru că ar trebui să se efectueze în sălile Institutului, unde atât profesorul, cât și studenții ar avea la dispoziția lor instrumentele de lucru, cărțile, revistele etc.

În cadrul aceluiași lecții, profesorul ar propune studenților teme pe care să le dezvolte în lucrări scrise, care s-ar citi mai târziu și s-ar discuta în mod critic la aceleași cursuri, nu doar de către profesor, ci și de către studenți. Aceste lucrări, distribuite de către profesor în funcție de capacitatea și pregătirea elevilor, ar putea merge de la simplele rezumate și recenzii, la compararea a două sau mai multe texte, la expunerea critică a ideilor unui autor, la cercetarea personală de teme deja studiate sau încă neinvestigate. La cursurile din Institut, studenții ar învăța astfel, într-adevăr, la modul practic, metoda și tehnica de cercetare, grație dificultăților pe care le-ar întâmpina în dezvoltarea propriilor lucrări și datorită discuțiilor critice a acestora. Cele mai bune dintre aceste lucrări s-ar publica în „Cuadernos de estudiantes” [„Caietele studenților”] și, în cazuri excepționale – pe care nu le putem exclude, ci, dimpotrivă, trebuie să le și dorim –, și în revista Institutului sau în aceeași revistă a Facultății. În felul acesta, studenții ar putea începe eventuala lor carieră științifică încă din anii de universitate și, pe de altă parte, profesorul ar putea trece la pregătirea și selecția elementelor apte pentru cercetarea superioară și pentru activitățile specifice ale Institutului: viitorii săi asistenți, colaboratorii și urmașii în predare.

Astfel, cel puțin, sunt concepute cursurile institutului sau ale seminarului din Institutele europene pe care le cunosc eu. Și cred că nu trebuie să ne îndepărtăm de o modalitate care și-a demonstrat utilitatea într-un mod magnific.

Cu speranța că aceste idei pot servi măcar ca sugestii și premise pentru discuția comisiilor competente, vă salut foarte atent pe Dvs.

(Semnat), **Eugenio Coseriu**⁵.

---

⁵ Johannes Kabatek remarcă faptul că data adăugată, între paranteze, la finalul documentului, este 1949. O atare datare pare imposibilă pentru cei care cunosc biografia lui Coșeriu. De aceea, Kabatek apreciază că este vorba, mai curând, de anul 1950, anul în care Coșeriu a ajuns la Montevideo (nota trad.).

CÂTEVA PRELIMINARII PENTRU O DISCUȚIE CONCRETĂ (1950)

Din păcate, la a doua reuniune s-a revenit la discutarea unor puncte care puteau fi socotite ca fiind deja stabilite după prima reuniune și la exprimarea unor opinii pe care le consideram în mod dialectic eliminate: evident, există tendința de a nu schimba nimic, de a lăsa lucrurile așa cum sunt și asta nu pentru că actualul plan de studii ar fi perfect sau bun – nimeni nu ar putea afirma așa ceva –, ci din motive pe care eu – cel puțin – nu reușesc să le înțeleg. Dvs. ar trebui să mă iertați dacă eu, invitat de domnul Decan să particip la aceste reuniuni, mi-am luat în serios sarcina de a studia reforma planului de studii și mi-am permis, prin urmare, bazându-mă pe experiența mea de profesor într-o universitate europeană și pe observarea mediului uruguyan, să exprim idei contrarii multora dintre cele care s-au exprimat aici la ultima reuniune.

1. Insist repetând ideea mea fundamentală, și anume că, pentru a stabili un plan de studii rațional și realist, trebuie avute în vedere, în primul rând, finalitățile studiului în această facultate și, în al doilea rând, condițiile reale (studenți, profesori, posibilități financiare) care ni se oferă.

Care sunt finalitățile studiului într-o Facultate de Științe Umaniste? Acelea ale studiului în general, adică *specializarea și cercetarea*.

Specializarea impune în mod necesar diferențierea licențelor, deoarece domeniul Literelor este foarte vast: este foarte dificil, dacă nu imposibil, să crezi licențiați care să fie specializați în litere clasice și, în același timp, în litere moderne, în studii lingvistice și, în același timp, literare. Să discutăm, deci, în mod concret: au fost propuse trei licențe. Sunt posibile cele trei licențe în actualele condiții? Sau nu? Orișicum, trebuie să amintim că planul pe care îl vom discuta aici nu va fi definitiv: va constitui doar o serie de sugestii pentru comisia responsabilă de reformarea planului de studii. Și nici nu va fi definitiv planul pe care îl va stabili comisia: în actualele condiții nu putem avea ambiția de a stabili un plan definitiv. Vom stabili, deci, un plan provisoriu, dar mai bun decât cel actual și care să conțină premisele planului definitiv, adică să fie ușor reformabil ulterior. S-ar putea, drept urmare, să se proiecteze două licențe efective și una eventuală, delimitată de acum, deși nu definitivă.

Cercetarea impune împărțirea cursurilor în cele teoretice și cele practice (seminarii sau cursuri ale institutului) precum și limitarea disciplinelor la materiile absolut indispensabile, esențiale pentru fiecare program de licență proiectat. Nu vom include în plan prea multe materii obligatorii și nici materii prea generale. Unde se învață materiile introductive și toate materiile speciale despre care s-a vorbit aici data trecută? În nicio parte a lumii, din câte știu. Multe dintre materiile speciale și generale se învață în universitățile europene la disciplinele fundamentale, în mod practic, la seminarii și, treptat, printr-o muncă supravegheată continuu de profesor. Să luăm, de pildă, cazul Italiei: în Italia materiile obligatorii pentru a absolvi Literelor sunt 17, dintre care trei sunt bianuale. Acest număr poate părea insuficient pentru o veritabilă specializare. Într-adevăr, eu însumi, vrând să mă specializez cu adevărat în lingvistica generală, romanică și slavă, am parcurs nu 17 materii, ci 38, după cum se poate observa din documentele oferite acestui secretariat. Totuși, trebuie să ținem

seama de faptul că materiile considerate indispensabile pentru un licențiat în Italia, adică pentru o persoană care posedă tehnica investigației și fundamentele investigației înseși, sunt doar 17 și că multe dintre materiile care au fost propuse aici nu se predau nici la Facultatea de Litere din Roma, al cărei plan conține vreo șaizeci de materii. Eu, după cum am spus, am făcut mult mai mult decât ceea ce este strict indispensabil, dar mărturisesc că niciodată nu am făcut unele dintre materiile care au fost sugerate aici drept indispensabile.

Facultatea, într-adevăr, nu poate oferi studenților o cultură generală, dacă nu o au deja, nu se poate transforma într-un ateneu liber, într-o specie de liceu superior, sporind indefinit numărul de materii obligatorii. Din acest motiv, multe materii nu vor apărea în planul de studii, ceea ce, firește, nu înseamnă că profesorii ar trebui să le ignore la cursurile lor sau în listele de opere a căror lectură o vor recomanda și o vor cere studenților. Am aici câteva din aceste materii: Istoria religiilor, Istoria Creștinismului, Mitologia, Logica, Filosofia, Literatura ebraică sau Exegeza biblică, Cultura asiro-babiloneană, Limba și literatura arabă etc. – toate materii foarte importante, dar care nu se pot preda deocamdată.

Istoria religiilor, de pildă, poate părea fundamentală, întrucât atitudinea teologică este o atitudine primordială a omului. Totuși, nu este o materie indispensabilă pentru licența în litere: de vreme ce există referințe religioase la orice materie, profesorul va putea preda fără să recurgă la un studiu specializat. La fel cu Istoria Creștinismului: toată cultura occidentală începând cu clasicismul și cu Sfântul Toma [D'Aquino] este o cultură creștină, dar creștinismul este doar rațiunea fundamentală a acestei culturi și nu se confundă cu cultura însăși. De aceea, deocamdată și într-un plan minimal de studii, putem să renunțăm la studierea creștinismului ca fenomen pur religios și autonom. Și Mitologia poate apărea ca fiind foarte importantă: toată literatura spaniolă, de pildă, este plină de referințe mitologice. Dar nu mi se pare indispensabil un studiu specializat al acestei materii, întrucât și ea aparține culturii generale. Trimiterile necesare le va face profesorul respectiv pe parcursului cursului său. Astfel, de exemplu, găsind în *El condenado por desconfiado* de Tirso de Molina numele *Amalton*, profesorul de spaniolă va spune că e capra mitologică [cf. v.gr. *Amaltheia*] care l-a hrănit pe Jupiter, fără să precizeze pentru aceasta studii specializate și fără să le ceară așa ceva nici studenților. Dacă în *La Gatomaquia* de Lope de Vega se găsește un verb *piramizar*, profesorul le va explica că este vorba de un verb creat de Lope însuși cu aluzie la legenda lui Píramo și Tisbe. Dacă în *Soledad primera* a lui Góngora se vorbește despre „mincinosul hoț al Europei”, profesorul va explica că este vorba de Jupiter și le va aminti studenților legenda mitologică etc.

Logica este o știință fundamentală și este fundamentală inclusiv logica de tip clasic, aristotelică. Într-adevăr, în pofida reformelor lui Leibniz și ale lui Hegel, a criticilor lui John Stuart Mill și ale matematicienilor, precum Frege sau Russell, în ciuda constituirii unei noi logici, toată metodologia noastră este încă bazată, cel puțin în mare parte, pe logica aristotelică. Totuși, eu nu cer să se predea Logică în secția de Litere: logica nu poate lipsi din cultura generală a învățacelului și, atunci când e vorba de chestiuni foarte speciale, se va putea recurge la profesorul de logică de la secția de filosofie; și la fel se va face și pentru

Filosofie în general. Literatura ebraică este foarte importantă, întrucât nu se poate concepe o cultură generală fără cunoașterea Bibliei, dar putem noi oare să le cerem să studieze exegeze biblice studenților care vor să se ocupe de latină sau de spaniolă? În plus, dacă se aprofundează un pic lucrurile, se va vedea că miturile biblice sunt, în mare parte, după cum o stabilesc știința și descoperirile contemporane, de origine asiro-babiloneană. Ar trebui, atunci, să ne ocupăm și de cultura asiro-babiloneană și să ne dedicăm descifrării textelor cuneiforme în același timp în care suntem obligați să studiem atât de multe lucruri ținând de domeniul spaniol, ibero-american și uruguayan?

Altă materie de o enormă importanță, în special într-o țară de limbă spaniolă: Limba și literatura arabă. Toți știu că arabii au reprezentat vehiculul care a adus în Europa cultura grecească, în mare parte, cel puțin până la Renaștere, și, de asemenea, cultura persană (într-adevăr, cei mai mari filosofi pe care îi numim „arabi” sunt perși). Dar pentru Spania și pentru țările de limbă spaniolă importanța arabilor este încă mult mai mare. Dominația arabă în Spania durează – dacă greșesc îi rog pe profesorii de istorie să mă corecteze – din 711 (bătălia de la Guadalete) până în 1492 (recucerirea Granadei), adică 781 de ani, aproape 8 secole: mai mult decât cea a Numanției cu primele invazii de suebi și vandali. Influența arabilor asupra culturii spaniole este, cum știu toți, enormă. În ceea ce privește materiile specializării mele, pot observa că ajunge să citești *El idioma español en sus primeros tiempos* de Menéndez Pidal ca să îți dai seama de enorma importanță pe care o au documentele arabe pentru istoria limbii spaniole și că în filologia romanică există chiar și o teorie arabă a poeziei europene. Dar putem noi oare să facem la modul serios studii arabe? După mine, aceste studii atât de importante nu se fac nici măcar în toate universitățile spaniole: nu știu dacă informațiile mele sunt complete, dar eu cunosc un singur mare arabist spaniol, Asín Palacios. Ce facem atunci? Pe moment, ne împăcăm cu ideea ca profesorii respectivi să se informeze și să explice referințele arabe, la nevoie.

Același lucru s-ar putea spune despre multe alte materii. Este adevărat că spiritul este doar unul, dar toate activitățile umane și toate științele, de la matematică la medicină și științele tehnice, aparțin cumva spiritului și în nicio facultate nu se poate preda tot conținutul spiritului. Astăzi nu mai este posibil „omul universal” de felul lui Leon Baptista Alberti sau al lui Pico della Mirándola și chiar al lui Leibniz. În plus, pentru a vorbi din nou, în mod concret, am putea noi oare să facem toate studiile menționate mai sus în condițiile actuale? Avem profesorii necesari? Avem posibilitățile financiare? În mod evident, nu. Bine: atunci să ne adaptăm la condițiile concrete, la scopurile concrete ale studiului și la necesitățile concrete și imediate ale țării. Să nu vorbim despre utopii, despre marii clasici, despre marii specialiști în discipline clasice, întrucât nici licențiații nu se cuvine să fie astfel, nici noi, sincer, nu putem să îi facem așa. În orice caz, dacă este necesar să se predea mai mult, atunci să creștem numărul de cursuri, nu anii de studiu, căci acest lucru ar servi la înspăimântarea studenților și la reducerea încă și mai mult a numărului lor, care nu este prea însemnat.

Și să nu propunem să se predea la Facultate materii de gimnaziu și atât de elementare precum gramatica limbii castiliene. Gramatica aparține culturii

generale a persoanelor culte și nu pot să cred că există într-adevăr studenți de litere care să nu știe gramatică sau care nu au studiat gramatică. În realitate, vreau să vă reamintesc faptul că pentru a folosi bine o limbă nu este necesar să știi tot atâta gramatică pe cât știe cel care a studiat gramatică. Gramatica este un lucru care (asta nu trebuie să o spunem studenților, dar putem să o spunem între profesori) trebuie învățat pentru a-l uita, fiindcă limba nu este doar o chestiune de gramatică, ci și de gust, de simț estetic. Să nu spunem că studenții nu știu gramatică doar pentru că ignoră terminologia gramaticală, în timp ce folosesc bine limba. Să nu uităm că gramatica nu este limba, ci o schemă artificială care se impune limbii reale, vii, și care nu este un lucru care există dinainte, ci se face după limbă: nu Cervantes este cel care trebuie să se supună gramaticii, ci gramatica trebuie să se supună lui Cervantes. Și vă atrag atenția că aceste lucruri le spune un lingvist, adică un gramatician și că nu este vorba de opinii, ci de concluzii ale lingvisticii moderne, ale aceleiași gramatici moderne. În orice caz, dacă prin cunoștințe gramaticale se înțelege cunoașterea teoriei gramaticale sau, mai bine zis, a terminologiei gramaticale, problema nu este atât de gravă pe cât ar fi să se instituie predarea gramaticii castiliene în Facultate, întrucât prezintă două soluții mult mai simple: profesorii pot foarte bine să îi învețe pe studenți terminologia necesară, la cursurile de greacă sau latină, ceea ce nu le-ar lua mult timp, sau să organizeze cursuri suplimentare pentru studenții care „nu știu gramatică”. În plus, să nu uităm că în același plan actual există o normă foarte rezonabilă în privința acestui punct: cea care stabilește că profesorul le poate cere studenților care prezintă deficiențe în folosirea limbii naționale [să scrie și alte] noi lucrări despre această limbă.

Oricum, nu se poate vorbi despre gramatica greacă și latină, deoarece aceasta ar constitui o greșală gravă din punct de vedere lingvistic. Într-adevăr, nu putem lua în considerație gramatica limbii castiliene drept introducere la gramaticile latină și greacă, întrucât este vorba de sisteme, de structuri lingvistice diferite și una dintre greșelile cele mai grave pe care le poate face lingvistul sau pedagogul este aceea de a-i aplica unei limbi tiparul sau gramatica altei limbi. Dacă gramatica noastră este încă în mare parte absurdă, aceasta se întâmplă tocmai pentru că timp de secole i s-a aplicat tiparul gramaticii latine și, dacă nu avem gramatici științifice ale limbilor indigene din America, aceasta este tocmai pentru că s-a vrut să se aplice acestor limbi gramatica castiliană sau aceeași gramatică latină. Dacă terminologia noastră gramaticală este în mare parte absurdă, este pentru că s-a tradus greșit din greacă în latină sau pentru că s-a aplicat și latinei în timp ce se potriveau doar limbii grecești. Astfel, de exemplu, noi numim *genitiv* un caz gramatical care nu indică originea, proveniența, și aceasta pentru că lat. *genitivus* a fost o traducere greșită a gr. *geniké*, derivat de la *génos*, care indică mai degrabă forma, modul și nu originea. Numim *acuzativ* un caz care nu acuză, doar pentru că grecescul *aitiatiké* s-a interpretat în latină ca derivat de la *aitiáomai* ('a acuza, a denunța') și nu de la *aitiatós* ('împins, forțat'), cum era în realitate. Noi numim *acento* ['accent'] (de la *ad-cantum*) un fenomen fonetic care nu are nicio legătură cu *canto*-ul ['cântatul'], doar pentru că în latină s-a tradus literal grecescul *prosodia* (de la *pròs odén*), „intonație”, care corespundea foarte bine accentului grecesc, care era efectiv muzical, melodic. Să

nu facem, deci, mai multe greșeli ca acestea, mai ales dacă putem (și, de altfel, putem) să le evităm. Și în ceea ce privește gramatica practică a castiliei, să nu cerem studenților studiul ei, dacă întrebuințează bine limba, pentru că gramatica se utilizează ca normă ideală pentru folosirea unei limbi și, când această folosire este satisfăcătoare, nu cercetăm dacă norma se cunoaște într-adevăr sau încă se cunoaște sau se ignoră, pentru că a fost asimilată: gustul, simțul unei limbi fac mult mai mult decât cele câteva reguli artificiale și unele absurde, învățate pe de rost, cum este și aceea după care în castiliană există declinare, în vreme ce, cum bine spunea prof. Pereira Rodríguez, aceasta reprezintă un fenomen pe care structura gramaticală spaniolă îl ignoră total la substantive și îl cunoaște doar la pronumele personale. Să dea Dumnezeu să se ajungă la același gust, la același simț al limbii și în greacă și latină, adică studenții să ignore gramatica, dar să știe să citească și să interpreteze fiecare fragment grecesc sau latinesc.

2. Să ne aducem aminte, în al doilea rând, de scopul acestor reuniuni: să dezbaterem un plan de studii pentru [anul] 1951, și nu să reformăm Facultatea. Ideile care s-au exprimat aici ar putea fi foarte utile și pentru o reformă a întregii Facultăți sau, cel puțin, a Secției de Litere, dar, în mod obiectiv, aceasta rămâne în afara finalităților imediate ale reuniunilor noastre. Să nu discutăm, deci, nici chestiunea pregătirilor, nici creșterea numărului de ani. Să presupunem că anul următor lucrurile – cum este foarte probabil – rămân exact cum erau până acum și să discutăm un plan mai bun și care se poate îmbunătăți tocmai în aceste condiții concrete. Vom avea timp să discutăm un nou plan, dacă pregătirile vor fi îndeplinite.

În plus: sunt într-adevăr necesari mai mulți ani? S-a vorbit în mod special despre sporirea anilor pentru limbile clasice și eu mă întreb de ce vorbim atâta despre limbile clasice de vreme ce este vorba de discipline care – cu patru ani fiecare – sunt cele care se situează cel mai bine în actualul plan de studii, pe când ceea ce trebuie reformat este tocmai restul. Și este într-adevăr necesar să creștem numărul de ani pentru disciplinele clasice? Și care va fi rezultatul util pentru țara celei mai mari specializări clasiciste, atâta timp cât nu avem un număr suficient de specialiști în disciplinele ceva mai urgente, precum literatura spaniolă, literatura ibero-americană, literatura uruguayeană, lingvistica spaniolă sau hispano-americană? Eu înțeleg că fiecare profesor afirmă importanța fundamentală a materiei sale, dar trebuie să ne gândim că noi trebuie să creăm licențiați capabili să cerceteze în diverse domenii, persoane care să cunoască tehnica și instrumentele cercetării (în diferitele ramuri ale literelor, și nu doar în disciplinele clasice), și nu numai mari savanți, mari specialiști. Și pentru istorie ar fi necesari mai mulți ani, și pentru filosofie, pentru franceză, italiană etc. Nu doar disciplinele clasice sunt vaste. Dimpotrivă: din punct de vedere obiectiv și pur material, cantitativ, există materii mult mai vaste: literatura italiană, și cea franceză, și cea spaniolă sunt mult mai vaste decât literatura clasică latină, iar istoria este, fără îndoială, mult mai vastă decât greaca și latina împreună. Cu toate acestea, nu au fost ceruți mai mulți ani de franceză, de italiană sau de istorie.

În ceea ce privește dificultatea disciplinelor clasice, îmi voi permite să răspund negativ, dintr-un punct de vedere lingvistic. Limbile clasice nu sunt mai dificile decât limbile moderne. Sunt limbi ca și celelalte. Ba mai mult: există

limbi mult mai dificile, precum poloneza și rusa, dacă dificultate vrea să însemne sistem gramatical complicat. Față de aceste limbi, latina și greaca sunt limbi relativ ușoare. Și chiar limbi care ne par foarte ușoare sunt mai dificile decât limbile clasice sub un anumit aspect. Astfel, de pildă, din punct de vedere fonetic, franceza și engleza – care au respectiv 16 și 14 vocale – sunt mai dificile decât latina, care avea doar cinci, în epoca ei clasică. Și nu există nimeni care să spună că limbi precum rusa, poloneza, franceza sau engleza nu se pot învăța în doi ani. Eu sunt convins că, cu cinci ore pe săptămână, orice limbă se poate învăța în doi ani, mai ales dacă este vorba nu de a conversa, ci doar de a citi. De aceea, să nu ne lăsăm copleșiți de un complex de inferioritate față de limbile clasice. În Europa s-au studiat aceste limbi vreme de secole ca discipline fundamentale și mereu cu multe ore săptămânal și timp de mulți ani, ceea ce a creat mitul dificultății lor: exact acest mit este cel care-și produce acum efectele în America.

S-a vorbit aici despre latina lui Bergson. Voi da un alt exemplu: Erasmus a învățat greaca într-un an. Exemplul poate părea absurd, întrucât nu toți studenții au capacitatea mentală a lui Erasmus. Dar noi acordăm studenților noștri nu un an, ci patru și, în plus, nu le cerem să devină Erasmuși; ne-am mulțumi să iasă niște „erasmuși”... Important nu este să se crească numărul de ani de studiu, ci să se predea bine și intens, ceea ce se poate face foarte bine cu 5 ore pe săptămână în primii doi ani și cu două ore practice de lectură a textelor (pe lângă cele 3 de literatură) în ultimii doi ani.

Alt lucru: să nu ne lăsăm dominați de un complex de inferioritate față de cultura clasică: această cultură nu ne este străină, este însăși cultura noastră, într-o fază anterioară, și, de aceea, ea este mereu prezentă în spiritul nostru. Aceasta nu este o țară primitivă, care a luat naștere din locuințele [indigenilor] charrua, ci o țară europeană, cu populația europeană. Din acest motiv, cultura europeană este cultura noastră și chiar și cei mai mari inamici ai clasicismului în această țară – dacă există – sunt, într-un anumit sens, de formare implicit clasicistă, deși ignoră acest lucru. Dar să ne aducem aminte că a noastră cultură se situează în cultura clasică, și nu în limbile clasice: contactul cu cultura clasică se poate stabili foarte bine – și poate chiar mai bine – fără cunoașterea limbilor clasice. Într-adevăr, eu cred că studenții noștri, dacă nu se dedică în special limbii grecești, nu vor fi niciodată capabili să-l citească sau să-l interpreteze pe Eschil, de exemplu, la fel ca un mare filolog, specialist în greacă. Atunci, dacă studentul nu se dedică în mod special și profesionist limbii grecești, trebuie apreciate traducerile bune, care prezintă mai mari garanții decât ceea ce ar putea prezenta o interpretare dată de el textului original. De aceea, eu nu înțeleg necesitatea de a preda *limbile clasice* (nu *cultura de tip clasic*, care este cu totul altceva) în programele de licență moderne, cu excepția latinei, care ne este nouă necesară ca fază anterioară spaniolei, adică pentru înțelegerea istoriei aceleiași limbi care se numește castiliană sau spaniolă și care este o formă actuală a latinei, aspectul pe care latina îl are în Castilla sau pe țărmurile de pe Río de la Plata, la fel cum forme actuale ale latinei sunt franceza, italiana, portugheza, româna, catalana, provensala. Nu este indispensabilă, în schimb, greaca, ce nu are relații directe de înrudire cu limbile noastre moderne.

În plus, să nu uităm că studiul clasicist prea extins ar putea să ne elimine posibilitățile de organizare satisfăcătoare a studiilor din domeniile care ne interesează mai direct și mai urgent și care au fost insuficient studiate: literatura spaniolă, literatura ibero-americană, literatura uruguayeană, lingvistica spaniolă, lingvistica hispano-americană etc. Vreau să arăt, în ceea ce privește mai direct lingvistica, că – dacă se exclude portugheza – spaniola este limba cel mai puțin studiată dintre toate limbile romanice. (Cea mai studiată este franceza; urmează italiana și, din motive speciale, româna.)

Să ne aducem aminte, în același timp, că cei patru ani propuși constituie un minim teoretic, care poate urca la cinci sau șase, prin absolvirea cursurilor sau prin trecerea examenelor (care, în plus, ar garanta mai mult seriozitatea studiului și, dacă din întâmplare ar fi necesar, absoluta imparțialitate a profesorilor).

3. Și acum un lucru ceva mai delicat: eu cred că ar trebui să terminăm cu absurda și odioasa comparație cu Europa. A spune că – pentru a parafraza un slogan politic – „nu se poate pune nimeni” cu Europa, că în Europa se învață mai bine, că numai în Europa se învață, că doar în Europa se învață bine limbile clasice etc. este un obicei care trebuie dezaprobat. Eu o înțeleg foarte bine la imigranții (și cu acest cuvânt nu intenționez să ofensez pe nimeni: eu însumi sunt un imigrant, și de dată foarte recentă) care încă mai locuiesc în medii mai mult sau mai puțin europenizate și nu se amestecă suficient cu mediul viu din Uruguay. În cazul imigranților primei generații, în perioada de început, după sosirea lor în țară, aceasta este o formă a nostalgiei lor și constituie, în plus, felul în care își afirmă superioritatea și se apără. Dar ceea ce este rău este că această atitudine i-a cucerit și pe mulți uruguayeni, care s-au lăsat dominați de un complex de inferioritate față de Europa. Totuși, dacă această atitudine este admisibilă și omenește de înțeles, ea nu poate și nu trebuie să fie atitudinea uruguayenilor și a imigranților care își doresc să fie uruguayeni și să lucreze pentru această țară, în condițiile pe care această țară le oferă și cu finalitățile pe care aceste condiții le impun. Și aceasta nu dintr-un motiv de recunoștință față de această țară care ne acceptă pe toți – fără a face deosebiri de naționalitate, rasă, religie sau clasă socială –, ci din rațiuni obiective. Să vedem dacă Uruguay nu poate într-adevăr suporta comparația obiectivă cu Europa. Este adevărat că în Uruguay nu se fac suficiente studii clasice, și aceasta este o lipsă pe care trebuie să o eliminăm. Dar studiile clasice nu sunt totul: se fac, în schimb, în Uruguay multe lucruri care în Europa nu se fac sau nu se fac suficient. Pentru a ne da seama de acest lucru, nu trebuie să ne cufundăm în nostalgiile europene și în prejudecățile despre posibilitățile reale ale mediului uruguayean, ci să observăm în mod concret și atent acest mediu, să observăm, de pildă, că în Montevideo există mai multe librării decât în Roma, un oraș mai mare și mai important din punct de vedere cultural. Eu i-aș invita pe nostalgii neîncrezători să observe vitrina unei librării montevideene și să îmi zică dacă văd în librăriile europene toate aceste cărți pe care le găsim aici, dacă găsesc, de pildă, în librăriile italiene traduceri atât de complete din Dilthey, Cassirer, Simmel, Russell etc. Și toate acestea sunt cultură și cultură pe care cineva o asimilează, pentru că aceste cărți se citesc, în timp ce în Italia le citesc doar specialiștii și câteva persoane, fiindcă nu sunt traduse. În ceea ce privește lingvistica, fiecare lingvist informat a observat că sunt traduse în

spaniolă multe opere fundamentale care niciodată nu au fost traduse în italiană. Menționez aici câteva dintre ele: V. Thomsen, *Historia de la lingüística*; W. Meyer-Lübke, *Introducción a la lingüística romance*; J. Vendryes, *El lenguaje*; Ch. Bally, *El lenguaje y la vida*; K. Vossler, *Filosofía del lenguaje*; J. Stenzel, *Filosofía del lenguaje*; F. Kretschmer, *Introducción a la lingüística griega y latina*; F. de Saussure, *Curso de lingüística general*; A. Dauzat, *Filosofía del lenguaje* etc. etc. Toate aceste cărți nu se găsesc în italiană, în timp ce în spaniolă au fost traduse, și se găsesc în librăriile noastre normale, în timp ce în Europa cărți de acest gen se găsesc doar în librării specializate. Și aceste cărți se vând, cineva le citește. Lipsesc lingviștii din Uruguay, dar nu lipsește interesul pentru lingvistică: aceasta este realitatea de care trebuie să ținem seama. Aceasta este realitatea unei comparații obiective cu Europa. Prin urmare, mi se pare că nu trebuie să exagerăm cu „autoflagelarea” în fața superiorității europene, pe care toți o recunoaștem obiectiv în domeniile unde într-adevăr există.

Eu cred, de aceea, că atitudinea noastră ar trebui să fie aceea a Statelor Unite, o atitudine care, în timp ce eram în Europa, mi se părea și mie întrucâtva antipatică, dar pe care acum o înțeleg perfect: nordamericani, în general, ignoră formal Europa și continuă să lucreze ca și cum Europa nu ar exista. Și este unicul mod de a face ceva solid și serios: dacă trăim mereu amenințați de spectrul îndubitabilei superiorități europene, nu vom putea face nimic niciodată, întrucât mereu vom constata că „în Europa se face mai bine”.

4. La fel, consider că nu ar trebui să ne speriem de cuvinte. Semantica modernă a demonstrat că cuvintele nu au un sens imuabil, ci sensul convențional pe care vrem să li-l dăm. De aceea, numele propus de mine – „filologia clasică” – nu mi se pare prea pompos. Intervine aici o altă prejudecată a lingvisticii vechi, a celei germane îndeosebi, care devine o prejudecată pentru studii: aceea de a distinge net filologia de lingvistică. Știm că o atare distincție deja nu o mai fac lingviști atât de iluștri precum Vossler sau Spitzer. În plus, din punct de vedere metodologic și pedagogic, contactul dintre filologie și lingvistică este foarte recomandabil. Într-adevăr, „filologia” poate însemna știința tuturor informațiilor care se deduc din texte și, în acest caz, filologia este istorie culturală, socială, religioasă, literară etc. Dar același termen are un sens mai limitat și tradițional de „critică a textelor”, și în acest sens este convenabil să fie folosit.

În proiectul meu am inclus disciplinele „Filologie clasică” și „Filologie romanică” pentru că înțeleg că la aceste materii se face ceva mai mult decât pură lingvistică: că la Filologie clasică se face lingvistică concretă, pe texte, se studiază latina și greaca în diversele lor forme literare, precum și în istoria lor gramaticală și stilistică, în relație cu istoria culturală, și că la Filologie romanică nu se face doar gramatica comparată a limbilor romanice, ci și a literaturilor romanice vechi (franceză, italiană, provençală, galiciano-portugheză) și, în anumite cazuri, și literaturi moderne, dacă pentru aceste literaturi nu există discipline speciale (de ex. portugheza).

5. Anii de studiu ne pot apărea ca fiind insuficienți doar dacă ne gândim că studiul clasic trebuie să se facă în totalitatea sa la materiile de latină și greacă. Dar nu este așa, și nici nu ar fi posibil să se facă așa. Există, într-adevăr, alte materii care completează studiul limbii grecești și latine. Doamna de Scazzocchio

îmi spunea acum câteva săptămâni – și, pentru a nu greși, vreau să repet propriile ei cuvinte – că ea, în ultimii ani, nu mai face greacă, ci gramatică comparată și indoeuropeană. Și eu găsesc că e foarte bine să o facă, întrucât acum nu se face în facultate lingvistică clasică și indoeuropeană. Dar eu nu pot să concep ca doamna de Scazzocchio să predea gramatică comparată în timp ce studenții nu stăpânesc suficient greaca, întrucât, din punct de vedere lingvistic și pedagogic, aceasta ar fi o contradicție. Într-adevăr, este o eroare gravă să înveți o limbă prin intermediul lingvisticii, fiindcă lingvistica nu este [un] studiu practic al limbilor, ci [chiar] investigație științifică. Poate fi utilă pentru studiul limbilor, însă numai lingvistului, care poate stabili comparațiile respective, iar nu și novicelui, și cu atât mai puțin unui student din anul al treilea. În predarea umanistă a limbilor, lingvistica este un pericol, și nu un ajutor: sarcina sa poate fi doar aceea de a explica în mod rațional anumite detalii sau de a împiedica [anumite] erori – să împiedice să se zică, de pildă, cum se spunea într-o vreme, că latina derivă din greacă și ambele din sanscrită. Și, cum eu nu pot să cred, sub nicio formă, că o profesoară atât de eminentă ca doamna de Scazzocchio poate săvârși o eroare atât de gravă, trebuie să deduc că în ultimii ani, adică în anii III și IV, studenții săi deja știu, practic, grecește. Această deducție este confirmată de o altă afirmație a doamnei de Scazzocchio, anume că în ultimii ani unii dintre studenții dumneai pot deja citi texte grecești, dacă nu foarte dificile, destul de dificile, precum [cele din] Platon, și corespunde convingerii mele intime că, într-adevăr, predând bine, în doi ani se pot învăța multe.

Totuși, dacă în doi ani cu două ore pe săptămână s-au reușit aceste rezultate, în același număr de ani cu 5 ore pe săptămână s-ar reuși mult mai mult. Nu doar atât: anii nu ar fi doi, ci patru, fiindcă, în ultimii doi ani, în timp ce în clasele teoretice s-ar face literatură, în clasele practice s-ar continua să se aprofundeze limba, prin lectura unor fragmente literare. Cu aceasta, amplitudinea studiilor ar fi aproape egală celei din Europa. În Italia, de pildă, se fac cinci ani de greacă în liceu, cu 3 ore pe săptămână, și 2 la Universitate (doar de literatură și doar pentru studenții de la secția clasică), și tot cu 3 ore pe săptămână: adică, socotind totul într-un an, ar fi un total de $7 \times 3 = 21$ de ore pe săptămână. Noi am avea, în schimb, $4 \times 5 = 20$ de ore pe săptămână, adică doar o oră mai puțin decât în Italia, ceea ce nu mi se pare puțin, date fiind condițiile și necesitățile noastre.

În plus, la materiile de greacă și latină, în funcție de proiectele prezentate, predarea s-ar limita exclusiv la studiul limbilor și al literaturilor respective, în timp ce studiul însuși s-ar completa lingvistic cu alte materii. La lingvistica clasică, studenții ar învăța istoria limbii latine și a limbii grecești, poziția acestor limbi față de limbile mediteraneene pre-indoeuropene, poziția latinei între dialectele italice, dialectologia greacă, istoria limbii grecești în perioada ce a urmat *koiné*-ei, până la [faza] bizantină și neogrecescă etc. La lingvistica generală și indoeuropeană, ei ar învăța să compare aceleași limbi cu sanscrita și cu celelalte limbi indoeuropene. La lingvistica romanică, ar învăța latina populară și istoria ei în Evul Mediu și în epoca modernă, inclusiv limbile romanice actuale. La lingvistica spaniolă, ar învăța istoria unei părți a latinei populare până la latina actuală din Castilla – sau spaniola – și latina actuală din Montevideo. Mi se pare a fi un studiu destul de complet.

Dar vreau să admit că, și cu această extindere a studiului, unii studenți nu vor ajunge să cunoască bine latina și greaca. În acest caz, soluția este una singură: nu sporirea anilor de studiu, ci a cursurilor suplimentare pentru studenții care nu reușesc să facă față programului. Aceste cursuri le-ar face acum profesorul însuși, iar în viitor asistenții, când vor fi.

S-a spus că studenții „preferă” creșterea numărului anilor de studiu. Eu cred că nu putem afirma acest lucru până nu îi consultăm pe studenți, întrucât constat exact contrariul: toți studenții cu care am avut ocazia să vorbesc s-au declarat împotriva creșterii minimului teoretic al anilor de studiu. De ce să împiedicăm pe cineva, capabil, să termine facultatea în patru ani? Deja îi avem pe cei care, pentru că au o ocupație sau din alte motive, vor trebui să facă mai mulți ani.

6. Un alt lucru: s-a spus că diferențierea licențelor ar fi prematură. Nu cred: faptul însuși că s-au convocat aceste reuniuni vrea să spună că necesitatea unei reforme se impune, căci a admite că reforma este prematură ar însemna să recunoaștem faptul că planul actual este bun și să continuăm cu patru ani de greacă și latină și unul singur de spaniolă și niciunul de lingvistică spaniolă, adică să continuăm cu o facultate redusă, practic, la o licență clasică – ceea ce nu mi se pare doar inutil, ci și absurd și absolut inadmisibil.

7. S-a vorbit și de un alt argument adus împotriva diferențierii celor două licențe, care, după părerea mea, ar trebui să fie motivul principal: teama că, urmând în facultate literele moderne, studenții vor abandona studiul literelor clasice. Eu nu cred, totuși, că această frică poate avea o bază reală, întrucât Facultatea este acum aproape exclusiv clasică și, în ciuda acestui lucru, are destui studenți care nu se sperie de cei patru ani de greacă și latină. Dimpotrivă, diferențierea licențelor ar crește numărul studenților, deoarece ar veni la Facultate și acele persoane care ar vrea să studieze doar litere moderne, dar nu și patru ani de greacă și latină. În plus, nu putem să organizăm facultatea bazându-ne pe această teamă, chiar și atunci când ar fi justificată; nu putem să le dăm studenților spaniola ca „adăugire”, pe care ar dori-o numai ca să studieze și greaca și latina. Ar fi ca și cum s-ar introduce nudul artistic la Facultatea de Medicină doar pentru a-i face pe studenți să accepte și studiul un pic mai arid al anatomiei.

Nici nu putem să ne îngrijorăm, în această perioadă a organizării, de vocația studenților. Pentru a studia în această facultate, vine cine vrea să studieze și, dacă după un an sau doi de studiu, studentul își dă seama că nu aceasta e vocația sa, nu e nicio tragedie, întrucât nu i se va întrerupe nicio carieră profesională. În plus, știm că greșirea vocației există și în facultățile profesionale.

8. S-a vorbit și de posibilitatea de a exclude anumite studii și de a oferi burse pentru Europa. Aceasta nu este o soluționare a problemei și nu corespunde finalităților acestei Facultăți: scopul nu este acela de a avea anumiți specialiști pregătiți în Europa, ci acela de a avea aici un centru viu de studii. De aceea, eu nu aș vrea să renunț la materiile pe care le-am inclus în proiect ca eventuale, și nu ca obligatorii. Dimpotrivă, eu aș crește cu timpul numărul acestor materii, pentru ca unele dintre ele să fie considerate ca veritabile materii (de ex., Istoria artei, Istoria muzicii – deja existente în Facultate), și [aș adăuga și] altele, precum cursuri libere sau serii de conferințe etc. Eu vă mărturisesc că, dacă aș fi profesor

al acestei facultăți, mi-ar plăcea să constituie grupuri de studenți pentru a face cu ei cursuri libere despre materii neobligatorii, precum Filologia germanică sau slavă, dacă ar exista interes pentru ele. Aceasta pentru că eu consider că în acest moment sarcina profesorului acestei facultăți este nu doar de a preda materiile obligatorii și remunerate, de a face numărul de ore prevăzute în planul de studii, pentru a nu se mai gândi apoi la Facultate, ci, dimpotrivă, aceea de a da acestei instituții maximul din ceea ce poate da, cu sau fără salariu, să-și trăiască o parte din viață aici, să facă aici, în contact continuu cu studenții, cel puțin o parte din munca sa științifică, între acești pereți, nu foarte frumoși, poate, dar care cuprind, fără îndoială, un viitor cultural, mai ales dacă profesorii vor ști să lucreze cu abnegația care în acest moment este just și necesar să le fie cerută. V-aș indica în acest sens exemplul ilustrului profesor Hanssen, care a predat timp de mulți ani în Santiago, exact în epoca organizării facultății de litere de acolo: profesorul Hanssen preda el singur latină, greacă, filologie clasică și, pe lângă asta, pentru o perioadă, a predat, fără salariu, și lingvistică spaniolă, tocmai pentru că nu era un alt profesor care să o facă.

9. În sfârșit, domnilor, sper să mă iertați dacă îmi permit să vă atrag atenția că până acum am vorbit aproape numai despre importanța studiilor umaniste și clasiciste – pe care nimeni nu o pune la îndoială, fiindcă reprezintă însăși rațiunea existenței acestei Facultăți –, deși fără să se sublinieze suficient că studiile umaniste nu sunt doar clasiciste. Am discutat și lucruri un pic inutile, precum importanța limbii latine și grecești – pe care toți o admitem – și dificultatea acestor limbi, care, din punct de vedere lingvistic, este, după părerea mea, doar o veche prejudecată. Acum eu cred că ar trebui să vorbim despre concret, să ne întoarcem la obiectivul acestor reuniuni, reprezentat de *planul de studii pentru anul 1951*. Eu nu cer să se discute neapărat planul meu: dacă vi se pare prea amplu pentru actualele condiții, pe care Dvs. le puteți vedea mai bine decât mine, să dezbaterem cel puțin planul prezentat de prof. Cicalese, nu foarte diferit de al meu, dar, poate, mai concret, mai adaptat posibilităților și necesităților imediate, mai potrivit ca bază imediată de discuție. Pentru a reuși acest lucru, eu renunț formal la dezbateră proiectului meu și vă rog să discutăm proiectul profesorului Cicalese, nu pentru a-l aproba neschimbat și fără obiecții, ci tocmai pentru a avea o bază de dezbateră concretă, pentru a vorbi de un plan real, modificabil la nevoie, și nu de idei generale nerelaționate direct și imediat cu concretul, cu obiectul clar și bine definit al acestor reuniuni.

Eugenio Coseriu

CUPLURI ȘI GRUPURI ETIMOLOGICE ÎN CDDE

Etymological Units and Structures Reflected to CCDE

In this paper, the author tries to give an answer to Gr. Brâncuș' *Introduction to Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A – PUTEA)*, 2003 [The Romanian Etymologicon. Latin Elements].

Key-words: *lexis, Latin elements, etymology, etymologicon, introduction, entry*

În *Notă de ediție* și în *Introducere* la I.-A. Candrea – Ov. Densusianu², *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A – PUTEA)* (siglat CDDE, București, Paralela 45, 2003), Gr. Brâncuș remarcă organizarea articolelor lexicografice pe „cuiburi etimologice” (p. 19), în care „Cuvîntul de bază e urmat, în articole separate, de toate derivatele etimologice, adică transmise ca atare din latină” (p. 14), între exemplele reținute fiind adjectivul *alb* (lat. *albus*) „tratat în același grup cu derivatele *albastru* (lat. *albastar*), *albeață* (lat. **albitia*), *alboare* (lat. *albor*), *albumeală* (lat. *albumen*), *albi* vb. (lat. **albire*), *sarbăd* (lat. *exalbitus*)”; verbului *bate* îi urmează, sub numere de ordine aparte, *bătător*, *bătătură*, *bătaie*, *abate* vb., *sbate* vb., *codobatură*, toate considerate ca derivate la nivelul latinei” (*loc. cit.*).

Această organizare, puțin obișnuită în tehnica lexicografică, îi permite editorului să facă o observație foarte importantă pentru cunoașterea moștenirii românești a latinei și, deopotrivă, pentru facilitarea studiului lingvistic: „[...] româna a moștenit nu unități lexicale izolate, ci lexicul latin în totalitatea lui filtrat prin specificul unui limbaj popular, colocvial, rustic” (*loc. cit.*).

Intenționăm să adăugăm la această observație noțiunile și exemplele corespunzătoare, altele decât cele precizate de editor, de „cuplu etimologic” și de „grup etimologic” (denumirile ne aparțin), utilizate, dar neteoretizate, noțiuni care se referă la cuprinderea, în interiorul articolelor de dicționar – inclusiv la acelea bazate, structural, pe cuiburi etimologice – a unor cupluri și grupuri de etimoane latine, în care, pentru autori, contează un singur component lexicografic, așa cum indică numerele de ordine, când, în realitate, trebuiau să conteze, de fiecare dată, doi sau, respectiv, trei componenți, fiecare cu etimonul lui, precizat ca atare (uneori numai prezumat), astfel că cifra finală, de 1491, este depășită, semnificativ, cu 50 de lexeme, fiindcă, de exemplu, nu numai *doamnă* <lat. *domina*, cuplat cu *domn* <lat. *dominus*, reprezintă moștenire latină specifică, ci și, alt exemplu, *fată* <lat. *feta*, cuplat cu *făt* < lat. *fetus*, și, de asemenea, adv. *an* <lat. adv. *anno* (abl.) trimite la alt etimon decât subst. *an* <lat. *annus*. În aceste exemple avem nu numai trei, ci șase cuvinte continuate de

¹ Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

² La 80 de ani de trecere în eternitate a lui Ovid Densusianu și 68 a lui I.-A. Candrea.

română din latină. Similar, dacă va fi cazul, procedura propusă va trebui extinsă și la o eventuală continuare a dicționarului, alcătuită, de preferință, după aceeași tehnică, precum și, eventual, la situații similare din alte limbi romanice.

În grupul etimologic sunt cuprinse formații lexicale latine dintr-o familie etimologică. Fiind anastatică, ediția din 2003 nu putea modifica nimic din ediția originală (de fapt, nici nu era de dorit acest lucru, cum se precizează la p. 19), însă reinterpretarea materialului, din perspectiva cuplurilor și grupurilor etimologice, va contribui la adăugarea calificativului, pentru acest dicționar, de mai bogat decât au indicat-o prin cifre de ordine autorii lui (pentru alte aprecieri ale editorului, să se vadă pp. 17-18).

În inventarul care urmează, în cupluri și grupuri etimologice, apar, la început, al doilea sau și al treilea termen, cel secund, al cuplului etimologic, respectiv terțiar al grupului, ca termeni distincți, așa cum și sunt tratați în celelalte dicționare, în care fiecare termen ar primi numere de ordin proprii. Procedura este justificată de faptul că termenii secunzi, respectiv terțieri, ca poziție, dar egali ca importanță cu primul din cuplu sau din grup, beneficiază de același tratament lexicografic: indicarea etimoanelor, precum, când este cazul, și ale formațiilor lexicale bazate pe ei, corespondențe structurale și semantice romanice ș.a., pe care nu le reluăm.

Păstrăm abrevierile autorilor, numerele de ordine și precizarea tuturor termenilor ai cuplului sau ai grupului. Reținem numai articolele în care, direct sau indirect (prin „comp[ară]”), în dicționar, sunt precizate etimoanele (incontestabile, de altfel, fapt pentru care nu le reluăm)³.

Lista termenilor secunzi din cuplurile etimologice și terțieri din grupurile etimologice incluse în CDDE

la nr. 19: sb. *aflat*, în *aflatum habeo*

la nr. 35: adj. *ajutor*, la sb. *ajutor*

la nr. 48: pron. *alt*, împreună cu adj. *alt*

la nr. 51: sb. *alun*, la sb. *alună*

la nr. 53: adv. *amar*, la adj. *amar*

la nr. 58: adv. *an*; „forma de abl. *anno* din care derivă adv. românesc era întrebuințată în latină cu înțelesul de «l'année dernière»”, la subst. *an*

la nr. 60: subst. *apar* „(comp. *aquarius*)”, la apă „Der.”[ivate]

la nr. 60: adj. *apos* „(comp. *aquosus*)”, la „Der.”[ivate]

la nr. 61: vb. **apăta* < **aquatate*, la „Der.”[ivate]

la nr. 61: adj. **apat* „(comp. *aquatus*)”, „(*aquato* > **apat*) la „Der.”[ivate]

la nr. 100: sb. f. *asină*, la *asin*

la nr. 102: adj. *ăst*, împreună cu pron. *ăst*

la nr. 103: adj. *acest*, împreună cu pron. *acest*

la nr. 110: adv. *atît*, la adj. *atît*

la nr. 124: adj. *auzitor* „(comp. *auditorius*)”, la „Der.”[ivate]

la nr. 126: adj. *avut* „(**habutum*)”, la *avea*

---

³ Pentru valori morfologice, am consultat *Dicționar latin-român*, de G. Guțu, ediția a II-a, București, Humanitas, 2002. Genul substantivelor a fost considerat specific.

- la nr. 151: sb. *bătrîn*, împreună cu adj. *bătrîn*
la nr. 154: sb. *bețiv*, împreună cu adj. *bețiv*
la nr. 155: sb. *bețit*, împreună cu adj. *bețit*
la nr. 160: sb. *bine*, la adv. *bine*
la nr. 166: sb. *blînzitor* „(comp. *blanditorius*)”, la vb. *blîzni*
la nr. 168: sb. *botezător*, „(comp. *baptizatorium*)”, la vb. *boteza*, „Der.”[ivate]
la nr. 175: adj. *brăcin, la sb. *brăcină*
la nr. 181: *brățată* împreună cu *brățat*
la nr. 210: sb. *călariu*, împreună cu adj. *călariu*
la nr. 219: sb. *călcătoare*, la adj. sb. *călcător*
la nr. 219: sb. *călcător*, la adj., sb. *călcător*
la nr. 222: vb. *călța* < *calceare*, în *încălțare*
la nr. 223: sb. *călțătură*, în *încălțătură*
la nr. 229: megl. *caldari*, la *căldare*
la nr. 251: sb. fem. *căprioară*, la *căprior*
la nr. 257: sb. fem. *cățea*, la *cățel*
la nr. 262: pron. relativ *care*, împreună cu adj. *care*
la nr. 262: pron. interogativ *care*, împreună cu adj. *care*
la nr. 280: sb. *căsar*, împreună cu adj. *căsar*
la nr. 281: sb. *căsător*, împreună cu adj. *căsător*
la nr. 287: sb. *cățea*, la sb. *cățel*
la nr. 288: sb.n. *cățină*, la *cățîn*
la nr. 296: pron. interogativ *ce*, împreună cu pron. rel. *ce*
la nr. 306: sb. fem. *cearbă*, la *cerb*
la nr. 326: sb. *cheotoare*, la arom. *cl'itor*
la nr. 331: sb. *chemător*, împreună cu adj. *chemător*
la nr. 334: adj. *chiar*, la adv. *chiar*
la nr. 339: subst. *cîmpie*, la adj. *cîmpiu*
la nr. 345: pron. rel. *cine*, împreună cu pron. interogativ *cine*
la nr. 357: sb. *cîntecă*, la *cîntec*
la nr. 358: sb. *cireș*, la *cireașe*
la nr. 360: sb. *cîștigător*, împreună cu adj. *cîștigător*
la nr. 361: pron. interogativ *cît*, împreună cu adj. *cît*
la nr. 361: pron. rel. *cît*, împreună cu adj. *cît*
la nr. 397: sb. *cornută*, la *cornut*
la nr. 398: sb. *scoroambă*, împreună cu sb. *corombă*
la nr. 409: sb. *creștin*, la adj. *creștin*
la nr. 433: conj. *cum*, împreună cu adv. *cum*
la nr. 438: sb. *cumnată*, la *cumnat*
la nr. 465: sb. *cusurină*, la sb. *cusurin*
la nr. 475: conj. *de*, împreună cu prep. *de*
la nr. 485: adv. *des*, împreună cu adj. *des*
la nr. 487: adv. *deșert*, împreună cu adj. *deșert*
la nr. 487: sb. *deșert*, împreună cu adj. *deșert*
la nr. 490: vb. *deșira*, la *deșidera*
la nr. 505: sb. *doamnă*, la *domn*

- la nr. 513: adv. *drept*, la adj. *drept*
la nr. 520: sb. *dulce*, împreună cu adj. *dulce*
la nr. 535: sb. *faptă*, la *fapt*
la nr. 546: sb. *falce*, la *falcă*
la nr. 560: sb. *fată*, la *făt*
la nr. 561: sb. *fecioară*, la *fecior*
la nr. 579: sb. *ferice*, împreună cu adj. *ferice*
la nr. 599: sb. *fie*, la *fiu*
la nr. 600: sb. *fiastră*, la *fiastru*
la nr. 601: sb. *fină*, la *fin*
la nr. 607: sb. *floncă*, la *floc*
la nr. 640: sb. *friguri*, la *frig*
la nr. 658: sb. *fruntare*, la *fruntar*
la nr. 722: sb. *geamăn*, la adj. *geamăn*
la nr. 805: sb. *iadă*, la *ied*
la nr. 831: prep. *înte*, la prep. *între*
la nr. 921: sb. *juncă*, la *junc*
la nr. 955: sb. *lat*, la adj., sb. *lat* (se dă numai, ca etimon, adj. lat., nu și subst. lat. omonim)
la nr. 963: sb. *lăudător*, la adj. *lăudător*
la nr. 1022: sb. *lung*, la adj., sb. *lung* (se dă, ca etimon, adj. lat. *latus* și subst. lat. omonim)
la nr. 1043: sb. *măiastră*, la adj. *măiestru*, *măiastră*
la nr. 1091: pron. posesiv *meu*, *mea*, la adj. *meu*
la nr. 1092: sb. *mic* (arom., mgl.), la adj. *mic*
la nr. 1100: sb. *mia*, la sb. *miel*
la nr. 1101: sb. *mioară*, la sb. *mior*
la nr. 1172: sb. *mură*, la *mur*
la nr. 1225: sb. *nepoată*, la *nepot*
la nr. 1226: sb. *strănepoată*, la *strănepot*
la nr. 1230: pron. *niciun*, la adj. *niciun*
la nr. 1245: pron. *nostru*, la adj. *nostru*
la nr. 1245: pron. *noastră*, la adj. *nostru*
la nr. 1245: pron. *noștri*, la adj. *noștri*
la nr. 1245: pron. *noastre*, la adj. *noastre* (acestea în îmbinările cu prepoziții și locuțiuni prepoziționale)
la nr. 1252: sb. *nucă*, la *nuc*
la nr. 1308: sb. *păgîn*, la adj. *păgîn*
la nr. 1326: sb. *pară*, la sb. *păr*
la nr. 1387: sb. *piersic*, la *piersică*
la nr. 1396: adj. *păsat*, la sb. *păsat*
la nr. 1419: sb. *pom*, la *poamă*
la nr. 1426: sb. *poarcă*, la *porc*
la nr. 1427: sb. *purcea*, la *purcel*
la nr. 1431: sb. *porumbă*, la *porumb*
la nr. 1453: sb. *prună*, la *prun*

Puteau să fie înregistrate și alte cuvinte, precum: la nr. 1168: adv. *mult* (< lat. *multum*), la adj. *mult*; la nr. 1175: sb. *mort* la adj. *mort* (< lat. *mortuus*, sb. *moartă* < lat. *mortua*) ș.a.

Considerăm semnificativ sporul de 105 de cuvinte moștenite de română din latină, reieșit din invocarea noțiunilor de „cuplu etimologic” și de „grup etimologic”, acestea din urmă pentru CDDE; în numerele de ordine din listă 2-5, 13-14, 15-16 și 52-55.

CDDE conține deci 1646 termeni românești, nu numai 1491 indicați cifric de autorii lui, 50 de editori și 105 de noi, acum. Numeric, în cuplurile etimologice, domină substantivele de genul feminin din categoria substantivelor mobile, urmate de termenii secunzi sau terțiari din categoria substantivelor provenite prin conversiune din adjectivele corespunzătoare (nume de fructe < nume de pom). Considerăm că româna a moștenit numai adjectivul pronominal posesiv, nu și pronumele posesiv (compus românesc și romanic, v. nr. 52-55).

Este posibil ca, fără precizările de mai sus, atenția cititorilor să fie îndreptată, de fiecare dată, doar spre primul termen, al doilea sau al treilea din categoria celor numerotați de autorii dicționarului fiind ocultați, posibilitate nedorită.

BIBLIOGRAFIE

- Candrea, I.-A., Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A – PUTEA)*[CDDE], București, Paralela 45, 2003.
- Guțu, Gheorghe, *Dicționar latin-român*, ediția a II-a, București, Humanitas, 2002.
- Zugun, Petru, *Cuvântul – Studiu gramatical*, ediția a II-a, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2003.
- Zugun, Petru, *Lexicologia limbii române. Prelegeri*, Iași, Tehnopress, 2000.
- Zugun, Petru, Ana-Maria Minuț, *Formarea cuvintelor (Teorie și practică)*, Iași, Sedcom Libris, 2005.

Geoffrey Sykes¹

**GREIMAS AND LEVINAS – RESIDENTS OF KAUNAS.
WAR AND SEMIOTIC THEORY IN THE TWENTIETH
CENTURY²**

*A commentary on the 13th World Congress of the International Association of
Semiotic Studies, 23-26 June 2017, Kaunas, Lithuania*

This paper is the first in a series that will inquire about the status of semiotic theory in the twentieth century. It will address the tacit or unacknowledged influences of war, economics and mass migration, that shape the theory as narrative, and limits claims to its scientific or objective status. This part will focus on the prominent French semiotician Algirdas Julien Greimas, with reference to the IASS 2017 Congress, held at Kaunas Lithuania. Also, it will mention the eminent thinker Emmanuel Levinas.

Key-words: *Greimas, Levinas, Kaunas, semiotics, ideology, (post)World War, Lithuania, Eastern Europe*

Behind the flexible plethora of applied studies using semiotic methodology, there are regular claims to theoretical status. Key concepts, like that of sign itself, are given an abstract necessity, or in philosophical terms, a priori meaning, that permits inquiry to cross and transcend a remarkably wide field of inquiry, and also to articulate and respond to “meta” questions about language, human identity and being, consciousness, logic, body and mind, and culture, which previously have been the domain of philosophy. Key thinkers, such as Deleuze and Peirce, regard semiotics as an extension or embodiment of philosophy, or even as a substitute for philosophy to the extent it could address and resolve long standing problems.

The assumption of philosophical accreditation is what underpins the various associations, conferences, congresses, journals and even degrees and tertiary organisations that have evolved in the past five decades. A casual visitor to such events might mistake them even as zealous in their determined and bold quest to unlock meanings – such an impression was offered by my guest at the Congress of the International Association of Semiotic Studies, in Kaunas, Lithuania, June 2017.

Other academic humanities associations, in politics, sociology, visual arts or history, can be distinguished by their topical subject matter, but this cannot

---

¹ University of New South Wales, Australia. Editor, *Southern Semiotic Review*.

² Part One of Treatise titled, *War and Semiotic Theory in the Twentieth Century*.

be the case with semiotics as there is such diversity and breath of subject matter of research and applied study. Interdisciplinarity can be a highlight but also a source of frustration in the field of semiotics. The cross section of subjects, ranging from medieval literature to modern architecture, for instance, can be present in one journal edition or conference session. The methods and concepts are also broad, and provide the real skeleton for research.

The problem is that the repetition of familiar terms can disguise differences in their meaning. Signifier, signified, signification, discourse, denotation, connotation, relational, logic, paradigm, and the ubiquitous term sign – key concepts can have diverging and even ambiguous etymologies in different approaches and thinkers. There is some consensus on the philosophical side, at least in terms of questions or topics, if not necessarily preferred models or solution. There is much consensus when it comes to the arbitrary nature of language, even if the trope of modern semiotics can overrule inquiry into the motivational qualities of language. The multiform nature of language, including verbal and non-verbal sign system; the transcultural (synchronic) nature of narrative; the origins and nature of culture, and indeed human nature; perception; mind; the expressive nature of body; the pan semiotic qualities of nature and universe: questions such as these, often displacing traditional philosophical inquiry, are frequent, even if solutions vary. They shift inquiry from epistemology to ontology.

This abstract dimension of semiotics seems to qualify it as a form of theoretical modernism, that has endured throughout the twentieth century long after other forms of modernism (architectural, literary, social) have been questioned, and made it apparently immune to the upheavals of world wars, mass migration and the cold war. Sign theories seem to transcend and largely ignore the catastrophic world that gave them birth. In some European traditions semiotics indeed became known as a science, seeking objectivity not commonly associated with the humanities.

For much of the century an unwieldy spread of theoretical topics, terms and approaches arose, which can in part reflect the fragmentation of existing traditions, in part caused by the disruption of the world order with the First World War, and the emergent quality of semiotic inquiry as a nascent, new approach to knowledge and language. After one hundred years of emergence, one might suggest it is time to prune the overgrowth, and prioritise a coherent approach. This paper is in fact part of such a process – to retrospectively revise some now ‘classical’ modern approaches that have assumed often undeserved canonical authority in the last century, and indirectly point towards a preferred contemporary synthesis.

Of course the modernist status of semiotics has been subject to questioning. While the epistemic utility of its concepts can be appreciated, appropriated or assumed – albeit with reservations on occasion for any apparent obtuseness – it is the abstract ontology that receives tacit or explicit resistance, and arguably comprises a main obstacle to limits to the expansion of semiotic teaching and research, knowledge of its varied traditions and fulfilment of its status as a fully-fledged discipline. This theoretical contention was most explicit

in the mid-20th century, in the so called structural/post structural debate between Michel Foucault and Claude Lévi-Strauss . Despite his left wing affiliation, the important structuralist anthropology of Lévi-Strauss involved a form of cognitive idealism, or a priori unconscious knowledge of structural forms. Foucault demanded that structural theory be affiliated with the explicit analysis of social structure – if not emerging from power relation at least applicable to the analysis of class, race, and gender in society.

It can be questioned to what extent Foucault reflexively subjected his own theoretical development semiotically derived discourse analysis to a form an analysis, of its political and social motivations. However, despite the left wing persuasion of the younger Lévi-Strauss, his adaptation of structuralism to social science and anthropology relied on Freud as much as it did on Marx, and invited critique for its static, synchronic account of indigenous societies, by which he significantly failed to address the mass social changes and political upheavals of post World War Two Europe.

The treatise will try to fill in the lack of political affiliation in semiotic theory that Foucault discovered and exploited in Lévi-Strauss. In subsequent sections, the paper will return to Foucault and Strauss, along with individual scholars associated with affiliations such as Russian formalism, the Moscow-Tartu school, Prague School, and structuralism. The general shaping and motivation of theory will be seen in terms of the influence of major, cataclysmic political and social upheavals of the twentieth century – the rise of totalitarian governments (Nazi and Soviet), Two major world wars, a world depression and the Cold War. The argument might extend to Charles Peirce, in which case the reference would be to events in the nineteenth century. The effect of such analysis will mitigate against the formalist, theoretical status of theory, whereby theory becomes a form of myth narrative embodied in macro changes in the real world.

In the first instance argument will focus on the Parisian based Algirdas Julien Greimas, who, at the same time as Foucault was dismantling one form of semiotic, was developing unimpeded his own theory and school. It is argued that the theory of Greimas has escaped political contestation of the kind targeted at Lévi-Strauss– and indeed it is precisely the aim of its development that it be immunised from such analysis, not only by left wing activists in Paris, but also from the effects of World War Two, especially as experienced by Greimas in his homeland of Lithuania. It is the respect and status, that he sought and gained in Paris, as an East European émigré, one deeply committed to the culture and education of an independent Lithuania, that kept Greimas protected from the skirmishes that affected native French intellectuals.

At a time of liberation struggles in the West, there must have been sympathy for an émigré from Soviet occupation of the Baltic states, a proud nationalist seeking independence for his country (Brodén). Greimas was a different political animal from Lévi-Strauss – his semiotic theory extended to contemporary social discourse, and in some ways associated with social change in Europe. At different times he fought both Soviet and Nazi occupations, sometimes joining armed partisan resistance and putting himself at great personal risk. The observation has been made that this youthful training in independent

entrepreneurial and risky activities provided a basis for the remarkable initiative and success he had building a semiotic edifice in France.

In fact, this picture of the nationalist independent from or subverting the neo colonising geopolitics that had destroyed Eastern Europe was misleading. “In terms of the four corners of his semiotic square, the full truth is that he was pro-Soviet and pro-Nazi before he became anti-Soviet and anti-Nazi” (Kulikauskas). The nature of his direct affiliation with Nazi as opposed to Soviet occupiers will be discussed later in this paper, and will be the basis for a retrospective critique of aspects of his semiotic theory.

First, let us acknowledge several ways in which links between world affairs and the emergence of semiotic theory, especially in relation to a figure like Greimas, was not necessarily a bad thing. In its short history, semiotics has in part served as a pan cultural structural approach to broad themes of culture and language that seemed to overcome the intellectual fractures of European history in the early twentieth century, and sought a more dispassionate, universal account of language and literature liberated from social change. This may have been a motivation for de Saussure— to create the broadest account of culture at a time when European cultures were beginning to descend into militarism. De Saussure’s theoretical linguistics assumes a stable Proto-Indo-European language and social system. Oppositional and connotative relations were linguistic phenomena based on stable, recurrent cultural norms. While de Saussure developed and taught his systems before his death in 1913, and therefore before the start of World War One, they were published and promulgated in the form of retrospective assemblage of student notes in the middle of the war. One can sense a double appeal in the mid European state of Switzerland of a language system that reinforces a notion of a stable coherent Europe, rooted in ancient practices that could continue after the temporary disorder of the war.

There is no doubt that a pre twentieth century enlightenment approach to society was in itself a response to international hegemony. After both World Wars there is almost a romantic nostalgia in the emergence of structural semiotics as a global organisation for peace and understanding, in a century of anarchy, and destruction – as if research could harken to a *fin de siècle* of traditional stable Europe of the late nineteenth century, where progress might seem inevitable. The notion that culture or language could be fundamentally disrupted, or even exterminated, seems unaccounted for. In Saussure’s legacy, as in Greimas’, we see a structuralist or formalist turn in language that went against the grain of other intellectual movements of the time – such as Dada and literary modernism – that sought to reflect the fragmentation of social order, and disinherit the orthodoxies of pre-war society, orthodoxies that might have contributed in some way to the outbreak of war. Throughout the twentieth century, in Europe and particularly Eastern Europe and Russia, semiotics differed from other intellectual movements in eliding and overlooking its context of social upheavals. In doing so, it served to normalise understanding of language and society.

The disclaimer could also hypothetically be made, that while de Saussure taught his studies before the War, his students compiled and distributed their reports of his classes during it. It would be difficult to prove that his students were

finding more in his oppositional logic, during the course of military conflicts, than de Saussure intended. On the other hand, it is possible de Saussure himself felt the pressure of colonial tensions and the build up to war, during the last years of his life, and represented the pressures of a new dialectic of international discourse and codes, in his own theory.

Once the window to real world influences on semiotic theory has been opened, we will find it allows a range of understandings about the nature of that theory - some more hypothetical than others, but all parts of a social and political contextualisation often omitted from histories of semiotic ideas and traditions. Other forms of narrative mythologising – such as television and Hollywood after World War Two – sought to normalise and society, in part as a balm to the shock traumatic effects of war. But such productions was self-consciously fiction – but East European formalisms were claimed as objective theories.

There is a mitigating content that explains, in part, the omission of direct commentary of social conflict in many semiotic – a search through pan-European internationalist vision that redress the intestinal nationalism of Europe in the twentieth century. After all, the 2017 Congress was conducted by the well established “International Association of Semiotic Studies”, along with the fledging and grandly named “International Semiotic Institute”. We will address the international dimension of Greimas’ work later. However we can quickly ask how well multiple semiotic traditions have served advance international understanding, almost as an Esperanto of critical thought, and how much they have exacerbated and clouded that horizon.

However it is explained or justified, the pan cultural universal approach to society does not excuse the omission of politics and social disarray at the core of theory. Social normalisation turns out to be a limitation of European semiotics – the argument by Foucault can be put again, in more refined terms, and expanded. Foucault had it all over other prominent social linguists – his notion of power, albeit simplified, could well explain social disruption and war.

Nevertheless, if that is all that can be concluded about a Greimasian version of structuralism – that it represented a turning aside or idealisation of his dire experiences in Lithuania as a young man during the second world war – then the criticism is not that strong. In view of the potentially traumatic nature of his experiences, he might well resume the intellectual narrative philology that he was exposed to in Grenoble before the war when he was training in the French language prior to resuming secondary teaching in his homeland. Structural philology was a pathway of stepping stones that allowed him leave the wretched pond of war behind, just as he had left behind his homeland in emigration to France – at war’s end. On the other hand, structural semiotics allowed him to work on the myths and heritage of Lithuania – work that had strong political implications for national liberation from Soviet control.

However the case about and against Greimas, it turns out, is a little more complicated than that. It can be said that the effects of war were not so much transformed but consciously and directly instilled and subtended in several ways to become the core content of his theory. To find out what are the implications of revisionist criticism in terms of contemporary evaluation of his project, one needs

to probe a little into his biography, especially into his first twenty four years lived mainly in Lithuania. It was inevitable that such probing would occur to anyone attending the Congress at Kaunas – it turns out that that might not have been to the best venue for a celebration of his centenary of his birth.

After all, his semiotic work was entirely done in Paris, a locality that would have provided a trove of associations and sites for considering his centenary achievement. Further, Greimas was not actually born in Kaunas (he was born in Russia where his parents lived escaping the effects of World War One on their homeland), and on their return he spent most of his life up until his exile in other places – in several regional cities, where he received early education and worked as a secondary teacher and published, and in Grenoble France where he trained in French (Broden). He did complete a degree at the Law School of Vytautas Magnus University in Kaunas, then the capital of Lithuania, and lived in the city from 1942-44 during the Nazi occupation, working with the library of the Internal Affairs Unit. During this time he joined the clandestine Lithuanian Freedom Fighters.

Any question about commemorating his life and intellectual achievement extends further than the actual prominence or longevity of his stay in Kaunas or in any other location in Lithuania. If his life in Paris was relatively non explicitly political, and Greimas seemed distant from upheavals of the 1960's that so affected other thinkers including semiotic hued work then and later of Derrida and Deleuze, his life in Lithuania was immersed in politics. Indeed in his homeland he saw himself, and was seen as, an aspiring leader in public life, and at various times was active in underground resistance movements, armed and unarmed, in prominent regional newspaper, in Silesia. He is depicted in retrospect as first of all a commanding leader as a teacher and activist – a friend Vytautas, years later, remembered his colleague as “as a leader with dictatorial discipline,” an evaluation with which apparently Greimas agreed. “I was somewhat fascistically and socialistically inclined” (Broden). Certainly the rigorous, meticulous construction of his theory, and the dedication by which he promoted it, and the leadership he showed in academic circles, after the War, was assisted, quite essentially, by his upbringing in the 1930's and life during the War.

Greimas excused his personal evaluation in terms of the invidious choice young people of his generation faced confronted by two conflicting international ideologies. “Today, it is impossible to grasp that intoxication, that craze which in the third decade of the Twentieth Century embraced all the youth of Europe. It was as if they were responding to an unholy need to take action, which haunted everyone and urged them to action by any means, to do something, no matter what, to break something at any price... A young person would become a Fascist or a Communist solely due to their environment or circumstances” (Kulikauskas). There is certainly a lineage of major ideologies, both built on strong leadership cults, and competing internationalist ideas, that exceed any singular nationalism and were arguably the basis for the pan-semiotics that Greimas advocated after the war.

It is true that however he acquitted himself, or simply survived, his experience of living through World War Two, caught between the power blocs

of Germany and Russia, was invidious. For Lithuanian citizens, moderate or activist, independent national identity was fought and defined in relation to a seemingly intractable opposition of greater powers.

At the AISS 2017 Congress a mid-career Canadian scholar, Jamin Pelkey, raised the issue of the context of a main feature of Greimasian theory, developed after a few years of his exile in Paris, the so called semiotic square. He sought to counter the ultra modern persuasion of Greimas' thought, through reference to the realm of embodied cognition, in particular a phenomenology of movement based on the chiasmus or spread eagle expression. "Asymmetrical specialization of our upper and lower limbs ... all working together across the anatomical planes in complex, interdependent relationships" were exemplified by Michelangelo's anatomical image (Pelkey). Greimasian scholars were unsure of their responses.

For one thing, this context for embodied theory was not evidenced in Greimas' own writing or experience. Greimas was not a medical student, or sportsman – whereas he did experience five years of confrontation and occupation in his own country that continued with the Cold War and the Soviet occupation of Lithuania. His logic was one of narratives, and it seems quite plausible that war, including the mythologies and ideologies of war of his homeland, was nascent in his theory, and comprises the embodiment of theory Pelkey sought in anatomy.

However, the identification of this rather obvious and plausible influence is not necessarily a negative – in explaining or grounding its theory it also extends its significance even if the extended theory that significance and language follows from intractable permanent states of warfare is not necessarily an enlightened or productive one. It is indeed quite possible that Greimas consciously drew on this context at the same time that he omitted it.

If it is possible that Greimas subsumed the experience of narrativised opposition from his wartime experience, and indeed from the history of his homeland generally, the question remains why he did not expound on this influence? Why was Greimas so apolitical during his second, life in exile, in Paris. If he had been claimed he saw himself as a left winger in the 1930's, why didn't he affiliate with the substantial communist and left wing parties that were in France immediately after the war? He did to be sure, he did maintain an active interest advocacy of Lithuania as an independent nation, but this was also expressed opposition to the hegemony of Soviet occupation after the war.

The answer can be forthcoming by probing his biography in Lithuania a little further. Such probing would not have happened except with the occasion of international visitors to Kaunas. He returned to Lithuania from France to join a call-up following the Russian-Soviet Non Aggression Pact of 1939. Russia left Lithuania alone for a while, signing a separate agreement with Lithuania as an independent state. Greimas was eventually coopted into Red Army, even after Russia sought to directly control the country. For some time he actively resisted Soviet rule putting military training to work. In 1941, before the June declaration of war between Russia and Germany, Greimas joined the other side, the right wing pro German National Liberation Party (Broden). Members of the Lithuanian

Activist Front were already in Germany in exile from Russian occupation from 1939. They re-entered their homeland during the first Soviet occupation, organising resistance. The LAF played a substantial role in facilitating German occupation of the country, helped form the Lithuanian Provisional Government, and in July 1941 staged a coup to control the civilian government. It might be that Greimas did not fully understand the LAF when he joined, but it is equally true to say he did not chose to sit out the war quietly as a secondary teacher in Šiauliai. He saw himself as a leader in politics, and appears to have had various editorial and journalist roles in publications in Šiauliai and Kaunas (Kulikauskas).

Like the Russians before them, the Nazis promised independence. They returned Polish controlled Vilnius to the state of Lithuania and as it capital. However like the Russians the Germans squibbed on their promise of an independent state, and when the SS took over direct control of running the country Greimas, like many of his nationalist colleagues, began to have second thoughts about the Nazi regime. He began publication and underground roles in Kaunas, and for a while was involved in partisan resistance.

He was largely silent about aspects of his wartime political affiliation after the war, when in France. To the extent they amount to any form of armed resistance to Soviet rule of 1939-1941 he had every reason to remain cautious of Russian influence in the years after the war. He also denied knowledge of the uprising of right wing partisans and the establishment of the national pro German government in 1941 – something that seems impossible to allege. He does not explain why he felt compelled to leave in advance of the Russian occupation in 1944 – through Germany. Would he be targeted by Russians for collaboration?

This paper does not wish to pursue world history or his biography in very much detail. The latter would it believes remain incomplete or ambiguous owing to the loss of time, witnesses and evidence. Further, his activities in the war, whatever or not their complexion, do not necessarily need to invalidate his later work. The paper does not seek to attribute moral responsibility arising from the War or prevent ongoing use of his theory in research. The problem it addresses is more theoretical: that his semiotic theory and endeavours need to be qualified at a conceptual or philosophical level because of their tacit embodiment intractable and deep human conflict. Further, this vision of a posteriori fear and abjection is at odds at any pan semiotic role semiotics had in establishing universal human qualities or ‘civilization’ freed from the effects of intestinal warfare. If there is to be linkage between theory and a vision or example of human society, one can argue that it should be one where differentiation and multiplicity is not tied to necessary or deep opposition, but can be explained through some qualities of human society as a whole which retains a fundamental pacifist quality.

The ambiguities of accounts of Greimas’ activities during the war raise yet one further, and very telling, critique of his theory, and that was his apparent agreement with policies and actions of the right wing side of LAF, and the Germans, regarding Jews. In his role of platoon commander in the Lithuanian army – he was trained by Russians – Greimas did display displeasure at his instructions from Germans to give Jews menial street cleaning jobs. Yet he seems

to have remained silent during and after the war on the much greater problem of the initial killings of the Holocaust, which occurred in Lithuania while he was resident.

The facts are that Lithuania saw some of the earliest indiscriminate killings of Jewish men, women and children – in open air pits and in jails, in major cities and towns, in the summer of 1941 (Zuroff). Eventually 250,000 Jews were killed, including almost 30% of the population of the newly declared capital of the country, Vilnius. Whereas Germans at first ordered killings of Jewish communist leaders by the national provisional government, some activist paramilitary groups of LAF, especially those returning from Germany, and imbued with Nazi anti-Jewish propaganda, took matters further in order to curry favour with Germans for an independent state. Anti-Jewish propaganda was circulated in the months prior to the war. This got progressively more inflammatory in months up to June 1941” (Kulikauskas).

Much worse were early unprecedented mass killings that arguably commenced the Jewish holocaust. Kaunas was a site for two of the first such killing events following the outbreak of the Nazi war on the USSR on 22 June 1941. The first was the infamous Lietūkis Garage Massacre on 27 June 1941, which was undertaken by Lithuanian “patriots” wearing white armbands of the LAF. Dozens of Jewish pedestrians were killed using atrocious violence. A large crowd including women and children watched and cheered.

This event followed a “great uprising” of 23 June 1941 against retreating Russians. A concentration camp was set up by the government at Kaunas VII fort, where 3000 Jews and Communists were machine gunned on July 4-6. LAF was prominent in killings, and there is limited evidence of opposition or protection of Jews in the general population.

While Greimas was not in Kaunas at the time, it is hard to believe he was not aware of the killings that took place in 40 localities prior to German fully occupying the country. About 1000 Jews were murdered in Šiauliai where he lived (Brodén). It has been asserted that in June-July 1941 he worked with Tėvynė newspaper in Šiauliai, and had either authorised, witnessed or edited headlines and articles calling for the deportation of Jews, amongst other inflammatory cartoons and written articles, which no doubt helped exacerbate the outbreaks of killings throughout the country through the Summer of 1941. Further, it is alleged he worked alongside the notorious Vladas Pauža who recruited him into the LAF and actively promoted genocide, through a Kaunas paper, when it was still not widely promoted as a solution to the Jewish problem, and wrote some of the most extreme propaganda (Kulikauskas).

When front pages of newspapers on which apparently Greimas worked were displayed by an interlocutory speaker at a Greimas seminar at the 2017 congress, scholars present were quite disinterested. Yet this revelation of his possible anti-Semitism is arguably pertinent to his theory. Did they know of controversy about his past in Lithuania? Why had they authorised the congress to be held in a place where it was likely such detail would emerge? Were they not aware of general process of whitewashing Nazi collaboration that occurred in

many East European countries, in particular Lithuania, right up to the present times (Zuroff)?

Again, let us ask clearly to what extent does this matter? Someone serving jail for a serious crime can write a celebrated piece of literature. It would be different of course if the literature in some way validated the crime or somehow further implicated the criminal. It can be argued that this seems in some way to be the case with Greimas.

The logic of oppositions we have alleged is less an a priori theory than it is an a posteriori generalisation, with tacit reference to World War Two and possibly to the Holocaust in Europe. This shift in theoretical status of Greimasian structuralism is problematic for the validation of the theory because it involves implicit reference to wartime conflict. Further, the inevitability of this conflict seems driven by WW2 German history and also a fascist philosophy, of a hard-core dialectic and permanent war, of victors and losers, that very much seems to exemplify the practice and ideology of Hitler.

The latter tacit aspect of Greimasian theory must cause serious latter day re-evaluation. Although there have been other examples of genocide since World War Two, and the propaganda of Lithuanian nationalist and Germans included Poles, not only Jews, this was the first time in modern history of such explicit racial and cultural genocide. Greimasian theory, the critique goes, is arguably grounded in dualist dialectic of history or race that must be questioned.

If Kaunas was the beginning for a cultural aporia in World War Two, then could it be a profitable locality, in 2017, for questioning exaggerated claims to the theoretical-ultra modernist status of variety of semiotic traditions of twentieth century. Unlike the actual genocide, the loss of ideas can be real dialectic to a contemporary complete understanding.

Another prominent Lithuanian quasi semiotic Jewish scholar, Emmanuel Levinas, was born in Kaunas (Steinfels). Like Greimas his family migrated (to Ukraine) to avoid the worse effects of World War One, but they returned and he spent 14 years of his youth, until finally migrating to France, in the city. He deserves publicity in the annals of that city. It seems strange the Levinas association with the Jewish past of the city was not celebrated more at the Congress. Both men had families who suffered under foreign occupiers – Emmanuel's father and brothers were killed by the SS in Kaunas. Greimas lost his parent during Soviet deportations. Both men did their mature work in France. The men were virtual peers. Here the similarities end. Levinas sought to understand and remediate the experience of otherness which Greimas seemed to assume. The radical difference between their philosophies and inquiry about language and identity can be traced to common but dissimilar pasts. Based on the a posteriori context of respective theories, it is possible to make evaluation and judgment about respective merits of their thinking in particular terms if any of their necessary integration – something to be done in a later stage of this inquiry. Levinas will be the bridge from Lithuania to a more general perspective on theory in Europe, in the next stage of this.

BIBLIOGRAPHY

- Broden, T., “Toward a Biography of Algirdas Julius Greimas (1917–1992)”, *Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences*, volume 57, no. 4, Winter 2011, http://www.lituanus.org/2011/11_4_01broden.html
- Kulikauskas, A., “The world celebrates Professor Greimas with no regard for his victims”, *Defending History*, vol. IX, no. 3065, 27 January 2018, <http://defendinghistory.com/the-world-celebrates-professor-greimas-with-no-regard-for-his-victims/91017>.
- Pelkey, J., *Abstracts, IASS 13th Congress*, 2017, http://isisemiotics.eu/wp-content/uploads/2016/07/IASS2017_ProgramAbstracts.pdf.
- Steinfels, P., “Emmanuel Levinas, 90, French Ethical Philosopher”, *New York Times*, 27th December 1995, <http://www.nytimes.com/1995/12/27/world/emmanuel-levinas-90-french-ethical-philosopher.html>.
- Zuroff, E., “Lithuania’s Shame”, *Washington Post*, May 15, 2012, <http://www.jpost.com/opinion/op-ed-contributors/lithuanias-shame>.

Luminița Hoarță Cărăușu¹

**PARTICULARITĂȚI PRAGMATICE ALE DEZBATERII
TELEVIZATE *CAP DE AFIȘ*, MODERATOR ȘI REALIZATOR
ANDREEA ȘTILIU, INVITAT GIGI CĂCIULEANU**

Pragmatic features of the „Cap de afiș” TV talk show, moderated and realized by Andreea Știliu, guest Gigi Căciuleanu

This paper comprises the transcription and the analysis of the “Cap de afiș” TV talk show, moderated and realized by Andreea Știliu, guest – the choreographer Gigi Căciuleanu. In our work we will highlight a series of pragmatic features, such as the use of *politeness marks* and the *specific speakers sequence* within the conversation. Various aspects of the *conversation structure*, which are included in the analyzed TV talk show, as well as the occurrence of several pragmatic features within the type of the analyzed discourse are taken into consideration. For each *pragmatic mark*, a corresponding pragmatic function is determined.

Key-words: *pragmatic analysis, conversation, talk show, discourse, Gigi Căciuleanu*

Lucrarea de față se constituie într-un studiu de caz al *dezbaterii televizate Cap de afiș* (11.05.2015, Postul TVR Iași), al cărei moderator și realizator este Andreea Știliu (AȘ), care-l are, în calitate de invitat, pe Gigi Căciuleanu (GC), coregraf renumit (vezi Anexa).

În ordinea firească a lucrurilor, emisiunea începe cu utilizarea de către moderatoarea și realizatoarea ei a *mărcilor politeții pozitive*, tip de politețe care „reflectă un efort de apreciere între colocutori”². Astfel, Andreea Știliu folosește, la începutul interacțiunii mediate controlate la care facem referire (de tip dezbateri televizată), una dintre strategiile acestui tip de politețe care se referă la „exagerarea interesului, aprobării, simpatiei pentru receptor”³. Reprezintă, deci, o *marcă a politeții pozitive*, modul în care moderatoarea își prezintă invitatul, făcând referire la patru caracteristici ale personalității sale: *emoție, energie, forță și vulnerabilitate*:

AȘ: domnule gigi căciuleanu ↑ ++ am avut șansa ↑ ca în ultimele săptămâni
↑ + să văd cum se construiește ↑ + spectacolul imagine all the people ↑ ++
și simt că aici în ↑ ++ sala mare a teatrului vasile alecsandri din iași ↑ +
<Î PARCĂ> fiecare atom ↑ + ă ↑ + respiră emoția dumneavoastră ↑ +

¹ Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.

² Liliana Ionescu Ruxăndoiu, *Limbaj și comunicare*, București, All Educational, 2003, p. 79.

³ *Ibidem*, p. 80.

energia dumneavoastră ↑ + forța dumneavoastră ↑ dar și vulnerabilitatea dumneavoastră.

O altă marcă a *politeții pozitive* care ocură în discursul dezbaterii televizate pe care o analizăm este *umorul*. Comparativ cu alte emisiuni de televiziune la care a fost invitat Gigi Căciuleanu și pe care le-am transcris și analizat, din perspectivă pragmatică⁴, emisiuni în care moderatorii introduceau, rareori, în discurs glume⁵, sau în comparație cu dezbateră televizată *Brandu' lu' Chinezu* (2.12.2013, Postul *Look TV*), al cărei moderator este Cristian China Birta, care-l are, în calitate de invitat, de asemenea, pe Gigi Căciuleanu, emisiune în care trăsătura pertinentă a discursului moderatorului este *umorul*, intervențiile sale conversaționale fiind presărate, continuu, cu glume, umorul reprezentând o altă strategie a *politeții pozitive*⁶, în emisiunea pe care o propunem spre analiză *glumele sunt făcute de către invitatul emisiunii, Gigi Căciuleanu*, și nu de către moderatoarea acesteia, Andreea Știliuc, mereu atentă la întrebările pe care le adresează, în mod sobru și lapidar, invitatului emisiunii. Reacția moderatoarei emisiunii la glumele lui Gigi Căciuleanu se situează la nivelul nonverbalului. Aceasta râde, râsul său fiind, de asemenea, o marcă a *politeții pozitive*:

AȘ: domnule gigi căciuleanu ↑ ++ am avut șansa ↑ ca în ultimele săptămâni ↑ + să văd cum se construiește ↑ + spectacolul imagine all the people ↑ ++ și simt că aici în ↑ ++ sala mare a teatrului vasile alecsandri din iași ↑ + <Î PARCĂ> fiecare atom ↑ + ă ↑ + respiră emoția dumneavoastră ↑ + energia dumneavoastră ↑ + forța dumneavoastră ↑ dar și vulnerabilitatea dumneavoastră.

---

⁴ Luminița Hoarță Cărăușu, „Dezbateră televizată actuală. Studiu de caz”, în revista *Studii și cercetări științifice. Seria Filologie*, „Plurilingvism și interculturalitate. Cod cultural și reprezentare”, nr. 30/2013, Bacău, Alma Mater, pp. 11-40.

⁵ Oferim drept exemplu gluma făcută de către Cătălin Ștefănescu, în talk show-ul *Garantat 100%*, de la postul de televiziune TVR 1, care l-a avut invitat pe Gigi Căciuleanu, la data de 22 martie 2009. Astfel, Cătălin Ștefănescu vorbește despre un moment hazliu petrecut la lansarea cărții lui Gigi Căciuleanu *Vând volume, vectori*:

„CȘ: gigi căciuleanu a vorbit foarte frumos la lansare ↑ ++ a fost lume foarte multă ↑ ++ și la un moment dat ↑ ++ o doamnă din ↑ ++ PRIMUL rând ↑ +++ după ce-a ASCULTAT ↑ ++ cu RĂBDARE ↑ ++ gigi a explicat ↑ a ↑ +++ a vorbit foarte mult despre corp ↓ + despre dans ↑ + despre faptul' că ↑ ++ aici nu avem un manual de dans ↑ +++ și la un moment dat ↑ + doamna foarte liniștită ↑ ++ a-ntrebat așa. +++ i-a zis. domnule căciuleanu ↓ ++ cartea asta a dumneavoastră despre masaj +++ ă ↑ +++ ce mișcări ar trebui să fac eu? ++ pentru că sufăr. ++ am reumatism ↑ ++ am ↑

GC: (râde) am mișcat o etajeră ↑ ++ și mă doare mâna.

CȘ: exact. ++ ă ↑ și am reumatism. ++ gigi ↑ + când se-ntâmplă momente din astea ↑ + dezarmezi?”. Vezi, în acest sens, Hoarță Cărăușu 2013b: 20.

⁶ Vezi, în acest sens, Luminița Hoarță Cărăușu, *Discursul televizual românesc actual. Particularități pragmatice. Emisiunea Brandu' lu' Chinezu, moderator Cristian China Birta, invitat Gigi Căciuleanu*, lucrare ce urmează să fie publicată, la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, în volumul *Limbă, literatură, comunicare*, Lucrările Conferinței *Limbă, literatură, comunicare*, Iași, 20-21 noiembrie 2015, organizată de Departamentul de Românică, Jurnalism - Științe ale comunicării și Literatură comparată, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.

GC: și trăsneala.

AȘ: (râde).

AȘ: și cât ați stat aici la iași ↑ + ă ↑ + am văzut că ↑ + ați tras cu ochiul la multe spectacole ↑ + ne-am întâlnit chiar într-o lojă ↑ +

GC: da. da. da ↑ + + eu ador teatrul și ador opera ↑ + bineînțeles. + + pentru că ↑ + + + ă ↑ + + omul nu poate trăi numai cu ce face el. + + și am văzut spectacole foarte frumoase ↑ + + într-adevăr ↑ + + + ă ↑ + + + opera din iași ↑ + ce ↑ + cele două spectacole pe care le-am văzut ↑ + traviata și lucia ↑ + + di lammermoor ↑ + + ă ↑ + + + superb. + + de nivel mondial. + + de nivel ↑ + ă ↑ + + chiar internațional ↑ + + + nu numai clădirea ↑ + vreau să spun spectacolele ↑ + + ă ↑ + cântăreții ↑ + artiștii ↑ + am admirat baletul în lucia di lammermoor ↑ + + unde făceau ↑ + s-au integrat atât de bine acțiunii ↑ + atât de frumos i-a dirijat andrei șerban și i-a ↑ + i-a ↑ + + + pus în acțiune ↑ + c-aproape m-așteptam să cânte. + + să-nceapă să cânte. am fost și la spectacole de teatru ↑ + + ă ↑ + + + admir foarte mult actorii ↑ + + îi admir pe cei cu care lucrez ↑ + cu toate că-i înjur și-i bat de dimineață până seara ↑ + +

AȘ: (râde).

GC: bunica s-a născut la sankt petersburg ↑ + + l-a cunoscut pe bunicul ↑ + + la varșovia ↑ + pentru că ↑ + + + ă ↑ + + + armatele țarului erau mereu peste tot atunci. + + adică erau ↑ + și în basarabia și în polonia ↑ + și s-au cunoscut acolo. + + și ↑ + + bunicul care era român ↑ + adică era basarabean ↑ + era moldovean. + + + a luat-o pe bunica ↑ + a furat-o ↑ +

AȘ: (râde).

Discursul din cadrul dezbaterii televizate propuse spre analiză este organizat în *perechi adiacente*, de tip *întrebare-răspuns*, acest tip de discurs fiind un discurs oral, structurat sub forma dialogului.

Moderatoarea și realizatoarea emisiunii, Andreea Știliuc, îi adresează întrebările invitatului său, Gigi Căciuleanu, de obicei, în mod direct:

AȘ: cine v-a atins pentru prima dată ↑ + pe aripile acestei frumoase nebunii? miriam răducanu?

AȘ: ați mai retrăit vreodată ↑ + + apropo de păpușă ↓ + + bucuria pe care o aveți la sfârșitul anilor 60 la teatrul țândărică ↑ + + la nocturnele celebre ↑ + + alături de miriam răducanu ↑ ați mai retrăit acea [bucurie?

AȘ: în] ce limbă ați visat mai întâi? + + în română sau în rusă?

Alteori, întrebările sunt adresate în mod indirect, fiind introduse în discurs cu ajutorul unei *presecvențe*, moderatoarea emițând aserții (ce includ și mărci ale confirmării) cu intonație fundamentală enunțiativă, prin intermediul cărora se cere confirmarea din partea invitatului emisiunii:

AȘ: sîntem aici la iași ↑ + + nu departe de chișinău ↑ + + + nu departe de mășcăuți ↑ + + nu? + + + ă ↑ + + + locul de unde se trage bunicul dumneavoastră ↑ + + + bunica fiind o rusoaică din sankt petersburg din câte știu.

AȘ: și cât ați stat aici la iași ↑ + ă ↑ + am văzut că ↑ + ați tras cu ochiul la multe spectacole ↑ + ne-am întâlnit chiar într-o lojă ↑ +.

Gigi Căciuleanu răspunde la unele întrebări *în mod direct*, oferindu-i, imediat (suprapunând chiar o parte din intervenția sa peste cea a interlocutorului), celuilalt participant la conversație, informațiile cerute prin intermediul întrebării:

AȘ: ați mai rețrăit vreodată ↑ + + apropo de păpușă ↓ + + bucuria pe care o aveți la sfârșitul anilor 60 la teatrul țăndărică ↑ + + la nocturnele celebre ↑ + + alături de miriam răducanu ↑ ați mai rețrăit acea [bucurie?

GC: nu] la fel.

De cele mai multe ori, însă, Gigi Căciuleanu, înainte de a răspunde la întrebarea adresată de către Andreea Știliuc, utilizează o *presecvență*, iar răspunsul este urmat de o „poveste”, care se constituie în *explicația* răspunsului propriu-zis:

AȘ: cine v-a atins pentru prima dată ↑ + pe aripile acestei frumoase nebunii? miriam răducanu?

GC: cine mi-a cultivat această nebunie ↑ + și m-a <Î ÎNȚELES> ↑ + + ā ↑ + + + așa cum nimeni nu m-a înțeles niciodată a fost miriam răducanu ↑ + + și-uite chiar acum avem un proiect în acest moment ↑ + la tv ↑ + + o să dezvălui. + la tv la ↑ + + + bucurești ↑ + am un proiect cu dumneaei ↑ + + + de fapt <Î DUMNEAEI> are un proiect cu mine ↑ + + + în care m-a disecat ↑ + perfect. + + a vrut să folosească și unele din textele mele dar și ↑ + + + m-a- nteles cum alerg din valiză-n valiză ↑ + + cu bucățile de hârtie scoase din buzunar ↑ + scoase din sertare ↑ + + cu desenele pe care le-arunc pe hârtie ↑ + și pe care dup-aceea le-arunc ↑ + pe unde pot ↑ + adică chiar le-arunc și la gunoi câteodată. + + + ā ↑ + imaginea mea ↑ ā ↑ + + + sau relația mea ↑ + sau ↑ + + mai bine zis lupta mea cu oglinda. + + + eu nu mă pot suferi. + + nu suport oglinda. + + dar oglindă există mereu. + + + nu vorbesc de oglinda materială. + vorbesc de oglinda ↑ + + care ne-nconjoară. + + + eu ↑ + + am impresia că sînt într-o cușcă ↑ + plină cu oglinzi ↑ + + + și acele oglinzi mă mă mârție ↑ + + mă mă ceartă ↑ + mă ↑ + + + mă ↑ + + + asfixiază cu niște lumini ↑ + + + ea a simțit foarte bine acest lucru și ↑ + + + scenariul îi aparține ↑ + + + și ↑ + + + joacă un rol principal. + + + așa cum și ↑ + + ā ↑ + + + păpușa. + + + păpușa. + prima păpușă ↑ + + dumneaei m-a cunoscut cu păpușa-n mână ↑ + + + manipulând ā ↑ + + + acea marionetă ↑ + + și ↑ + + + probabil că-și dădea seama mult mai bine decât mine ce mi se-ntâmpla atunci. + + + când ā ↑ + + + coregraful din mine intra ↑ + în ↑ + carnea de cârpă a păpușii ↑ + + și în care ↑ + nebunia creatorului se exprima cu ā ↑ + + + finalmente cu o bucățică neînsuflețită de materie.

AȘ: în] ce limbă ați visat mai întâi? + + în română sau în rusă?

GC: o să râdeți. + + + mama mi-a spus că ↑ + în momentul în care dorm și vorbesc în vis ↑ + + + vorbesc o limbă necunoscută. + + + nu știu în ce limbă visez. + + cred că nu se visează într-o limbă. + + + frânturi ↑ + + + nu știu ce-nseamnă. + + vis ↑ + visele ↑ + + ați ↑ + m-ați întreat ceva foarte important pentru mine. Ā ↑ + + + eu trăiesc în vis foarte puternic ↑ + nu știu când e realitatea și când îi visul. + + + am vrea cinci șase vise pe ↑ + + + sau visuri pe ↑ + + ā ↑ + + noapte ↑ + + care seamănă cu aventurile lui james bond ↑ + + cu ↑ + + cu ↑ + + foarte tumultuoase ↑ + + foarte colorate ↑ + se spune că-i semn de schizofrenie asta ↑ + sau de nebunie ↑ + + + revin la nebunie ↑ + + + adică mă trezesc ā ↑ + + + parcă atunci

încep să visez ↑ + + parc-atunci parcă ↑ + realitatea este un vis mai calm decât visele de noapte. + + + ă ↑ + + + iar limba-n care visez ↑ + + + în care mă trezesc ↑ + + + e foarte des limba țării în care mă aflu. + + + dacă mă aflu în românia e pe românește ↑ + + dacă mă aflu într-o țară de limbă spaniolă ↑ + + nu știu de ce. + + + cu toate că n-ar fi trebuit dar îmi revin în spaniolă ↑ + poate că efortul pe care-l fac să vorbesc în ↑ + + + limba respectivă ↑ + + + mă face să ↑ + mă trezesc cu acea limbă. + + + asta nu-nseamnă că și visez în acea limbă. + + visez în limba mișcării și a imaginilor.

Fiind dictată de politețea menținerii distanței sociale, *politețea negativă*, una dintre *regulile de alocare a rolului de emițător*, aceea potrivit căreia vorbitorul în curs desemnează următorul vorbitor, funcționează, în cadrul emisiunii propuse spre analiză, motiv pentru care moderatorul emisiunii, Andreea Știliuc, nu întrerupe intervențiile invitatului său și, ca atare, nu intervin *suprapuneri* ale intervențiilor celor doi actanți ai comunicării, decât foarte rar, pe parcursul interacțiunii verbale:

AS: ați mai rețrăit vreodată ↑ + + apropo de păpușă ↓ + + bucuria pe care o aveți la sfârșitul anilor 60 la teatrul țăndărică ↑ + + la nocturnele celebre ↑ + + alături de miriam răducanu ↑ ați mai rețrăit acea [*bucurie*?

GC: *nu*] la fel.

GC: și-au plecat ↑ ă ↑ + + + au venit la bucurești ↑ + și-mi spunea întotdeauna cu mândrie ↑ + și c-o bucurie ↑ + + spunea ↑ + eu sunt româncă de două ori. + + + foarte frumos pentru cineva care vorbea numai moldovenește ↑ + + + eu ↑ + mic fiind ↑ + credeam că dânsa vorbește românește cu accent rusesc. ↑ + + dar ea vorbește cum se vorbea acolo ↑ + + așa vorbea. + + + și bunica ne citea tot felul de povești din biblie ↑ + + + din ↑ + + științifico-fantastice ↑ + + îi plăceau acele lucruri deci ↑ + + + pe undeva ↑ + + pe noi copiii ne-a ↑ + + ne-a ↑ + + + ne-a fost un fel de televizor ↑ + + + nu exista televizor pe vremea aia. + + + deci seara ↑ + + + dumneai ne citea ↑ + + + și ne citea și ne vorbea [xxx] ne povestea istorii. ↑ + + era aproape ↑ + + nu știu cum să spun. + + + erau aproape ca niște istorii de aventuri. + + + [*da*.

AS: *în*] ce limbă ați visat mai întâi? + + în română sau în rusă?

Am identificat, în cadrul dezbaterii televizate propuse spre analiză, mai multe tipuri de *mărci pragmatice*, unele înscrise în clasa *semnalelor locutive*, altele aparținând categoriei *semnalelor de receptare*:

Mărci ale organizării, structurării discursului, ce aparțin semnalelor locutive:

GC: da. + + un artist care nu-i trăsnet nu e artist. + cred eu. sîntem cu toții loviți de fulger ↑ și duși cu pluta. + + + dacă ↓ + vrem să ↑ + realizăm ceva ↑ + trebuie să ne cultivăm ambele. + și forța și vulnerabilitatea ↑ + + + și nebulnia ↑ + și calculul până la urmă. adică strategia ei. + + orice spectacol ↑ + + are-n spate-o strategie ↓ + da ↑ + + + în primul rând o nebulnie. + + adică iese dintr-un fel de nebulnie. [xxx] suntem în această sală ↑ + și vreau să vă spun că mă leagă ↑ + două amintiri din copilărie. + adică două amoruri din copilărie ↑ + de această ↑ + + + de acest teatru ↑ + + *prima* era natalia vronski ↑ + care fusese primă balerină la Iași ↑ +

AȘ: verișoara dumneavoastră ↑ +

GC: vara mea ↑ + + + care ↑ + era pentru mine și-un model ↑ + + ea terminase școala în momentul în care eu intram la școala de coregrafie ↑ + + și pentru mine era așa ↑ + era ↑ + + natașa era ↑ + sumumul a ceea ce se poate realiza în dans. + + și *al doilea* era miluță gheorghiu. + + + o să râdeți + + + pentru că ↑ + mic fiind ↑ + îmi plăcea la nebunie ↑ + + + știam toate piesele pe de rost ↑ + + în teatrul meu de păpuși reluasem ↑ + + momente cu miluță gheorghiu ↑ + deci pe undeva ↑ + teatrul acesta este foarte familiar ↑ + este al meu.

GC: ă ↑ + + dar îi admir. + + în *primul rând* ↑ + îi admir foarte tare în primul rând pentru că mă suportă. + + + în *al doilea rând* pentru că încearcă ↑ + așa cum pot ei să-și ↑ + dea la o parte nebunia personală ↑ + și să intre într-a mea. + + v-am spus de vreo câteva ori azi ↑ + + cuvântul nebunie ↑ + + pentru că acesta mă bântuie. + + + mă bântuie nu în sensul nebuniei patologice a bolii ↑ + + + dar în sensul ieșirii din comun. + + + ieșitului din comun. + ă ↑ + care se și cultivă. + + + această idee de singularitate ↑ + + se cultivă nu numai la creatorul spectacolului ci și la oricare și fiecare dintre interpreți. + + + e <Î FOARTE> important ca oamenii să fie nu numai disciplinați ↑ + să fie și trăsnîți. + + + dar numai trăsnîți nu merge. + + trebuie o autodisciplină foarte mare la care particip și eu. + + + ă ↑ + + dând cu toporul și cu securea ↑ + ă ↑ + cât pot ↑ + + dar dup-aceea încerc să stropesc și cu puțină aghiazmă peste spectacol ↑ + pentru ca să-l luăm ↑ + + îmi place mie expresia asta ↑ + să putem în timpul momentului adevărului ↑ + + să-l putem lua pe Dumnezeu de-un picior.

GC: așa cum a furat zeus pe Europa. + + + și-a adus-o la el în sat. + + + la mășcăuți. + + + și ↑ + + acolo s-au instalat după ce s-a terminat ă ↑ + + + a fost demobilizat bunicul ↑ + + ă ↑ + + + bunica s-a instalat acolo și ↑ + foarte tare i-a plăcut. + + + ea era ↑ + + pe vremea ↑ + războiului ↑ + + fusese voluntară ca ↑ + + + soră de caritate. + + + mai știa câte ceva din medicină ↑ + dar atunci nu existau medici în sat. + + + ea îi ↑ + + + îi ↑ + + + îngrijea pe țărani. + + + acea doamnă ↑ + + care era de viță nobilă ↑ + + făcuse pensionatul în elveția ↑ + + + vorbea opt limbi ↑ + + cânta la nu știu câte instrumente ↑ + + + ei bine ↑ + se ducea în sat și îi îngrijea pe ↑ + + + cred că locuitorii o iubeau foarte tare ↑ + și pe ea și pe bunicu' ↑ + dar pe ea mai mult. + + + ea se considera de două ori româncă. + + + *prima oară* pentru că a fost ↑ + + s-a căsătorit în Moldova ↑ + în Basarabia ↑ + și-n *al doilea rând* pentru că ↑ + + după ce-a fugit din Basarabia ↑ + + chiar fugit. + + ei au fugit cu ultimul tren. + + + ă ↑ + + + bunica luând cu ea numai Biblia și cactusul ↑ +.

Mărci ale schimbării rolului conversațional, ce se înscriu în clasa semnalelor de receptare:

AȘ: domnule Gigi Căciuleanu ↑ + + am avut șansa ↑ + ca în ultimele săptămâni ↑ + să văd cum se construiește ↑ + spectacolul imagine all the people ↑ + + și simt că aici în ↑ + + sala mare a teatrului Vasile Alecsandri din Iași ↑ + <Î PARCĂ> fiecare atom ↑ + ă ↑ + respiră emoția dumneavoastră ↑ + energia dumneavoastră ↑ + forța dumneavoastră ↑ + dar și vulnerabilitatea dumneavoastră.

GC: și trăsneala.

GC: vara mea ↑ + + + care ↑ + era pentru mine și-un model ↑ + + ea terminase școala în momentul în care eu intram la școala de coregrafie ↑ + + și pentru mine era așa ↑ + era ↑ + + natașa era ↑ + sumumul a ceea ce se poate realiza în dans. + + și al doilea era miluță gheorghiu. + + + o să râdeți + + + pentru că ↑ + mic fiind ↑ + îmi plăcea la nebunie ↑ + + + știam toate piesele pe de rost ↑ + + în teatrul meu de păpuși reluasem ↑ + + momente cu miluță gheorghiu ↑ + deci pe undeva ↑ + teatrul acesta este foarte familiar ↑ + este al meu.

AȘ: și cât ați stat aici la iași ↑ + ă ↑ + am văzut că ↑ + ați tras cu ochiul la multe spectacole ↑ + ne-am întâlnit chiar într-o lojă ↑ +.

Mărci pragmatice ale confirmării propriilor spuse, un tip de semnale locutive:

GC: și trăsneala.

AȘ: (râde).

GC: da. + + un artist care nu-i trăsnet nu e artist. + cred eu. sîntem cu toții loviți de fulger ↑ și duși cu pluta. + + + dacă ↓ + vrem să ↑ + realizăm ceva ↑ + trebuie să ne cultivăm ambele. + și forța și vulnerabilitatea ↑ + + + și nebunia ↑ + și calculul până la urmă. adică strategia ei. + + orice spectacol ↑ + + are-n spate-o strategie ↓ + da ↑ + + + în primul o nebunie. + + adică iese dintr-un fel de nebunie. [xxx] suntem în această sală ↑ + și vreau să vă spun că mă leagă ↑ + două amintiri din copilărie. + adică două amoruri din copilărie ↑ + de această ↑ + + + de acest teatru ↑ + + prima era natalia wronski ↑ + care fusese primă balerină la Iași ↑ +

GC: și-au plecat ↑ ă ↑ + + + au venit la bucurești ↑ + și-mi spunea întotdeauna cu mândrie ↑ + și c-o bucurie ↑ + + spunea ↑ + eu sunt româncă de două ori. + + + foarte frumos pentru cineva care vorbea numai moldovenește ↑ + + + eu ↑ + mic fiind ↑ + credeam că dânsa vorbește românește cu accent rusesc. ↑ + + dar ea vorbește cum se vorbea acolo ↑ + + așa vorbea. + + + și bunica ne citea tot felul de povești din biblie ↑ + + + din ↑ + + științifico-fantastice ↑ + + îi plăceau acele lucruri deci ↑ + + + pe undeva ↑ + + pe noi copiii ne-a ↑ + + ne-a ↑ + + + ne-a fost un fel de televizor ↑ + + + nu exista televizor pe vremea aia. + + + deci seara ↑ + + + dumnezei ne citea ↑ + + și ne citea și ne vorbea [xxx] ne povestea istorii. ↑ + + era aproape ↑ + + nu știu cum să spun. + + + erau aproape ca niște istorii de aventuri. + + + [da.

AȘ: în] ce limbă ați visat mai întâi? + + în română sau în rusă?.

Mărci pragmatice de solicitare a acordului și/sau confirmării, de asemenea, un tip de semnale locutive:

AȘ: sîntem aici la Iași ↑ + + nu departe de chișinău ↑ + + + nu departe de mășcăuți ↑ + + nu? + + + ă ↑ + + + locul de unde se trage bunicul dumneavoastră ↑ + + + bunica fiind o rusoaică din sankt petersburg din câte știu.

Mărci pragmatice ale acordului și/sau confirmării, ce reprezintă un tip de semnale de receptare:

AȘ: și cât ați stat aici la iași ↑ + ă ↑ + am văzut că ↑ + ați tras cu ochiul la multe spectacole ↑ + ne-am întâlnit chiar într-o lojă ↑ +

pot suferi. ++ nu suport oglinda. ++ dar oglindă există mereu. +++ nu vorbesc de oglinda materială. + vorbesc de oglinda ↑++ care ne-nconjoară. +++ eu ↑++ am impresia că sînt într-o cușcă ↑+ plină cu oglinzi ↑+++ și acele oglinzi mă mă măriie ↑++ mă mă ceartă ↑+ mă ↑+++ mă ↑++ + asfixiază cu niște lumini ↑+++ ea a simțit foarte bine acest lucru și ↑++ scenariul îi aparține ↑+++ și ↑+++ joacă un rol principal. +++ așa cum și ↑++ă ↑+++ păpușa. +++ păpușa. + prima păpușă ↑++ dumneai m-a cunoscut cu păpușa-n mână ↑+++ manipulând ă ↑+++ acea marionetă ↑++ și ↑++ probabil că-și dădea seama mult mai bine decât mine ce mi se-ntâmpla atunci. +++ când ă ↑++ coregraful din mine intra ↑+ în ↑+ carnea de cârpă a păpușii ↑++ și în care ↑+ nebunia creatorului se exprima cu ă ↑+++ finalmente cu o bucățică neînsuflită de materie.

GC: bunica s-a născut la sankt petersburg ↑++ l-a cunoscut pe bunicul ↑++ + la varșovia ↑+ pentru că ↑+++ă ↑+++ armatele țarului erau mereu peste tot atunci. ++ *adică* erau ↑+ și în basarabia și în polonia ↑+ și s-au cunoscut acolo. ++ și ↑++ bunicul care era român ↑+ *adică* era basarabean ↑+ era moldovean. +++ a luat pe bunica ↑+ a furat-o ↑+.

GC: o să râdeți. +++ mama mi-a spus că ↑+ în momentul în care dorm și vorbesc în vis ↑+++ vorbesc o limbă necunoscută. +++ nu știu în ce limbă visez. ++ cred că nu se visează într-o limbă. +++ frânturi ↑+++ nu știu ce-nseamnă. ++ vis ↑+ visele ↑++ ați ↑+ m-ați întrebat ceva foarte important pentru mine. ă ↑+++ eu trăiesc în vis foarte puternic ↑+ nu știu când e realitatea și când îi visul. +++ am vreo cinci șase vise pe ↑+++ sau visuri pe ↑++ă ↑++ noapte ↑++ care seamănă cu aventurile lui james bond ↑++ cu ↑++ cu ↑++ foarte tumultoase ↑++ foarte colorate ↑+ se spune că-i semn de schizofrenie asta ↑+ sau de nebunie ↑+++ revin la nebunie ↑+++ *adică* mă trezesc ă ↑+++ parcă atunci încep să visez ↑++ parc-atunci parcă ↑+ realitatea este un vis mai calm decât visele de noapte. +++ă ↑+++ iar limba-n care visez ↑+++ în care mă trezesc ↑++ + e foarte des limba țării în care mă aflu. +++ dacă mă aflu în românia e pe românește ↑++ dacă mă aflu într-o țară de limbă spaniolă ↑++ nu știu de ce. +++ cu toate că n-ar fi trebuit dar îmi revin în spaniolă ↑+ poate că efortul pe care-l fac să vorbesc în ↑+++ limba respectivă ↑+++ mă face să ↑+ mă trezesc cu acea limbă. +++ asta nu-nseamnă că și visez în acea limbă. ++ visez în limba mișcării și a imaginilor.

Concluzii

Lucrarea de față include transcrierea și analiza dezbaterii televizate *Cap de afiș* (11.05.2015, Postul TVR Iași), al cărei moderator și realizator este Andreea Știliuc (AȘ), care-l are, în calitate de invitat, pe Gigi Căciuleanu (GC), coregraf renumit. Între particularitățile pragmatice evidențiate, în lucrare, menționăm utilizarea *mărcilor politeții*, modul specific de funcționare a *regulilor accesului la cuvânt*, aspecte variate ale *structurii conversației* încadrate în dezbateră televizată analizată și ocurența, în cadrul tipului de discurs analizat, a diverselor *mărci pragmatice*, fiecare cu funcția sa pragmatică.

BIBLIOGRAFIE

- Hoarță Cărăușu, Luminița (coordonator), *Corpus de limbă română vorbită actuală nedialectală*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013.
- Hoarță Cărăușu, Luminița, „Dezbaterea televizată actuală. Studiu de caz”, în revista *Studii și cercetări științifice. Seria Filologie*, „Plurilingvism și interculturalitate. Codcultural și reprezentare”, nr. 30/2013, Bacău, Alma Mater, pp. 11-40.
- Hoarță Cărăușu, Luminița, *Discursul televizual românesc actual. Particularități pragmatice. Emisiunea Brandu' lu' Chinezu, moderator Cristian China Birta, invitat Gigi Căciuleanu*, în volumul *Limbă, literatură, comunicare*, Lucrările Conferinței *Limbă, literatură, comunicare*, Iași, 20-21 noiembrie 2015, organizată de Departamentul de Românică, Jurnalism – Științe ale comunicării și Literatură comparată, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași (în curs de publicare).
- Ionescu Ruxăndoiu, Liliana, *Limbaj și comunicare*, București, All Educational, 2003.

AȘ: sîntem aici la iași ↑ + + nu departe de chișinău ↑ + + + nu departe de mășcăuți ↑ + + nu? + + + ă ↑ + + + locul de unde se trage bunicul dumneavoastră ↑ + + + bunica fiind o rusoaică din sankt petersburg din câte știu.

GC: bunica s-a născut la sankt petersburg ↑ + + l-a cunoscut pe bunicul ↑ + + la varșovia ↑ + + pentru că ↑ + + + ă ↑ + + + armatele țarului erau mereu peste tot atunci. + + + adică erau ↑ + + și în basarabia și în polonia ↑ + + și s-au cunoscut acolo. + + + și ↑ + + bunicul care era român ↑ + + adică era basarabean ↑ + + era moldovean. + + + a luat-o pe bunica ↑ + + a furat-o ↑ + +

AȘ: (râde).

GC: așa cum a furat zeus pe europa. + + + și-a adus-o la el în sat. + + + la mășcăuți. + + + și ↑ + + + acolo s-au instalat după ce s-a terminat ă ↑ + + + a fost demobilizat bunicul ↑ + + + ă ↑ + + + bunica s-a instalat acolo și ↑ + + foarte tare i-a plăcut. + + + ea era ↑ + + pe vremea ↑ + + războiului ↑ + + fusese voluntară ca ↑ + + + soră de caritate. + + + mai știa câte ceva din medicină ↑ + + dar atunci nu existau medici în sat. + + + ea îi ↑ + + + îi ↑ + + + îngrija pe țărani. + + + aceea doamnă ↑ + + care era de viță nobilă ↑ + + făcuse pensionatul în elveția ↑ + + + vorbea opt limbi ↑ + + cânta la nu știu câte instrumente ↑ + + + ei bine ↑ + + se ducea în sat și îi îngrija pe ↑ + + + cred că locuitorii o iubeau foarte tare ↑ + + și pe ea și pe bunicu' ↑ + + dar pe ea mai mult. + + + ea se considera de două ori româncă. + + + prima oară pentru c-a fost ↑ + + s-a căsătorit în moldova ↑ + + în basarabia ↑ + + și-n al doilea rând pentru că ↑ + + după ce-a fugit din basarabia ↑ + + chiar fugit. + + + ei au fugit cu ultimul tren. + + + ă ↑ + + + bunica luând cu ea numai biblia și cactusul ↑ + +

AȘ: (râs amar).

GC: și-au plecat ↑ + + + au venit la bucurești ↑ + + și-mi spunea întotdeauna cu mândrie ↑ + + și c-o bucurie ↑ + + spunea ↑ + + eu sunt româncă de două ori. + + + foarte frumos pentru cineva care vorbea numai moldovenește ↑ + + + eu ↑ + + mic fiind ↑ + + credeam că dânsa vorbește românește cu accent rusesc. ↑ + + dar ea vorbește cum se vorbea acolo ↑ + + + așa vorbea. + + + și bunica ne citea tot felul de povești din biblie ↑ + + + din ↑ + + + științifico-fantastice ↑ + + + îi plăceau acele lucruri deci ↑ + + + pe undeva ↑ + + pe noi copiii ne-a ↑ + + + ne-a ↑ + + + ne-a fost un fel de televizor ↑ + + + nu exista televizor pe vremea aia. + + + deci seara ↑ + + + dumneaei ne citea ↑ + + + și ne citea și ne vorbea [xxx] ne povestea istorii. ↑ + + + era aproape ↑ + + + nu știu cum să spun. + + + erau aproape ca niște istorii de aventuri. + + + [da.

AȘ: în] ce limbă ați visat mai întâi? + + + în română sau în rusă?

GC: o să râdeți. + + + mama mi-a spus că ↑ + + în momentul în care dorm și vorbesc în vis ↑ + + + vorbesc o limbă necunoscută. + + + nu știu în ce limbă visez. + + + cred că nu se visează într-o limbă. + + + frânturi ↑ + + + nu știu ce-nseamnă. + + + vis ↑ + + visele ↑ + + + ați ↑ + + m-ați întrebat ceva foarte important pentru mine. ă ↑ + + + eu trăiesc în vis foarte puternic ↑ + + nu știu când e realitatea și când îi visul. + + + am vrea cinci șase vise pe ↑ + + + sau visuri pe ↑ + + + ă ↑ + + + noapte ↑ + + care seamănă cu aventurile lui james bond ↑ + + + cu ↑ + + + cu ↑ + + + foarte tumultuoase ↑ + + foarte colorate ↑ + + se spune că-i semn de schizofrenie asta ↑ + + sau de nebunie ↑ + + + revin la nebunie ↑ + + + adică mă trezesc ă ↑ + + + parcă atunci încep să visez ↑ + + + parc-atunci parcă ↑ + + realitatea este un vis mai calm decât visele de noapte. + + + ă ↑ + + + iar limba-n care visez ↑ + + + în care mă trezesc ↑ + + + e foarte des limba țării în care mă aflu. + + + dacă mă aflu în românia e pe românește ↑ + + + dacă mă aflu într-o țară de limbă spaniolă ↑ + + + nu știu de ce. + + + cu toate că n-ar fi trebuit dar îmi revin în spaniolă ↑ + + + poate că efortul pe care-l fac să vorbesc în ↑ + + + limba respectivă ↑ + + + mă face să ↑ + + mă trezesc cu acea limbă. + + + asta nu-nseamnă că și visez în acea limbă. + + + visez în limba mișcării și a imaginilor.

Adriana Maria Robu¹

ELEMENTE DE CREATIVITATE ÎN DISCURSUL PARLAMENTAR ROMÂNESC

Elements of creativity in the Romanian parliamentary discourse

The rhetorical figures in parliamentary discourse represent one of the ways to facilitate argumentation and persuasion. *Creativity* is the result of combining different types of competences connected with the levels of the language, especially the dimension of the historical language, to which the *idiomatic competence* belongs and the particular dimension of the discourse, related to the *expressive competence*. The parliamentary discourse is characterized by some verbal and nonverbal rhetorical techniques used by the speaker to convince the audience. The figurative language as a way to manifest the expressive competence is obviously intentional and built in such a way so as to answer the exigencies of the context in which it is uttered.

Key-words: *creativity, competence, parliamentary discourse, rhetorical figures*

1. Cadrul teoretic

1.1. *Creativitatea* reprezintă una dintre cele cinci universalii ale limbajului menționate de către Eugeniu Coșeriu alături de *semanticitate*, *alteritate*, *materialitate* și *istoricitate*. Lingvistul de origine română propune reducerea acestor universalii la trei, deoarece materialitatea poate fi justificată prin *semanticitate* și *alteritate*, iar *istoricitatea* prin *creativitate* și *alteritate*². *Semanticitatea* privește accepția aristotelică a *logosului semantic* (expresie dotată cu semnificație), în virtutea căruia limbajul înseamnă (denumește) ceva anume, înainte de a căpăta determinări ulterioare de tipul *logosului apofantic*, al *logosului pragmatic* sau *poetic*. Această funcție semnificativă este înțeleasă ca *enérgiea*, altfel spus, ca activitate creatoare, întrucât limbajul este în primul rând *creație* de semnificate. La nivelul limbii concrete, dimensiunea creatoare a limbajului se manifestă prin varietatea lingvistică nelimitată pe care individul o utilizează în funcție de competența sa *expresivă*.

1.2. Tipul de *competență expresivă*, asociată nivelului individual al limbajului și normele corespunzătoare acesteia (*convenabilul*, *oportunul*, *potrivirea*) menționate de Coșeriu³ corespund, în esența lor, celor două universalii determinante ale limbajului, anume *creativității*, înțelegând aici că

---

¹ Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași.

² Eugeniu Coșeriu, *Limbaj și politică* în vol. *Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării* (editat de Ofelia Ichim & Florin-Teodor Olariu), Iași, Trinitas, 2002, p. 27.

³ Eugenio Coseriu, *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, segunda edición revisada, Madrid, Editorial Gredos, 1991 [1977], p. 259.

limbajul este activitate creatoare a spiritului, dar și *alterității*, ca formă așa-zis politico-socială a limbajului. Perspectiva coșeriană asupra limbajului arată că limbajul figurat nu utilizează semnele în calitate de simple instrumente de desemnare a lucrurilor, ci arată cum sunt ele, prin deplina realizare a posibilităților lui funcționale în dinamica de natură *cognitivă* a limbajului, definit de *creativitate*.⁴ Limbajul este „activitate cognitivă”, iar „creația este inerentă limbajului prin definiție”⁵. Limbajul ca „activitate cognitivă” înseamnă „creație continuă a limbii, a formelor de cunoaștere (simboluri) în care se manifestă. Orice act lingvistic nou corespunde unor intuiții și unor situații de fiecare dată inedite, fiind, prin urmare, el însuși inedit: este în fond un act de creație”⁶. Din această perspectivă, actul lingvistic este act de creație (nu în totalitatea sa, pentru că în bună măsură se bazează pe tradiție), chiar și atunci când se structurează pe baza unor modele lingvistice anterioare, întrucât și re-creația este o formă de creație.

1.3. Problema limbajului figurat a fost abordată și de teoriile pragmaticii cognitive, începând cu *teoria pertinentei* care discută raportul dintre literalitate și nonliteralitate. Pentru D. Sperber și D. Wilson (2009) nu există o deosebire netă între întrebuițarea literală și întrebuițarea nonliterală, ci este vorba despre un continuum care se stabilește între acestea două. Literalitatea și nonliteralitatea nu trebuie definite în mod absolut, ci în raport cu *gândul* pe care dorește să îl transmită vorbitorul. De aceea, consideră teoreticienii amintiți, calitatea literală sau nonliterală este o proprietate a enunțului și nu a frazei. Ceea ce relevă gradul mai mare sau mai mic de literalitate al unui enunț este varietatea *implicațiilor contextuale* date prin enunț și *gândul* sau intenția vorbitorului în momentul emiterii mesajului.

2. Elemente de creativitate în discursul parlamentar

2.1. Preferința pentru utilizarea *figurilor retorice* în discursul parlamentar va avea întotdeauna mai ales o motivație pragmatică, pe lângă cea estetică. De aceea considerăm că putem vorbi despre câteva *funcții pragmatice* ale figurilor retorice întrebuițate în discursul parlamentar. Una dintre principalele funcții este aceea de a *motiva* receptorul să asculte mesajul; atenția ascultătorului este mai lesne atrasă de limbajul figurat, a cărui enunțare nu este forțată, decât printr-un limbaj de tip nonfigurat. O a doua funcție a figurilor este aceea de a provoca un *răspuns emoțional* la receptor; adesea adeziunea ascultătorului la concepția sau punctul de vedere al vorbitorului este motivată de aspecte emoționale și mai puțin de cele referitoare la rațiune. În plus, o a treia funcție vizează faptul că un text presărat de figuri devine *memorabil*, în comparație cu cel nonfigurat. Aceste funcții ale limbajului prezente în discursul parlamentar privesc reacția

---

⁴ Concepția coșeriană despre *limbaj și creativitate* a fost detaliată în studiul din 1952 intitulat *Creația metaforică în limbaj* (vezi Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său. Studii de filosofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, antologie, argument și note de Dorel Fănar, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009, pp. 167-197.

⁵ *Ibidem*, p. 186.

⁶ *Op. cit.*, p. 174.

ascultătorului față de limbajul figurat, reacție care poate să difere potrivit circumstanțelor enunțării. Vom exemplifica în continuare câteva figuri semantice și figuri de gândire identificate în discursuri parlamentare aparținând unor epoci diferite, întrucât re-creația metaforică prin limbaj este o trăsătură prezentă dintotdeauna în acest gen discursiv.

2.2. *Metafora*, trop al asemănării, își are originile în comparație, fiind considerată o comparație subînțeleasă în care cele două elemente care se compară au vagi puncte comune. Conform teoriei pertinentei, cu cât este mai mare potențialul implicaturilor și responsabilitatea receptorului de a le construi, cu atât mai poetic este efectul metaforelor⁷.

Iată un exemplu de utilizare a metaforei prin care Ion C. Brătianu critică discursul antevorbitorului său, deputatul Grădișteanu, dar și politica Partidului Conservator aflat la putere, care dovedește autoritarism și obediență față de puterile străine, pretinzând a susține libertatea poporului:

Să nu vie, dar, să ne vorbească [Grădișteanu] despre încrederea ce are în poporul român și să ne liniștească cu vorbe acei ce au în viața lor fapte după care să-i judecăm. Să nu vie a ne zice: „Cum, când odată *i s-a aruncat mantia libertății, pe umerii poporului român*, mai vine d-l Brătianu să zică, că niște *lilieci, niște bufnițe au scop de a scurta acea manta?*”

Ei, d-lor, suntem *Stan... pățitul (Ilaritate)*. Nu *ne-ați mai smuls odată acea mantie* la 2 Mai cu toate asigurările ce ne dați înainte?⁸ (OPR II 2016: 52, Ion C. Brătianu, *Critica Partidului Conservator* [3 februarie 1869])

În acest exemplu, *metafora* este dublată de *metonimie*, figură retorică construită pe principiul substituției, constând în înlocuirea unui termen prin alt termen, a întregului prin parte, a cauzei prin efect. Ținta figurilor metonimice o constituie pe de o parte conservatorii (*liliecii și bufnițele*), iar pe de altă parte poporul român (*Stan Pățitul*).

2.3. În continuare din discursul lui Ion C. Brătianu nu lipsesc figuri precum *întrebarea retorică și ironia*, ca figură de gândire:

Și d-lor vin să ne spună astăzi că la noi, dacă odată mantia este pe umerii poporului, n-are cine să ne-o mai ia? D-lor, ne întrebă: „Cine mai este contra libertăților și a națiunii? Cine?” Ei, d-lor, ascultați-i pe d-lor chiar care vin și ca dovadă că nu este nicio primejdie pentru libertate și Constituțiune, ne spun că *chiar prin faptul de la 2 mai s-au consolidat libertățile*.

Asemenea vorbe mi-aduc aminte de o fabulă: *pisica odată, văzând că se feresc șoarecii de ea, și-a pus rasa, s-a dus între șoareci și-a zis că s-a pocăit, că nu mai mănâncă carne (Aplauze, ilaritate)*. Dar este o vorbă populară, pe care d-l Grădișteanu nu cred că o știe, fiindcă n-a prea trăit între popor, zice: „Cine a mâncat, va mai mânca”. (Aplauze) (op. cit., p. 53)

---

⁷ Dan Sperber, Deirdre Wilson, *Relevance. Communication and Cognition*, Blackwell Publishing, 2009 [1986], p. 236.

⁸ Lovitura de stat a lui Alexandru Ioan Cuza de la 2/4 mai 1864.

Utilizarea ironiei în acest exemplu are, în mod evident, rol persuasiv prin aceea că spusele oratorului stârnesc râsul și aplauzele auditoriului.

Tot un exemplu de *ironie* dusă până la sarcasm, la care se adaugă și alte procedee, precum *enumerarea* sau *acumularea*, se evidențiază și în cadrul discursului parlamentar contemporan, la senatorul Ioan Chelaru:

Modelul de atitudine Băsescu este prolific. În teritoriu, apar așa, de niciunde, tot felul de bășiști mai mititei, exultați de extensia modelului – insurecționari, belicoși, non-conformiști, puși pe fapte mari, atașați de vendetă, inchizitori fără trac și fără logică proprie, discreționari, stupid agresivi, cu o neclintită siguranță psihică și plini de aplomb politic. (Chelaru 2008: 43 [*Conflictul din învățământul nemțean sau metastaza școlii românești* [17 octombrie 2005]).

2.4. Pe același ton critic demască senatorul „impertinența Puterii față de starea națiunii”, după cum spune în titlul declarației sale politice, utilizând, de data aceasta, *negația polemică* și *anafora*:

Puterea nu dialoghează cu națiunea, ea decide cu egoism tautologic, cum am mai dovedit de la această tribună. Acest egoism este generat de mediocritate. *Numai un tip mediocru* și limitat poate crede că viața e ușoară pentru toți, de vreme ce el nu se lovește de tragismul sărăciei și neputinței. *Numai mediocritatea* se cufundă în automulțumire și rămâne surdă la orice instanță exterioară, *nu ascultă, nu pune* în discuție opiniile sale și *nu se bazează pe ceilalți*. [...]

Doamnelor și domnilor reprezentanți ai puterii,

Ceea ce vreau eu să vă transmit, printre altele, este că aveți un mod deficitar de a fi oameni. Pur și simplu *nu vă pasă de țara asta, nu vă pasă că reformele voastre* cu orice preț sunt suportate de oamenii care v-au votat. *Nu ați gândit nicio măsură* de profilaxie a crizelor sociale. (Chelaru 2008: 48-49, *Prolog jubiliar: impertinența Puterii față de starea națiunii* [28 noiembrie 2005]).

Constatăm că un loc comun prezent în discursul parlamentar mai vechi și mai nou rămâne critica adresată Puterii, care constituie, dincolo de situațiile dramatice pe care le prezintă, terenul cel mai propice de desfășurare a figurilor retorice, care fac deliciul audierii unor asemenea texte și al exegezelor discursului parlamentar.

2.5. Într-un discurs rostit în fața Camerelor reunite ale Parlamentului, Crin Antonescu îi cere demisia Prim-Ministrului Mihai Răzvan Ungureanu utilizând cu măiestrie *epitetul descriptiv*, alături de o retorică înaltă, conferită de oralitatea stilului, prin rostirea apăsată a cuvintelor-cheie și a pauzelor grăitoare ce evidențiază proasta guvernare democrat-liberală, alături de minoritatea maghiară:

Discutăm astăzi despre faptul că guvernul dumneavoastră a făcut, cu *cel mai mare cinism*, permiteți-mi să-i spun, cu *cea mai mare nerușinare*, cu *cea mai partizană* alocare de fonduri publice la vedere, pentru un partid pe care nu știu dacă vreți să-l transformați în mișcare, să-l renovați, să-l prezentați ca pe o *marfă drept contrașcută, drept bună pe piața electorală*, dar care

nu are niciun drept să beneficieze în exclusivitate pentru *interese partizane* de banul public. Ați făcut asta, și pentru asta trebuie să plecați!

În fine, este chiar *jenant* să veniți și să ne spuneți povești despre *internaționalism luminat* și *patriotism vinovat* de la începutul anilor '90, prefăcându-vă că nu înțelegeți după cum face și *distinsul* domn senator Marcó Béla, prefăcându-vă că nu înțelegeți că nimeni dintre noi, liberali sau social-democrați, nu a negat vreodată dreptul la identitate lingvistică, la *identitate culturală*, la *identitate de orice fel* al minorităților. Istorioara cu *intenție ironică* a domnului Marcó Béla cuprinde *lucruri adevărate*. Da, și PSD, și PNL au guvernat împreună cu UDMR și au făcut *lucruri fundamentale și corecte* pentru minoritatea maghiară din România. Ceea ce, dincolo de capcanele textelor, nu vreau să vă scape, domnule Prim-ministru, este esențialul, și anume că PNL nu va accepta niciodată ideea că limba română nu mai este singura limbă oficială în țara românească, în statul român! Faceți facultăți în ce limbi vreți, câte vreți, dar statul român, cât mai există, cât nu l-ați dus acasă cu totul, sau în Modrogan, sau la sediul UDMR din Tîrgu-Mureș sau Miercurea Ciuc, statul român are obligația, ca prin legile sale, prin instituțiile sale, să dea dreptul oricărui *cetățean român aflat în suferință* să meargă la medic și să vorbească în limba oficială, una singură, limba română! Astea sunt câteva *lucruri clare!* (Crin Antonescu, *Stenograma Ședinței Comune a Parlamentului României din data de 27.04.2012*).

Discursurile lui Crin Antonescu sunt, de altfel, cunoscute pentru aciditatea și nota de spontaneitate, dar mai ales pentru asocierile izbitoare de cuvinte care l-au plasat pe demnitar în categoria celor mai buni oratori politici ai zilelor noastre.

2.6. Un discurs, de data aceasta elitist, rostit cu ocazia plecării din această lume a poetului Grigore Vieru, regăsim la Ioan Chelaru, într-o declarație privitoare la aspecte culturale din țara noastră la începutul secolului al XX-lea. Iată un model de utilizare a *epitetului* cu valoare evocativă și a *comparației*, fără a fi lipsit de *metafore* grăitoare:

S-a petrecut dintre noi *omul unui singur vis, independent ca un anarhist și bun ca un sfânt*, un om din a cărui biografie s-ar putea naște o dramă care ar fi, până la identificare, în același timp, drama limbii române din Basarabia și a românilor de peste ape. [...]

Supraviețuirea lingvistică se realizează în Basarabia prin *întreținerea unui foc sacru* și prin cultivarea literaturii clasice românești, prin *respectul nedisimulat* pentru litera eminesciană. Eminescu, în principal, reprezintă *nucleul de memorie și memorare pentru conservarea esenței sufletului românesc*, pentru limba română.

El, Grigore Vieru, chiar a fost un *om curajos*. Nu i-a fost teamă de adevăr. A strigat că limba română se vorbește și dincoace, și dincolo de Prut, și a făcut-o într-o țară care a inventat «moldoveneasca» pentru a legitima, *stupid naționalist*, deromânizarea. Și asta, în vreme ce în cultura română de pe malul Dâmboviței, și nu numai, *tarele de apreciere culturală converg spre desacralizarea valorilor clasice*. Și tocmai din această perspectivă postmodernă Grigore Vieru a fost aspru criticat și judecat. Critica aspră

ignoră un lucru: poetul Grigore Vieru a rezistat cu ținută și simplitate acelor *vaste și suverane himere slave* a căror presiune administrativă se resimte în toată viața publică a Basarabiei. Tocmai de aceea se impune să fim cinstiți cu memoria poetului. (Chelaru 2017: 13-14, *Memorie și esență. Lacrimi în limba română – in memoriam Grigore Vieru* [2 februarie 2009]).

Se impune mențiunea că în discursul parlamentar românesc actual asemenea declarații cu profil cultural au devenit rarissime, spre deosebire, spre exemplu cele de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, când Parlamentul reprezenta scena de desfășurare a unor dezbateri de natură culturală, cultura reprezentând o prioritate a intelectualilor români care ocupau poziții de demnitari. De pildă, discursurile lui Nicolae Iorga ne rămân în memorie datorită profilului său de mare om de cultură, dar și ca urmare a preocupării predilecte pentru probleme culturale, cum ar fi, spre exemplu, dorința sa, exprimată imperativ, de fi puse în scenă piese din literatura clasică:

[...] ne-ar trebui în momentul de față – și este o absolută necesitate – să avem un teatru național, prin care să se restabilească și *literatura mare universală*, care s-a ridicat la înălțimea clasicismului și care, ridicându-se la această înălțime, are o fală universală și permanentă. O parte din această literatură este tradusă; scriitorii din generația precedentă și din cea de azi au pus la dispoziția publicului român pe Shakespeare în cea mai mare parte, o parte din Racine, din Schiller, din Goethe. Se poate lăuda cineva din publicul român că a văzut la Teatrul Național reprezentate aceste capodopere clasice ale omenirii? (Iorga 1981: 174-175, *Să restituim Teatrului Național misiunii sale firești* [27 februarie 1908]).

Astăzi, însă, Parlamentul a devenit, mai degrabă locul de manifestare a conflictelor dintre cele mai penibile, în care „recursul la argou”⁹ constituie o marcă identitară a protagoniștilor, ce sunt, de la o legislatură la alta, „învățați” cu pregătire îndoielnică și studii făcute la fără frecvență sau cu doctoratele obținute prin Academii special inventate pentru ei. Desigur că există și excepții, numai că acestea se pierd parcă în fundalul unei scene luate cu asalt de mediocri.

3. Concluzii

În planul *creativității*, constatăm că, atât în discursul parlamentar trecut, cât și în cel contemporan, resursele inepuizabile ale limbii sunt utilizate cu scop persuasiv, în funcție de *competența expresivă* a vorbitorului, care își construiește prin aceasta nota discursivă identitară.

Dacă avem în vedere relația dintre *istoricitate*, *creativitate* și *alteritate*, ca universalii ale limbajului, observăm că *istoricitatea*, regăsită la nivelul formelor de *tradiție discursivă*, stă sub semnul *creativității* și *alterității*. În ansamblul actului discursiv, *creativitatea* presupune mai întâi *istoricitatea*, întrucât vorbirea nu se poate sustrage istoriei unei limbi sau limbajului unui tip de discurs. În plus, orice act lingvistic nou este re-creație de sensuri, ca urmare a plasării unei structuri/unui text într-un context nou, dar care nu suspendă trecutul.

---

⁹ Ioan Milică, „Recursul la argou în discursul parlamentar românesc contemporan”, în *Argotica*, nr. 1(2)/2013, pp. 211-213.

Totodată, orice act de vorbire, dar mai cu seamă discursul parlamentar, ține cont de alteritate, căci textele politice/parlamentare au întotdeauna un receptor bine definit pe care îl ia în calcul, cel puțin în contextul enunțării discursului. Dincolo de primul nivel de receptare al discursurilor parlamentare, constituit de audiența din sala Camerei sau Senatului, acest tip de discurs devine „un bun” accesibil în timp, dat fiind faptul că receptorul său poate fi la un moment dat telespectatorul contemporan demnitarilor care își exercită mandatul, dar și cititorul sau exegetul de peste timp, care poate să analizeze, să aprecieze, să judece sau să tragă învățături din acestea.

SURSE

- OPR I, II, III: *Oratorie politică românească (1847-1899)*, vol. I, II, III, selecția textelor, notă asupra ediției, comentarii, prezentarea autorilor, indice de nume și bibliografie generală a temei de Roxana Patraș, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2016.
- Chelaru, Ioan, *Pe scena politicii. Discursuri parlamentare și nu numai*, București, Editura Pentru Știință S.I.T, 2008.
- Chelaru, Ioan, *Ar fi fost prea frumos...*, București, Universul Juridic, 2017.
- Iorga, Nicolae, *Discursuri parlamentare (1907-1917)*, introducere și antologie de Ion Constantinescu, București, Editura Politică, 1981.
- <https://www.senat.ro/>

BIBLIOGRAFIE

- Aristotel, *Retorica*, ediție bilingvă, traducere, studiu introductiv și index de Maria-Cristina Andrieș, note și comentarii de Ștefan-Sebastian Maftעי, București, Univers Enciclopedic Gold, 2011.
- Coseriu, Eugenio, *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, segunda edición revisada, Madrid, Editorial Gredos, 1991 [1977].
- Coșeriu, Eugeniu, *Lingvistica integrală*, interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996.
- Coșeriu, Eugeniu, *Lecții de lingvistică generală*. Traducere din limba spaniolă de Eugenia Bojoga, cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Chișinău, Arc, 2000 [1973].
- Coșeriu, Eugeniu, „Limba și politică” în vol. *Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării*, editat de Ofelia Ichim & Florin-Teodor Olariu, Iași, Trinitas, pp. 17-40, 2002.
- Coșeriu, Eugeniu, *Omul și limbajul său. Studii de filosofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, antologie, argument și note de Dorel Fânaru, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009.
- Milică, Ioan, „Recursul la argou în discursul parlamentar românesc contemporan”, în *Argotica*, nr. 1(2)/2013, pp. 211-213.
- Robu, Adriana Maria, *Discursul publicitar din perspectivă pragmalingvistică*, prefață de Rodica Zafiu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2015.

Sălăvăstru, Constantin, *Mic tratat de oratorie*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2015.

Sperber, Dan, Wilson, Deirdre, *Relevance. Communication and Cognition*, Blackwell Publishing, 2009 [1986].

IDÉOLOGIES LINGUISTIQUES ACTUELLES. LE CAS DE L'ÉCRITURE INCLUSIVE

Reprenant et remplaçant sémantiquement le syntagme rendu célèbre par Paul Eluard dans le poème *Liberté* (1942), l'ouvrage intitulé « Femme, j'écris ton nom... » se présente comme un guide qui veut offrir aux lecteur-ric-e-s une « aide à la féminisation des noms de métiers, titres, grades et fonctions ». Sa parution, en 1999, est suivie, en 2017, par le Manuel d'écriture inclusive, dont le sous-titre renonce aux licences poétiques pour interpeller d'une façon encore plus explicite le récepteur: « faites progresser l'égalité femmes-hommes par votre manière d'écrire ».

Ce désir de rendre visibles les femmes à travers le texte écrit (et non seulement) est accompagné d'efforts institutionnels contribuant, surtout les dernières décennies, à concrétiser un objectif dont la pertinence est souvent mise en question dans les médias. Aussi peut-on réfléchir aux ressorts idéologiques et discursifs qui animent le débat et qui semblent mettre à l'épreuve, encore une fois, le pouvoir d'adaptation d'une langue et de ses locuteurs et locutrices aux nouvelles réalités sociales.

Mots-clés: *idéologie, discours, féminisation, écriture inclusive, représentations*

Réfléchir à ce que nous allons considérer, dans le présent travail, un cas particulier d'idéologie linguistique actuelle présuppose, tout d'abord, une interrogation sur la portée de la notion mise en discussion. Il faut remarquer que le terme *idéologie* a étendu sa signification initiale, de « système philosophique des idéologues du XVIIIes. et du début du XIXe s., qui se proposait d'étudier les idées en général et leur origine »². Si l'on parle d'idéologie *marxiste* ou *nationaliste*, c'est parce que le terme englobe déjà tout système d'idées générales constituant un corps de doctrine philosophique et politique à la base d'un comportement individuel ou collectif. Actuellement, l'idéologie est conçue comme *représentation* et caractérise le discours social ou politique. Peu à peu, même si initialement absente, une connotation négative commence à se glisser dans l'usage de cette notion, vue de plus en plus comme un « système spéculatif vague et nébuleux ». On n'a donc pas tardé à en remarquer l'imprécision, puisque « son emploi ordinaire est essentiellement négatif et fait typiquement référence aux idées reçues, aux idées fausses ou partisans des *autres*: nous détenons la vérité, et *ils* n'ont que les idéologies »³. Ce trait négatif est renforcé par

---

¹ Université « Vasile Alecsandri » de Bacău.

² <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/id%C3%A9ologie/41426>.

³ Teun Van Dijk, « Politique, Idéologie et Discours », *Semen* [En ligne], 21 | 2006, mis en ligne le 28 avril 2007, consulté le 7 octobre 2017.

l'observation de la « nature » dominante » de certaines idéologies, vouées parfois à légitimer l'abus de pouvoir fait par les groupes dominants, qui acceptent les idéologies dominantes comme naturelles, allant d'elles-mêmes. On parle parfois de pouvoir symbolique ou de violence symbolique (Bourdieu). Néanmoins, les idéologies peuvent être aussi bien positives (les utopies) et négatives (les dystopies).

Les principes généraux qui gouvernent les diverses idéologies se basent sur des représentations sociales partagées par les membres du groupe et s'incarnent dans des modèles mentaux qui engendrent des pratiques sociales et discursives. Le racisme, l'immigration, les prises de position féministes contre l'avortement représentent autant de facettes de l'identité sociale ayant des représentations discursives des plus diverses.

Comme la dimension sociale, de groupe, est essentielle pour le fonctionnement des idéologies, nous remarquons qu'elles partagent cette caractéristique avec les langues. Dans les deux cas, les locuteurs actualisent un système employé par toute une communauté. Les idéologies linguistiques reposent sur les représentations sociales qui se transforment dans des discours ayant une dimension coercitive, « susceptible de légitimer des discours performatifs et donc des actions dans la perspective de la conquête, de l'exercice, du maintien d'un pouvoir au sein de la communauté concernée ». ⁴ Ayant comme vecteurs de transmission des institutions prestigieuses (l'école, l'Académie, les journaux), les idéologies linguistiques sont des mythes organisés discursivement et concernent les savoirs sur la langue dans un moment historique précis et l'impact sur la langue savante.

Une des plus répandues idéologies linguistiques est celle qui consiste dans la croyance que les langues sont d'inégale valeur, que les unes sont plus prestigieuses que les autres, plus nobles ou plus pures. Il s'agit des préjugés ethnocentriques, par lesquelles l'altérité linguistique est dévalorisée, tandis que sa propre langue est considérée comme supérieure. Dans l'évolution du roumain, le français a été vu comme une langue noble, de l'élite, et, surtout au XIXème siècle, la seule capable de véhiculer des contenus « supérieurs » ...

Le mythe de la langue commune est une autre utopie / idéologie linguistique, censée réduire les variétés linguistiques existantes et assurer une certaine économie dans la communication. La *lingua franca* au Moyen Age, l'anglais aujourd'hui sont considérés comme outils de communication plus fiables, et, souvent, comme moyen d'accès à la modernité.

Ces idées sur la langue, peuvent être explicitement formulées, ou incorporées dans les pratiques discursives elles-mêmes. C'est de cette perspective que nous pouvons réfléchir à la « féminisation » de la langue française, mouvement plus ancien qui aboutit avec la problématique actuelle de l'écriture inclusive. C'est un vrai combat qui se mène depuis quelques temps en France et qui part de la conviction que le français, dans plusieurs de ses aspects lexicaux,

---

URL: <http://journals.openedition.org/semn/1970>.

⁴ H. Boyer, *De l'autre côté du discours. Recherches sur les représentations communautaires*, Paris, L'Harmattan, 2003, p. 17.

morpho-syntaxiques ou sémantiques privilégie les hommes et ignore les femmes. Dans l'ensemble des documents que nous avons consultés, nous avons remarqué la mise en jeu de diverses stratégies de persuasion vouées à éveiller les émotions du public et à susciter une réaction positive à l'égard de la question délicate de la féminisation. Les textes portant sur ce thème (articles de presse ou scientifiques, interviews, manuels, etc.) ont, presque tous, une caractéristique commune: ils sont parsemés d'indices de subjectivité et font écho, de façon polyphonique, aux discours de contestation sous-jacents.

Nous allons en retenir seulement deux moments qui nous semblent définitifs: le premier est représenté par les travaux portant sur l'imaginaire linguistique d'une auteure importante, Anne-Marie Houdebine; le deuxième fait, actuellement, la une des journaux et est issu des débats autour de la soi-disante *écriture inclusive* proprement-dite, dont la meilleure expression est le récent *Manuel d'écriture inclusive* (mai 2017).

Pour Anne-Marie Houdebine⁵, le problème de la féminisation des noms de métiers est une excellente occasion d'illustrer sa conception sur l'existence d'un *imaginaire linguistique*, concept qui est vu comme recherche des indices permettant de parler de la subjectivité des locuteurs en rapport avec la langue qu'ils emploient. Défini comme le rapport du sujet à la langue, repérable par ses commentaires évaluatifs sur les usages ou les langues, l'imaginaire linguistique se place, pour la linguiste, dans une problématique causale. Elle se propose donc l'analyse du rôle du sujet parlant dans la dynamique linguistique, sans réduire celui-ci à son statut de sujet social dont les évaluations (ou représentations, opinions, attitudes...) seraient surdéterminées par son ou ses groupes d'appartenance. L'imaginaire linguistique comprend des dimensions prescriptives (les arguments émanent d'une autorité, généralement institutionnelle), prospectives (où l'on rencontre des interdictions de type « on ne dit pas » ... mais aussi fictives, désignant les attitudes affectives des sujets. Le prescriptivisme français, avec sa forme, plus ancienne, appelée purisme, a, d'ailleurs, une longue tradition en France. Les débats autour de la réforme de l'orthographe et la lutte contre l'anglais n'en sont que deux exemples plus récents.

Quant à la féminisation des noms de métiers, titres et fonctions, la linguiste se dresse de manière résolue contre « le prescriptivisme intolérant » qui a fait que le travail de la commission ayant le même nom soit rejeté par l'Académie française. Le but de cette commission est, nous dit l'auteure

---

⁵ Ces idées sont développées par Anne-Marie Houdebine dans plusieurs études, dont nous citons l'ouvrage collectif qu'elle dirige, *L'imaginaire linguistique*, Paris, L'Harmattan, 2002, ainsi que les articles « De l'imaginaire linguistique à l'imaginaire culturel », in *Diversité culturelle dans la francophonie contemporaine*, Iași, Editions universitaires « Alexandru Ioan Cuza », 2009, « L'imaginaire linguistique: questions au modèle et applications actuelles », in *Limbaje și comunicare*, III: « Expresie și sens », Iași, Editura Junimea, 1998, « L'imaginaire linguistique entre langue idéale et idéal de langues entre norme et norme », in *Lingvistică integrală - multilingvism - discurs literar*, Suceava-Cernăuți-Chișinău, 2014.

de faire reconnaître les femmes en tant qu'actrices sociales à tous les niveaux et pas uniquement dans les fonctions subalternes (exemple *une coiffeuse, une femme de ménage, une institutrice, une secrétaire, mais un professeur, un recteur, un secrétaire d'Etat, un ministre, même si c'étaient des femmes*)⁶.

En 1986, la commission proposait de féminiser les noms de métiers de la façon la plus simple possible, en utilisant les termes existants au masculin et l'article au féminin. On aura donc *une journaliste, une chef, une témoin*, mais aussi *une déléguée, une apprentie, une magistrate*. Pour les termes eu *-eur* il y a certaines difficultés, de sorte que pour *ingénieur*, par exemple, on a examiné les formes *ingéneure, ingénieuse, ingénioresse*, mais finalement on a recommandé la forme minimale: *une recteur, une ingénieur*. S'il y a un verbe de base, on préfère la dérivation: *inspecter / inspecteur / inspectrice*. A l'époque, on n'a pas retenu les formes québécoises (*une professeure, une recteure*), permises néanmoins aujourd'hui. Cela confirme que c'est toujours l'usage et l'acceptabilité d'un terme qui l'imposent dans la communication, et non pas une décision extérieure et arbitraire. Cette forme de désignation a aussi l'avantage de ne plus s'annuler au pluriel, cas où on arriverait, de nouveau, à l'occultation de la femme: *des professeures*. Selon les enquêtes effectuées, les répondants préférèrent la stabilité des formes, phénomène appelé épicanie - *un ou une ministre, journaliste, professeur*. On préfère *une docteure* à la forme *une doctoresse, une chef (une cheffe, en Suisse)* non pas une *chêfesse* (le suffixe *-esse* sonne aujourd'hui bizarrement). Les locutrices préféreraient aussi la dérivation en *-trice*, imaginée plus «noble», valorisante, au détriment de la dérivation en *-euse*, jugée plus «vulgaire» (*sculptrice* est préféré à *sculpteuse*, par exemple)⁷.

Trente ans après les travaux de cette commission, le français semble avoir assimilé les formes du féminin telles *une ingénieure, une professeure, une auteure*, qui ne sont plus vues comme inhabituelles ou bizarres. Mais le débat continue, et l'apparition récente aux éditions Hatier (mai 2017) du *Manuel d'écriture inclusive*⁸ le témoigne. On récupère les principes idéologiques des *combattant-e-s* pour la féminisation de la langue, mais on ajoute aussi de nouvelles dimensions et aussi, des accents passionnels.

---

⁶ Anne-Marie Houdebine, « L'imaginaire linguistique entre langue idéale et idéal de langues entre norme et norme », *op. cit.*, p. 59.

⁷ En 1998 déjà, quand elle écrit l'ouvrage intitulé *La féminisation des noms de métiers en français et dans d'autres langues*, Anne-Marie Houdebine soutenait vivement l'idée qu'on pouvait trouver, dans l'histoire du français, suffisamment de raisons pour accepter que le français puisse produire facilement des noms féminins, comme le prouve la dérivation à l'aide des suffixes, selon le modèle *chercher - cherch-eur, cherche-use*. A part quelques difficultés qu'on pourrait rencontrer pour des cas isolés, tels *chef*, ou les mots en *-eur*, la commission a démontré, sur la base des enquêtes aussi, concernant les féminisations préférées (voir le cas de *maître de conférences - maîtresse de conférences*, qui est accepté) qu'il est possible de trouver des solutions pour féminiser la langue.

⁸ *Manuel d'écriture inclusive. Faites progresser l'égalité femmes-hommes par votre manière d'écrire*, dirigé par Raphaël Haddad, Editions Mots-Clés, 2017.

La lecture de ce matériel, disponible sur Internet, nous permet de dégager quelques observations concernant son organisation discursive et l'effet qu'il vise. Du point de vue formel, tout manuel est le véhicule d'une attitude prescriptive, c'est un matériel qui se propose non seulement de diffuser, mais aussi de former des aptitudes. La dimension idéologique est très marquée par des indices métadiscursifs, à partir même du sous-titre: *Faites progresser l'égalité femme homme par votre manière d'écrire*. C'est une injonction qui interpelle directement un public-cible à qui on attribue, par présupposition, certaines convictions d'arrière-plan, comme celle que l'égalité femmes hommes n'existe pas et qu'on pourrait la rétablir par la manière d'écrire. Le syntagme lui-même d'*écriture inclusive* incite et invite à la réflexion, sinon à une prise de position. Elle serait, on l'apprend déjà dans le Préambule, « l'ensemble des attentions graphiques et syntaxiques qui permettent d'assurer une égalité de représentations des deux sexes ».

Il est donc visible que les auteurs visent non seulement une entreprise didactique, comme le mot *manuel* l'indique, mais aussi la persuasion d'un public plus large, censé comprendre la nécessité d'assumer et de pratiquer une telle écriture. On part de la conviction que « le discours n'est pas simplement un instrument de l'influence, mais bien le lieu de l'influence. Que c'est par la capacité à imposer ses mots, ses expressions et ses narratifs, que l'on exerce pleinement son influence »⁹, ce qui revient à admettre, au sillage de Foucault, que le discours a un pouvoir sur lequel on cherche à s'emparer.

Comme arguments d'autorité, on évoque les opinions et les travaux de plusieurs linguistes (à partir d'Anne-Marie Houdebine elle-même, qui signe la postface), mais aussi, plus récemment, ceux d'Eliane Viennot, professeure de littérature, avec son ouvrage *Non, le masculin ne l'emporte pas sur le féminin* (2014). Une référence est aussi *Le Guide pratique pour une communication publique sans stéréotype de sexe*, édité en novembre 2015 par le *Haut Conseil à l'égalité entre les femmes et les hommes*, instance consultative placée auprès de la première ministre, et créée en 2013¹⁰. Les auteurs évoquent aussi à l'appui le guide *Femme, j'écris ton nom...* où l'on fait état de plus de 2 000 noms de fonctions, grades, métiers ou titres, au féminin et au masculin¹¹.

Dans la postface du *Manuel d'écriture inclusive*, la linguiste Anne-Marie Houdebine étaye des arguments visant à sensibiliser le lecteur en ce qui concerne la force symbolique du langage, son impact sur les constructions mentales. Elle est d'avis que le langage peut perpétuer les inégalités, mais des solutions existent et doivent être envisagées:

[...] il très important de veiller à la qualité éthique de la langue, c'est-à-dire à sa faculté d'être discriminante, dévalorisante ou égalitaire et non sexiste

---

⁹ *Ibidem*, p. 4.

¹⁰ Ce guide témoigne de l'implication grandissante d'institutions politiques de premier plan, laissant ainsi espérer quelques préconisations normatives d'importance dans les prochaines années.

¹¹ *Femme, j'écris ton nom...: guide d'aide à la féminisation des noms de métiers, titres, grades et fonctions*, 1999, sous la direction de Bernard Cerquiglini.

ou raciste. La différenciation sexuée ne se voit pas en français : comme en portugais par exemple *obrigada* (= merci - femme), *obrigado* (= merci - homme). Elle existe pourtant. On le voit et l'entend dans la résistance à la féminisation des noms de métiers et des discours. Faire apparaître les femmes sans les voiler sous un pseudo-neutre, qui n'existe pas en français – celui-ci ne connaît que deux genres – est pourtant légitime. Les mots et les accords le permettent. Le français féminise aisément. Il a longtemps féminisé avant la masculinisation opérée par divers grammairiens et diverses institutions qui, depuis le XVIIe siècle, ont permis à la domination masculine de s'installer durablement avec le masque du savoir.

Ce discours contient en creux une opposition manifeste à l'idéologie masculinisante considérée comme sexiste. On se propose donc de rendre plus visibles les femmes à l'intérieur de la langue et de produire ce qu'on appelle une *désexisation* du discours. Un véritable combat discursif, où une ancienne idéologie, celle de la neutralité linguistique, est remplacée par le désir de rendre les femmes visibles en proposant de nouvelles règles d'écriture, voire de nouveaux mots, qui reviennent en discussion (*autrice*, *sculptrice*, etc.).

Le principe général est le suivant: user du féminin et du masculin, que ce soit par l'énumération par ordre alphabétique, employer un point milieu, recourir aux termes épïcènes. Il faut, disent les auteurs, accorder ainsi aux femmes « *un droit de cité* » discursif égal aux hommes. On va faire la mention par ordre alphabétique des termes au féminin et au masculin: *elle et il, tous les Acadiens, toutes les Acadiennes, celles et ceux*. On va utiliser le point milieu en composant le mot comme suit : racine du mot + suffixe masculin + point milieu + suffixe féminin. On ajoutera un point milieu supplémentaire suivi d'un « s », si l'on veut indiquer le pluriel.

La (longue) discussion sur l'utilité de ce signe typographique est, elle aussi, empreinte d'accents subjectifs, voire passionnels, et convoque des raisons idéologiques. A la différence d'autres signes typographiques, déjà chargés symboliquement (division, propos secondaire, introducteurs), le point milieu aurait une seule fonction, investissant, de manière sémiotique, « l'enjeu discursif et social de l'égalité femmes·hommes »:

Le point milieu nous semble ainsi préférable aux parenthèses (qui, en usage, indiquent un propos secondaire), à la barre oblique (qui connote une division), à l'E majuscule (qui peut être interprété comme une considération différente entre féminin et masculin). Le point milieu nous semble aussi préférable au point final, qui constitue un signe de ponctuation dont les usages, y compris sur un plan grammatical, sont très largement stabilisés. Le point milieu est enfin préféré aux tirets – quelles que soient leurs formes et leurs tailles d'ailleurs –, qui font parfois office de quasi-parenthèses ou servent à introduire des répliques de dialogue.

À la différence de l'ensemble de ces signes, le point milieu a le mérite de ne connaître aucun usage hérité et encore en vigueur (il semble avoir été progressivement remplacé par l'espace dès l'Antiquité jusqu'à disparaître totalement il y a déjà plusieurs siècles). Le point milieu permet en ce sens d'affirmer sa fonction singulière d'un point de vue sémiotique et par là

d'investir «frontalement» l'enjeu discursif et social de l'égalité femmes-hommes¹².

D'autre part, si Femme et Homme sont des noms génériques, il n'en reste pas moins qu'ils font aussi appel au sexe de la personne visée... Aussi est-il indiqué, dans le même *Manuel...*, de ne plus employer leurs antonomases:

la graphie « Homme » est problématique, car « Homme » est souvent utilisé comme un masculin générique, par exemple dans l'expression « Droits de l'Homme ». En conséquence, à l'expression « droits de l'Homme », nous préférons la formulation « droits Humains » ou « droits humains ». La raison? Comme le rappelle le *Guide pratique pour une communication publique sans stéréotype de sexe*, l'argument serait que le mot « homme » dans la *Déclaration Universelle des Droits de l'Homme* a longtemps servi à écarter juridiquement les femmes du droit de vote¹³.

Les accents polémiques foisonnent, même dans les titres des ouvrages déjà mentionnés: l'étude intitulée « Femme, j'écris ton nom... » reprend et replace sémantiquement le syntagme rendu célèbre par Paul Eluard dans le poème *Liberté* (1942). Le livre *Non, le masculin ne l'emporte pas sur le féminin* (2014) d'Eliane Viennot, professeure de littérature, se constitue dans une réplique imaginaire aux adeptes d'une langue « masculine ». Le *Manuel d'écriture inclusive* est prévu, à la fin, d'une liste d'arguments qui répondent aux nombreux détracteurs ou contestataires du système.

Qu'ils se rangent d'une partie ou de l'autre de la barricade, les partisans et les adversaires de la féminisation convoquent le plus souvent des raisons idéologiques à l'appui de leur thèse. Les arguments linguistiques et historiques raisonnés qui s'y ajoutent viennent parfois sanctionner les propos violents, les insinuations, voire les injures à l'adresse des attitudes trop prescriptivistes¹⁴. Dumézil accusait « les dames patronnesses à l'heure du thé » de vouloir « saccager la langue française ». Ce qui pousse Anne-Marie Houdebine à déplorer « l'idéologie sociale conservatrice et l'imaginaire linguistique prescriptif » qui « se donnent la main pour que rien ne change, ni la langue, que le dictionnaire

---

¹² Aussi faudrait-il écrire, de manière systématique: celui-elle / ceux-elles; certain-e / certain-e-s; tout-e / tou-te-s; intellectuel-le-s; maternel-le-s; professionnel-le-s; banquier-ère-s; conseiller-ère-s; écolier-ère-s; hospitalier-ère-s usager-ère-s; chroniqueur-euse-s; entraîneur-euse-s; footballeur-euse-s programmeur-euse-s; travailleur-euse-s; chercheur-e-s/chercheuses; entrepreneur-e-s; gouverneur-e-s; ingénieur-e-s; professeur-e-s; auteur-e-s/autrices; adhérent-e-s; adjoint-e-s; agent-e-s; assistant-e-s; avocat-e-s; consultant-e-s; étudiant-e-s; habitant-e-s; président-e-s; remplaçant-e-s; suppléant-e-s etc.

¹³ Ces changements sont, en partie du moins, imposés par une évolution sociale qui a donné naissance, pendant des années, à des controverses. En 1997, sept femmes occupant la fonction de ministre, appuyées par Lionel Jospin, premier ministre, et Jacques Chirac, président, ont revendiqué le titre de Madame la ministre plutôt que Madame le ministre.

¹⁴ Beaucoup de réactions sont ironiques et frôlent le pamphlet, la parodie, comme, par exemple : « Maîtresse-assistante, moi, ça m'fait rêver ! » (Bernard Pivot dans son émission *Apostrophes*, 3 octobre 1983).

représenterait, ni la société qui pourtant change»¹⁵. Certains parlent d'un sexisme langagier qui mène à l'«invisibilisation», notion qui désigne une « absence d'éléments faisant explicitement référence aux femmes dans des discours où cependant il s'agit, ou il peut s'agir, d'elles »¹⁶. On a remarqué aussi¹⁷ une stratification sociale qui peut être distinguée dans les deux catégories de noms, selon la hiérarchie sociale. Le haut de gamme – position sociale importante – *maire, médecin, ministre, professeur, sénateur*, comprend des mots masculins à genre unique, tandis que le bas de gamme – positions subalternes – *boulangier, cuisinier, instituteur, serveur, travailleur*, admet la féminisation. On peut donc dire *une dactylo, une secrétaire* mais pas *une secrétaire d'État, une institutrice* mais pas *une sénatrice, une contrôleuse d'autobus* mais pas *une contrôleuse des finances*.

Pour ceux qui soutiennent la démarche, il faut toujours mettre en avant les droits des femmes d'être représentées linguistiquement. Parmi les arguments de la liste dont le *Manuel...* est prévue, il y en a un qui réfute, par exemple, l'idée que la question serait accessoire, peu utile. Puisque la langue reflète la société et sa façon de penser le monde, «une langue qui rend les femmes invisibles est la marque d'une société où elles joueraient un rôle secondaire», arguent les signataires¹⁸. D'autre part, à ceux qui avanceraient *l'argument de la lisibilité*, étant encombrés par la multiplication de signes – typographiques, morphologiques, sémantiques – on réplique fermement: « Non, les femmes `n'encombrent` pas un texte. Par ailleurs, plusieurs mois d'usage nous ont montré que l'œil s'y habitait très vite et qu'un certain nombre d'automatismes survenaient très facilement à l'écrit »¹⁹. Ce qui n'empêche pas *l'Académie* de se ranger plusieurs fois, de façon résolue, contre la féminisation de la langue et de l'écriture inclusive. En voilà une déclaration de 26.10. 2017²⁰, quelques mois après la publication du *Manuel*:

Prenant acte de la diffusion de cette « écriture inclusive » qui « prétend s'imposer comme norme », l'Académie française élève à l'unanimité une solennelle mise en garde: « La démultiplication des marques orthographiques et syntaxiques qu'elle induit aboutit à une langue désunie, disparate dans son expression, créant une confusion qui confine à l'illisibilité. On voit mal quel est l'objectif poursuivi et comment il pourrait

---

¹⁵ Propos cités par Anne-Marie Houdebine (dir.), *La féminisation des noms de métiers en français et dans d'autres langues*, Paris, l'Harmattan, p. 21.

¹⁶ Françoise Armengaud, « Nouvelles questions féministes », 199, p. 3, apud Elizabeth Dawes, « La féminisation des titres et fonctions dans la Francophonie: de la morphologie à l'idéologie », in *Ethnologies*, vol. 25, no. 2, 2003, p. 200.

¹⁷ Elizabeth Dawes, *op. cit.*, p. 197. Pour montrer que les désignations au masculin mènent à l'occultation des femmes on invoque souvent Marguerite Yourcenar, devenue membre de l'Académie française en 1981. Elle était nommée « Mme l'académicien » par ses collègues et lors de son décès, en 1987, leur « regretté confrère » (p. 199).

¹⁸ *Manuel d'écriture inclusive, op. cit.*, p. 15.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Le texte intégral est disponible à l'adresse <http://www.academie-francaise.fr/actualites/la-feminisation-des-noms-de-metiers-fonctions-grades-ou-titres-mise-au-point-de-lacademie>.

surmonter les obstacles pratiques d'écriture, de lecture – visuelle ou à voix haute – et de prononciation. Cela alourdirait la tâche des pédagogues. Cela compliquerait plus encore celle des lecteurs ».

La stylistique du discours des Académiciens repose, on le voit bien, sur le prestige institutionnel des « Immortels », sur un ethos dont la mise en scène ne manque pas d'accents passionnels. La « mise en garde » de l'institution est *solennelle*, tandis que le verbe *prétendre* souligne déjà les tensions d'arrière-plan. Le choix de lexèmes visant à accentuer les dégâts possibles est, lui aussi, révélateur (une langue *désunie, confusion, illisibilité, obstacles, alourdir, compliquer...*).

On est devant un ensemble discursif où les prises de position pour ou contre la féminisation de la langue et, corrélativement, pour ou contre l'écriture inclusive s'entrecroisent de façon polyphonique, ce qui renforce la dimension pathémique du discours, l'engagement émotionnel, donc subjectif, pour une cause – linguistique, mais aussi sociale et humaine – considérée comme juste. La nouvelle idéologie, qui embrasse la conviction que «la langue enregistre la discrimination sociales, les transmet et les laisse perdurer malgré quelques transformations»²¹ veut remplacer celle, plus ancienne, qui donnait la primauté au genre masculin, censé occulter la présence de la femme. Il est vrai que si l'on dit « les étudiants sont studieux », on ne comprend pas forcément que les étudiantes le sont aussi. En même temps, nous sommes d'avis que chaque système linguistique laisse aux usagers la possibilité de faire leurs propres choix. Les contraintes qui peuvent entraver ces choix ne viennent pas de la langue elle-même, mais des locuteurs et locutrices qui imposent leur idéologie à la langue.

BIBLIOGRAPHIE

- Boyer, H., *De l'autre côté du discours. Recherches sur les représentations communautaires*, Paris, L'Harmattan, 2003.
- Cerquiglini, Bernard (dir.), *Femme, j'écris ton nom... : guide d'aide à la féminisation des noms de métiers, titres, grades et fonctions*, 1999.
<http://www.ladocumentationfrancaise.fr/var/storage/rapports-publics/994001174.pdf>
- Dawes, Elizabeth, « La féminisation des titres et fonctions dans la Francophonie: de la morphologie à l'idéologie », *Ethnologies*, vol. 25, no. 2, 2003, pp. 195-213.
- Haddad, Raphaël (dir.), *Manuel d'écriture inclusive. Faites progresser l'égalité femmes-hommes par votre manière d'écrire*, Editions Mots-Clés, 2017.
- Houdebine, Anne-Marie (dir.), *La féminisation des noms de métiers en français et dans d'autres langues*, Paris, l'Harmattan, 1998, pp. 19-39.
- Houdebine, Anne-Marie, « De l'imaginaire linguistique à l'imaginaire culturel », *Diversité culturelle dans la francophonie contemporaine*, Iași, Editions universitaires « Alexandru Ioan Cuza », 2009, pp. 49-59.

---

²¹ Anne-Marie Houdebine, « L'imaginaire linguistique: questions au modèle et applications actuelles », *op. cit.* p. 16.

- Houdebine, Anne-Marie (dir.), *L'imaginaire linguistique*, Paris, L'Harmattan, 2002.
- Houdebine-Gravaud Anne-Marie, « L'imaginaire linguistique entre langue idéale et idéal de langues entre norme et norme », *Lingvistică integrală - multilingvism - discurs literar*, Suceava-Cernăuți-Chișinău, 2014, pp. 40-64.
- Houdebine-Gravaud, Anne-Marie, « L'imaginaire linguistique: questions au modèle et applications actuelles », *Limba și comunicare*, III, « Expresie și sens », Iași, Junimea, 1998, pp. 9-32.
- Van Dijk, Teun, « Politique, Idéologie et Discours », *Semen* [En ligne], 21 | 2006, mis en ligne le 28 avril 2007, consulté le 7 octobre 2017. URL : <http://journals.openedition.org/semen/1970>.
- <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/id%C3%A9ologie/41426>.
- <http://www.academie-francaise.fr/actualites/la-feminisation-des-noms-de-metiers-fonctions-grades-ou-titres-mise-au-point-de-lacademie>.

INFLUENȚE DE ORIGINE ENGLEZĂ ÎN LIMBAJUL SPORTIV

English Influences Revealed into Sporting Language

Sporting language is into a continuous enrichment. It means that words of different origins, especially of English one, are going to influence the Romanian lexis at various levels: phonetic, morphologic, semantical and stylistical. We try to explain the manner in which English words influence Romanian vocabulary, and to reveal the consequences of the English influence into Romanian lexis.

Key-words: *influence, English origin, Romanian lexis, English lexis, linguistic evolution.*

O trăsătură evidentă a presei sportive o reprezintă legătura strânsă cu evenimentul zilei. Ziarul sportiv fiind în primul rând informativ este necesar să urmeze competiția pe care o prezintă la scurt timp. Comentarea la radio sau la televizor a competițiilor sportive ne determină să fim prezenți la desfășurarea acestora. Aspectele consemnate implică un ritm alert al prezentării și al redactării:

Îmi pare rău și de mine. Că poate mă dă afară. Și atunci, stai puțin, că eu sunt prostul! Miriuță vine la 7 dimineața și pleacă la 7 seara. Și își dă viața aici de dimineața până seara. Asta e recunoștința pe care mi-o arată. Că eu sunt prostul. Nu e Miriuță de vină. Ei sunt de vină pentru că și-au bătut joc².

Actualitatea informației necesită modalități specifice de exprimare și, astfel, pe lângă abaterile lingvistice, limbajul sportiv *împrumută* sau creează procedee lingvistice de care se folosește, contribuind la îmbogățirea lexicului limbii române.

Remarcăm, în limbajul sportiv, numeroase structuri lexematice ce conțin cuvinte cu etimon englez. Theodor Hristea³ afirma că „...terminologia sportivă este aceea care cunoaște cel mai mare număr de cuvinte englezești, dintre care unele au pătruns în limba română încă de la începutul acestui secol sau chiar mai devreme (de obicei prin mijlocire franțuzească)”.

În acest sens, am selectat câteva exemple de cuvinte cu origine engleză și pe care le-am extras din *Gazeta Sporturilor* sau din alte surse ce abordează limbajul sportiv, urmărind procesul adaptării fonetice, încadrării morfologice și asimilării semantice a neologismelor românești cu etimon englez.

d.e.1 Totuși, trupa lui Mangia, în ciuda faptului că poate are cel mai ușor program, e la distanță mare de locul 1. Are 6 puncte de recuperat față de

¹ Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău.

² *Gazeta Sporturilor*, miercuri, 1 noiembrie 2017, anul 94, nr. 258, p. 3.

³ Theodor Hristea, *Sinteze de limba română*, București, Albatros, 1984, p. 63.

CFR și *golaveraj* inferior cu 10 goluri, care s-ar lua în calcul în caz de egalitate de puncte, fiindcă la meciuri directe fiecare s-a impus acasă cu același scor, 2-1. Craiova va juca în ultimele 4 runde cu: Dinamo (d), Sepsi (a), Voluntari (d), Timișoara (a)⁴.

- *golaveraj* – „s.n. [At: DEX / Pl.: ~e / E: fr. *goal-average* Diferența dintre golurile marcate și cele primite de o echipă la unele jocuri sportive, care departajează între ele două echipe aflate la egalitate de puncte”⁵.

În lucrarea *Dicționar actualizat de neologisme (DAN)*, de Florin Marcu, lexemul *golaveraj* este definit în acest mod: „(sport) raportul dintre golurile marcate și cele primite (la fotbal, la handbal etc.) [*< engl. goal-average*]”⁶. Theodor Hristea susține faptul următor:

Alte pseudoanglicisme românești conțin elementul de compunere **-averaj**, care la noi provine din frc. *avérange*, iar în franceză din engl. *average* «medie aritmetică». Dintre acestea, unele au apărut mai întâi în limba franceză, de unde le-am împrumutat și noi (de pildă *goal avérange* și *set-avérange*), iar altele constituie formații românești create prin analogie cu modelele franțuzești citate (spre exemplu: *meçiaveraj*, *ghemaveraj* și altele)⁷.

Din punct de vedere fonetic, în procesul încadrării fonetice a anglicismului *goal-average* din limba engleză în limba română, constatăm următoarele modificări fonetice:

- trecerea de la diftongare, la monoftongare: engl. *goal-average* [ˈgəʊl-ˈævərɪdʒ] > rom. *golaveraj* [gol-averaj];
- unitatea fonetică englezească [ˈævərɪdʒ] se încadrează în română în conformitate cu principiul fonetic și fonologic al limbii noastre: [averaj].

Morfologic, *golaveraj* este un substantiv de genul neutru atât în limba engleză, cât și-n limba română.

Semantic, sensul cuvântului *golaveraj* din limba engleză este asimilat și în limba română. În procesul achizițiilor lexematice, în limba română, au pătruns și lexemele compuse prin aglutinare, și anume: *goalkeeper* (< engl. *goal keeper*), *golgheter* (< engl. *goal-getter*), cuvinte ce fac parte din câmpul semantic al lexemului *gol* (< engl. *goal*).

Astfel, vom analiza cele două anglicisme *goalkeepers* și *golgheter* care sunt folosite atât în presă (d.e. revista *Gazeta Sporturilor*), cât și în diferite articole sportive din mediul online.

d.e.2: FC Viitorul și *goalkeeper-ul* Victor Râmnicăneanu au întrerupt colaborarea, informează academiahagi.tv. Cele două părți au convenit ca despărțirea să se efectueze pe cale amiabilă. În prima parte a sezonului

⁴ *Gazeta Sporturilor*, miercuri, 17 ianuarie 2018, anul 95, nr. 13, p. 2.

⁵ Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Micul dicționar academic (MDA)*, volumul II, Literele D-H, București, Univers Enciclopedic, 2002.

⁶ Florin Marcu, *Dicționar actualizat de neologisme (DAN)*, București, Saeculum I. O., 2013.

⁷ Theodor Hristea, *Sinteze...*, *op. cit.*, p. 64.

2015-2016, Victor Râmnicăneanu a adunat 16 prezențe în poarta constănțeană⁸.

- engl. **goal keeper** – „, [ˈgəʊlki: pə(r)] – portar (AmE)⁹”.
- **goalkeeper** – „s.m. [At.: DN³/P: *golchipăr*/Pl.: ~i / E: eg *goalkeeper*] Portar la jocul de fotbal”¹⁰.

În comparație cu limba română (vezi *supra*), în limba engleză, componentele substantivului **goal keeper**¹¹ își păstrează autonomia și, astfel, sunt redată din punct de vedere grafic, în unități lexicale separate. Din punct de vedere semantic, sensul din limba engleză al lexemului **goal keeper** este asimilat în limba română. Prin urmare, în presă, înregistrăm exemple în care putem identifica atât utilizarea anglicismului **goal keeper**, cât și a românescului **portar**, fiind evident fenomenul de redundanță semantică contextuală:

d.e.3 Deci, aici depinde cât de mult e dispusă Steaua să riște. Oricum, să fie conștientă că dacă va apela la Vlad va avea de suportat și erori importante ale **goalkeeper-ului**. Mai există și varianta ca echipa, dacă este foarte, foarte valoroasă, să compenseze orice ar comite **portarul** și să nu se vadă pe tabelă, dar e Steaua în situația asta?¹²

Un alt lexem, ce face parte din câmpul lexico-semantic al substantivului **gol**, este **golgheter**. În presa scrisă, în limba română, identificăm redarea grafică în două moduri a anglicismului **goal-getter**, și anume: **golgheter** [gol-ge-ter] și **golgeter** [gol-ge-ter], ultima formă nefiind consemnată în DOOM₂.

d.e.4 Ramos a ajuns acum la cota 8 în acest sezon, în toate competițiile (6 doar în La Liga) fiind **golgheterul** [gol-ge-te-ru-l] detașat între fundașii din primele 5 cele mai puternice Ligi ale Europei. El și-a egalat totodată recordul de goluri marcate într-o stagiune din La Liga¹³.

d.e.5 Era condiția necesară pentru ca nemții să-i dea drumul **golgeterului** [gol-ge-te-ru-lui] lor, Aubameyang, la Arsenal. O tranzacție finalizată în jurul prânzului, la un preț ceva mai aproape de cele 70 de milioane solicitate de galben-negri inițial: 63, 75 milioane de euro¹⁴.

---

⁸ <http://www.ziuaconstanta.ro/diverse/stiri-calde/fc-viitorul-si-goalkeeper-ul-victor-rimniceanu-au-interrupt-colaborarea-578381.html>

⁹ A.S. Hornby, *Oxford Advanced Learner's Dictionary (OALD)*, the 6 th edition, Oxford University Press, UK, 2000.

¹⁰ Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu-Iordan – Al. Rosetti”, *Micul dicționar academic (MDA)*, volumul II, Literele D-H, București, Univers Enciclopedic, 2002, s.v. *goalkeeper*.

¹¹ Să se vadă, în acest sens, explicațiile lexemului **goal keeper** în *Oxford Advanced Learner's Dictionary (OALD)*.

¹² *Gazeta Sporturilor*, joi, 1 februarie 2018, p. 3.

¹³ <https://www.digisport.ro/fotbal/la-liga/topul-atacantilor-surclasati-de-sergio-ramos-fundasul-golgheter-269174>.

¹⁴ *Gazeta Sporturilor*, joi, 1 februarie 2018, p. 14.

- **golgheter** – „s.m.[At: DEX/Pl: ~ i/E: eg *goal-getter*] Sportiv care marchează cele mai multe goluri în cursul unei competiții sportive”¹⁵.
- **golghéter** – „s.m., pl. *golghéterii*”¹⁶.

Un alt anglicism destul de folosit în presa sportivă scrisă este **assist**. Deși anglicismul **assist** nu a fost, încă, introdus în lucrările lexicografice românești, remarcăm prezența acestuia în revistele de specialitate sportivă:

d.e.6 Titularizat [Maxim] la 2-3 cu Hannover '96, când a reușit **un assist**, „tricolorul” a fost înlocuit după 63 de minute.

[...] 15 apariții, din 20 posibile, a bifat românul la alb-roșii în Bundesliga. Dar în total a evoluat doar 706 minute (47 pe meci), reușind un gol și două **assisturi**¹⁷.

Deci golul înscris în poartă de un jucător este important și, în unele circumstanțe, devine chiar decisiv. În unele situații, devine mai important jucătorul care *participă* la **un assist** (jucătorul nr. 1), decât jucătorul care, ulterior, va trimite balonul în poartă (jucătorul nr. 2). În alte situații, este mai importantă execuția jucătorului nr. 2. Dacă este necesar doar să împingă mingea în poarta goală, atunci devine cu mult mai important jucătorul nr. 1, adică cel cu **assist**-ul! În limba engleză, verbul (*to*) **assist** (in) înseamnă: **1.** „a participa (la o activitate etc.)”; **2.** „a ajuta pe cineva cu ceva”; **3.** „a ajuta ceva (o activitate, un lucru etc.) să se desfășoare cu o mai mare rapiditate”¹⁸.

Un alt anglicism utilizat frecvent atât în presa scrisă, cât și în cadrul emisiunilor sportive televizate este **slam** (d.e. „turneu de Grand **Slam**”¹⁹):

d.e.7 A părut sub semnul întrebării prezența Simonei, care s-a întors luni în țară din Australia. Venea după un Australian Open de succes, în care a jucat a treia finală de Mare **Șlem** a carierei, dar și foarte dur, solicitant. În plus, fostul lider WTA a dus cu ea pe tot parcursul competiției o accidentare la gleznă, petrecută în meciul din primul tur²⁰.

În limba engleză, lexemul **slam** [slæm] are următoarele sensuri: „(s.) trânteață, izbitură, trântitură, zgomot (de ușă trântită etc.), șlem etc.”; „(vb.) (to) **slam** – a

¹⁵ Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu-Iordan – Al. Rosetti”, *Micul dicționar academic (MDA)*, volumul II, Literele D-H, București, Univers Enciclopedic, 2002, s.v. *golgheter*.

¹⁶ Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu-Iordan – Al. Rosetti”, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române (DOOM₂)*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Univers Enciclopedic, 2005, s.v. *golgheter*.

¹⁷ *Gazeta Sporturilor*, joi, 1 februarie 2018, p. 14.

¹⁸ A.S. Hornby, *Oxford Advanced Learner's Dictionary (OALD)*, the 6 th edition, Oxford University Press, UK, 2000, cf. *assist* in sb or sth.

¹⁹ „Termenul de “Grand Slam” desemnează jucătorul sau jucătoarea de tenis care reușește performanța de a câștiga toate cele 4 turnee de Grand **Slam** – Australian Open, Roland Garros, Wimbledon și US Open în același an” (<https://www.tenisdecamp.ro/turnee-de-grand-slam/>).

²⁰ *Gazeta Sporturilor*, joi, 1 februarie 2018, p. 17.

face șlem”; „a se închide cu zgomot (despre uși etc.)”; „a izbi (ușa etc.)”; „a bârfi pe cineva (în limbajul argotic)”; „a pălmui pe cineva (în limbajul argotic)”; „a apăsa pe frână foarte rapid”: “He *slammed* on the brakes” ș.a.m.d.

În limba română, din punct de vedere fonetic, observăm că este evident principiul fonetic/fonologic în redarea grafică a lexemului: engl. *slam* [slæm] > rom. *șlem* [șlem].

Din punct de vedere morfologic, în limba română, cuvântul *șlem* este un substantiv comun, de genul neutru. Din punct de vedere semantic, în domeniul sportiv, identificăm structura: „turneu de mare șlem”, ceea ce înseamnă *un turneu de o mare însemnătate* în cariera sportivă a unui jucător de tenis. În procesul extinderii semantice, consemnăm sensurile specifice ale cuvântului *șlem*: *anvergură, importantă, însemnătate*, identificate în limbajul sportiv.

În limbajul sportiv, există cuvinte și expresii cu etimologii diferite. Remarcăm, de pildă, lexeme cu etimologie dublă, atât franceză, cât și engleză (d.e. rom. *forfait* < fr. *forfait*, engl. *forfeit*). Unele lexeme pătrund în lexicul limbii române în mod direct, din limba engleză. Altele intră indirect în vocabularul limbii române, prin intermediul limbii franceze, care, la rândul ei, a exercitat o influență directă asupra limbii engleze. Înregistrăm, de asemenea, cuvinte cu etimologie unică, fie engleză, fie franceză, fie rusă, fie germană (vezi *supra*).

În cazul acestor cuvinte și structuri lingvistice, este interesant modul în care se adaptează ele în limba română, din punct de vedere fonetic, morfologic și semantic. Studiat pe niveluri lingvistice (fonetic, morfologic, lexico-semantic, stilistic), limbajul sportiv apare captivant nu numai din perspectiva celui care comunică faptele de limbă, ci și din modul în care aceste fapte lingvistice sunt receptate atât de cititor, cât și de auditor în cazul emisiunilor sportive transmise la radio sau vizionate la televizor.

BIBLIOGRAFIE

A. DICȚIONARE DE SPECIALITATE

Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române (DOOM₂)* Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Univers Enciclopedic, 2005.

Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu-Iordan – Al. Rosetti”, *Micul dicționar academic (MDA)*, volumul II, Literele D-H, București, Univers Enciclopedic, 2002.

Hornby, S., A., *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English (OALD)*, Sixth Edition, United Kingdom, Oxford University Press, 2000.

Marcu, Florin, *Dicționar actualizat de neologisme (DAN)*, București, Saeculum I. O., 2013.

B. LUCRĂRI, ARTICOLE, PUBLICAȚII DE LIMBĂ

Hriban, Mihaela, *Abordări lexicatice engleze în limba română*, Iași, Pim, 2011.

- Hriban Mihaela, „Limbajul sportiv în presa de specialitate”, în *Studii și cercetări științifice. Seria Filologie*, nr. 35, Bacău, Alma Mater, 2016, pp. 43-48.
- Hriban Mihaela, “The Language of Sport. Terminological Evolution vs. Involution”, în *Journal of Romanian Literary Studies (JRLS)*, Târgu-Mureș, 2017, pp. 322-317.
- Hriban Mihaela, “Sporting Language and the Influence of Mass Media”, în *Communication, Context, Interdisciplinarity*, Târgu-Mureș, Volum I, nr. 4, 2016.
- Theodor Hristea, *Sinteze de limba română*, București, Albatros, 1984.

C. IZVOARE

<http://hallo.ro>.

<https://dexonline.ro/definitie/scor>.

<https://dexonline.ro/definitie/%20gol%20>.

<http://dictionar.netflash.ro/>.

<https://www.tenisdecamp.ro/turnee-de-grand-slam>.

Gazeta Sporturilor, miercuri, 1 noiembrie 2017, anul 94, nr. 258.

Gazeta Sporturilor, miercuri, 17 ianuarie 2018, anul 95, nr. 13.

Gazeta Sporturilor, joi, 1 februarie 2018, anul 95.

D. ABREVIERI

cf. – confer;

d.e. – de exemplu;

engl. – englez;

frc. – francez;

infra – dedesubt, mai jos;

p. – pagina;

s.n. – substantiv neutru;

supra – deasupra, mai sus.

Memorie colectivă și patrimoniu cultural

Petronela Savin
Cosmina Timocea-Mocanu
Adrian Jicu¹

PROIECTUL *E-FESTMEMORIA*. VALORIFICAREA PATRIMONIULUI IMATERIAL. SĂRBĂTORILE DE IARNĂ DIN JUDEȚUL BACĂU²

The project e-FestMemoria. Capitalizing on immaterial heritage. The winter holidays in Bacău County

The idea of this project came in the context of complex field research carried out under the Project PN-III-P2-2.1-BG-2016-0390 eCULTFOOD that aims to document the food heritage of the region of Bacău. Invited to describe or prepare recipes specific to winter holidays, people have built up ample accounts about the practices and traditions of Christmas, New Year, Epiphany, and St. Andrew, some of these characterized by a surprising vitality at the community level, and others living only in the memories of the storytellers. From this narrative option of our interlocutors, there was born the project *e-FestMemoria. Capitalizing on immaterial heritage. The winter holidays in Bacău County*. The research was based on the interest of people in the villages from the county of Bacău in accounts about past holidays, which were documented through the ethnographic experiment, the semi-direct type of interview and participatory observation. Built on the basis of bibliographic documentation and specialized archives, by consulting the answers to the *Romanian Data Collection Program* (1884) and the questionnaires of the “Folk Archive” of the Romanian Academy (1931-1941) from the localities of Bacău County, the interview guide was organized according to topic-themes regarding winter holidays traditions and practices, either active today or present exclusively in the memory of the interlocutors.

Key-words: *traditions and practices, holidays, Bacău, ethnographic experiment*

1. Introducere

Ideea proiectului *e-FestMemoria. Valorificarea patrimoniului imaterial. Sărbătorile de iarnă din județul Bacău*³ a survenit în contextul realizării unor

---

¹ Petronela Savin și Adrian Jicu sunt afiliați la Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău, iar Cosmina Timocea-Mocanu la Institutul „Arhiva de Folclor a Academiei Române” din Cluj-Napoca.

² Lucrarea de față dezvoltă idei publicate, într-o primă formă, condensată, în vol. „*Aceea era... Puterea colacilor!*” Sărbători trăite, sărbători povestite în localități din județul Bacău, coord. Petronela Savin, Cosmina Timocea-Mocanu (coord.), Adrian Jicu, Maria Cuceu, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2017, pp. 7-8, 73-75.

³ Proiectul *e-FestMemoria. Valorificarea patrimoniului imaterial. Sărbătorile de iarnă din județul Bacău*, nr ROCJBC 350 2017 001 12151 a fost finanțat de Consiliul Județean Bacău, în perioada august-noiembrie 2017, din fonduri pentru activități nonprofit de

cercetări de teren complexe, desfășurate în cadrul Proiectului PN-III-P2-2.1-BG-2016-0390 *eCULTFOOD*⁴, cu scopul de a documenta patrimoniul alimentar al regiunii Bacău. Invitați să comunice sau să pregătească rețete specifice sărbătorilor de iarnă, oamenii au construit discursuri ample despre practicile și tradițiile puse în act la Crăciun, Anul Nou, Bobotează și Sfântul Andrei, unele de o surprinzătoare vitalitate la nivel comunitar, iar altele trăind doar în amintirile povestitorilor.

Din această opțiune narativă a interlocutorilor noștri, s-a născut acest proiect care a avut ca obiectiv principal crearea unei baze de date cuprinzând un corpus reprezentativ de documente audio-vizuale privitoare la tradițiile și obiceiurile de iarnă din județul Bacău, preluate prin anchetă în special de la generația în vârstă. Acest corpus a asigurat conținuturi pentru pagina social media *e-FestMemoria* și a stat la baza volumul-antologie de documente etnografice „*Aceea era... Puterea colacilor!*” *Sărbători trăite, sărbători povestite*.

2. Metodologia proiectului *eFestMemoria*

2.1. Metodologia producerii informațiilor

Principala metodă utilizată în cercetarea elementelor de patrimoniu imaterial a fost cea a anchetei de teren, realizată pe baza experimentului etnologic, a interviului tematic de tip semidirectiv și a observației participative⁵. Construit în urma documentării bibliografice și în arhivele de specialitate, prin consultarea răspunsurilor la *Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română* (1884), la *Cestionariu despre tradițiunile istorice și anticitățiile țărilor locuite de români*. Partea a II-a (1895) și la *Chestionarele Arhivei de Folclor a Academiei Române* (1931-1941), provenite din localități ale județului Bacău, ghidul de interviu a fost organizat pe subiecte-temă privitoare la tradiții și practici specifice sărbătorilor de iarnă, active astăzi sau prezente exclusiv în memoria interlocutorilor noștri. Cercetările de teren s-au desfășurat pe parcursul unui an calendaristic, din noiembrie 2016 până în noiembrie 2017, documentându-se diferite forme de colindat (*Colindatul propriu-zis* al feciorilor și adulților, al copiilor – *cu vârguța*, dar și umblatul cu *Plugul, Sorcova, Irozii, Ursul, Capra, Caii, Badanarii, Țigăncușele, Jienii, Banda lui Bujor și Coroii*), practici ale magiei erotice premaritale și de ghicire a viitorului, rituri domestice menite să provoace sporul gospodăriei, credințe, tradiții, practici și comportamente alimentare, inclusiv cele actualizate cu prilejul tăierii porcului.

---

interes general, conform Legii nr. 350 din 2 decembrie 2005, cu modificările și completările ulterioare.

⁴ Proiectul UEFISCDI PN-III-P2-2.1-BG-2016-0390 *eCULTFOOD* – *Digitalizarea patrimoniului cultural alimentar. Regiunea Bacău* (coord. lect. univ. dr. Petronela Savin) este implementat de Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău, în parteneriat cu Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și Asociația Culturală „Artă–Tradiții–Patrimoniu fără Frontiere” din Bacău.

⁵ O'Reilly, Karen, *Ethnographic methods*, London&New York, Routledge, 2005, pp. 84-112.

Au fost arhivate documente audiovizuale produse în întâlnirea cercetătorilor cu 32 de informatori din 14 localități ale județului Bacău: Valea Mică (Roșiori), Mălosu (Lipova), Berzunți (Berzunți), Gioseni (Gioseni), Oituz (Oituz), Dumbrava (Gura Văii), Pâncești (Sascut), Buda (Blăgești), Pârjol (Pârjol), Câmpeni (Pârjol), Balcani (Balcani), Apa Asău (Asău), Dărmănești și Vâlcele (Târgu-Ocna).

În timpul anchetelor de teren, au fost realizate fotografiile și filmări, care au înregistrat povestiri despre obiceiuri, ritualuri și comportamente sociale îndătinat la Sfântul Andrei, Crăciun, Anul Nou și Bobotează. Interviuurile filmate au fost ascultate și transcrise. Textualizarea a respectat criteriile de acuratețe a redării discursului, dar, în același timp, a urmărit accesibilizarea conținutului unor categorii cât mai diverse de cititori, prin decuparea secvențelor relevante din discurs și prin utilizarea, în redarea particularităților dialectale, numai a literelor alfabetului limbii române⁶. Fotografiile realizate în situațiile de anchetă au surprins cadre cu informatorii, cu recuzita utilizată în ceremonialuri, cu etapele punerii în act a diferitelor tradiții și obiceiuri. Pe de altă parte, au fost realizate scanări ale fotografiilor din colecțiile personale ale informatorilor, care ni-i descoperă în ipostaza de actanți ai obiceiurilor. De fiecare dată, aceste fotografii au servit drept suport vizual în provocarea unor povestiri despre felul în care erau trăite sărbătorile de iarnă într-un trecut căruia interlocutorul îi fusese martor și, deci, îl putea exprima prin cuvânt.

2.2. Metodologia diseminării rezultatelor cercetării și a asigurării sustenabilității

Asigurarea sustenabilității proiectului a fost una dintre prioritățile echipei de implementare. Documentele audiovizuale privitoare la tradițiile și obiceiurile de iarnă, produse în cadrul Proiectului *eFestMemoria*, au stat la baza creării și promovării unei pagini în social-media, menită să contribuie la implicarea activă a comunităților băcăuane în identificarea elementelor de patrimoniu cultural imaterial, dar și în promovarea și, implicit, salvagardarea acestora.

Membrii comunităților investigate au încărcat informații pe această pagină, au adăugat comentarii, intervenind atunci când au considerat că au ceva de spus referitor la practicile și tradițiile pe care și le-au asumat drept valori comunitare. Altfel spus, promovarea experiențelor de cercetare și a rezultatelor obținute în social-media a avut drept consecință schimbarea opticii în relație cu

---

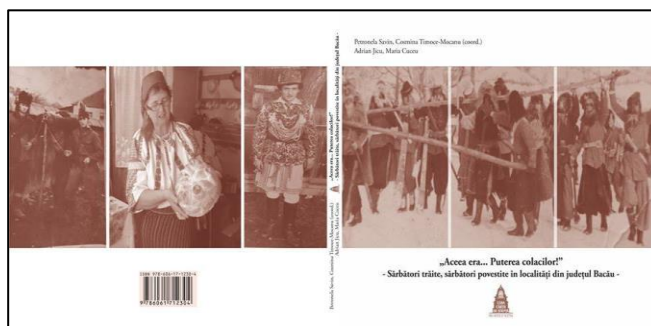
⁶ În transcrierea discursului oral, ne-am condus după principiul redării particularităților dialectale numai cu ajutorul literelor alfabetului limbii române, respectând normele generale ale ortografiei actuale; astfel, sunetul [î] s-a scris *î* la începutul și finalul cuvintelor – în interior, în situații de derivare sau compunere – și *â*, în interiorul cuvintelor (după regula generală); pentru sunetele africizate [ș], [ž] (consoane alveo-palatale, cu o rostire ușor posterioară), s-a preferat scrierea cu literele specific limbii literare, de obicei, *ce/ci* și *ge/gi*; pentru stadiile finale de palatalizare a labialelor și labio-dentalelor redată prin sunetele [k], [g], [n], s-a preferat scrierea cu ajutorul grupurilor de litere *che/chi*, (ex. *chicior*) *ghe/ghi* (ex. *ghiță*) și, respectiv, cu ajutorul literei *n* (ex. *niresă*).

terenul de cercetat, cercetătorul și informatorul fiind deopotrivă generatori de informație și de cunoaștere⁷.

<https://www.facebook.com/eFestMemoria/>

Datele produse în cercetările de teren au fost valorificate științific prin realizarea unei colecții de texte legate de tradițiile și obiceiurile de iarnă din județul Bacău, publicate în volumul „*Acea era... Puterea colacilor!*”. *Sărbători trăite, sărbători povestite în localități din județul Bacău*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj, 2017, autori Petronela Savin, Cosmina Timoce-Mocanu, Adrian Jicu și Maria Cuceu.

Titlul acestei cărți exprimă, într-o mare măsură, și intriga care a generat întreg demersul de cercetare. Multe dintre povestirile ample despre sărbătorile de altădată au fost declanșate, practic, prin inserarea în discurs a denumirii unui preparat, *colacul*. Simpla rostire a cuvântului îi oferea cercetătorului accesul la o

⁷ Un proiect care a și-a propus dezvoltarea unui mecanism de implicare a cetățenilor în construirea, conservarea și promovarea patrimoniului cultural regional a fost și Proiectul FP7 – Creative Cooperation in Cultural Heritage, <https://www.facebook.com/CreativeCh/?fref=ts>, vezi Nicoleta Mușat, *Digitalizarea patrimoniului imaterial*, în Rodica Colta (coord.), *Populații și patrimoniul imaterial euroregional profund. De la stratul cultural la tradiții locale vii*, București, Editura Etnologică, 2015, pp. 65-71.

lume aparte, în care colindatul mobiliza, într-un fel sau altul, întreaga comunitate, iar bucuria sărbătorii se măsoară și prin numărul colacilor dăruți de gospodine sau primiți de colindători, apoi socotiți, împărțiți, consumați sau puși la păstrare, în cui sau în podul casei, până la Ajunul Bobotezei sau la o altă zi însemnată, când venea vremea lor. Mai mult, vorbind despre transformările pe care le-a suferit practica colindatului în deceniile pe care le acoperă cu memoria personală, povestitorii au, cel mai adesea, tendința de a-și condensa reflecțiile în formulări de genul celei selectate ca titlu al volumului: „Acea era... Puterea colacilor!”.

Ca produs editorial al proiectului *eFestMemoria*, volumul prezintă rezultatele investigațiilor desfășurate de o echipă de cercetători la două nivele. Pe de-o parte, Maria Cuceu și Cosmina Timoce-Mocanu, de la Institutul „Arhiva de Folclor a Academiei Române” din Cluj-Napoca, au identificat, au transcris și au comentat fragmentele dedicate sărbătorilor de iarnă în răspunsurile formulate din satele județului Bacău, la chestionarele alcătuite de B.P. Hasdeu (1884) și Ion Mușlea (1931-1941). Petronela Savin și Adrian Jicu, de la Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău, împreună cu câțiva colaboratori, au revizitat localități ale județului Bacău, unele de proveniență a acestor răspunsuri, cercetând aceeași problematică, dar recurgând la metoda interviului și a observației directe.

Această manieră de lucru a dus la structurarea volumului în trei părți, fiecare dintre ele propunându-și să facă vizibil *ce și cum s-a scris*, din interiorul satelor băcăuane, despre sărbătorile de iarnă, la sfârșitul secolului al XIX-lea și în perioada interbelică, dar și *ce și cum se povestește astăzi*, pe aceeași tematică. Astfel, o lectură atentă a volumului permite schițarea unei dinamici a faptelor culturale documentate în trei momente distincte, acoperind o durată de 130 de ani, dar și a modului în care se construiește discursul etnografic despre aceste fapte culturale, în funcție de un anumit context teoretico-metodologic, sociocultural și ideologic⁸.

Destinată în primul rând comunităților din și despre care s-a scris/povestit, această carte le descoperă cititorilor o parte din vocile celor care, la un moment dat, au focalizat asupra sărbătorilor de iarnă din satele județului Bacău, fie din poziția de cercetători, fie din poziția de subiecți ai cercetării: în primul rând, vocile ezitante ale corespondenților lui B.P. Hasdeu, nedeprinși cu rolul în care, la 1884, fuseseră distribuiți pe linie instituțională; în al doilea rând, vocile entuziaste ale preoților și învățătorilor din perioada interbelică, pătrunși de importanța „misiunii” încredințate lor prin ancheta inițiată de Ion Mușlea, voci care încep să se împletească cu cele ale țăranilor-povestitori ai propriilor experiențe legate de practica sărbătorii; apoi, vocile explicativ-nostalgice ale băcăuanilor anului 2017, singurele ale căror nuanțe, timbruri și intensități au fost captate prin tehnici audio-vizuale; în sfârșit, vocile reflexive ale celor patru autori, formați în tradiții disciplinare și bibliografice diferite, atente să așeze

---

⁸ Cf. James Clifford, „Introduction”, în James Clifford, George Marcus (edited by), *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*, University of California Press, 1986, p. 13: „the general trend toward a *specification of discourses* in ethnography: who speaks? who writes? when and where? with or to whom? under what institutional and historical constraints?”.

fiecare dintre povestiri în contextul în care au fost produse. Autorii au intenționat să confere volumului, de asemenea, valoarea unui instrument de cercetare, prin alcătuirea unui indice tematic, a unui indice de corespondenți, a unui indice de subiecți chestionați și a unui indice de localități investigate.

O altă direcție de asigurare a sustenabilității proiectului a fost și instrumentalizarea cercetării în interesul educației. De aceea, rezultatele obținute au fost gândite și ca mijloace ale dezvoltării unei metodologii de educație culturală. În acest sens a fost realizat un acord de colaborare cu Asociația Patrimonium Bacoviensis și cu Biblioteca Județeană „C. Sturza”, Bacău pentru continuarea proiectului și după încetarea finanțării, prin activități educaționale menite să apropie copiii de patrimoniul cultural al regiunii. Prima activitate a reprezentat-o conferința *Povestea „urșilor” din Dărmănești. Tradiții băcăuane*, desfășurată pe 8 decembrie 2017. La acest eveniment patru dintre eroii-povestitori ai cărții „*Acea era... Puterea colacilor!*”....., Ion Moghior (cel mai în vârstă „urs” din Dărmănești), Ștefan Ion Vizitiu (meșter popular), Vasile Vizitiu (doboșer), Ștefănel Bortosș (ursar) și Iustina Hazaparu (coordonator al „școlii de urși” din cadrul Liceului Tehnologic Dărmănești) au povestit și arătat elevilor „cum e cu ursul”.

Afiș

Jocul ursului

(<https://www.facebook.com/bjbacau/>) (<https://www.desteptarea.ro/cu-ursii-biblioteca/>)

În contextul acestei activități, a fost lansat volumul „*Acea era... Puterea colacilor!*”. *Sărbători trăite, sărbători povestite în localități din județul Bacău*și au fost prezentate rezultatele proiectului. Astfel gândit, evenimentul lansării de carte s-a dorit a fi un prilej de amplificare a legăturii cercetării cu mediul social și cultural, contribuind la conștientizarea importanței implicării cetățenilor în construirea, conservarea și promovarea patrimoniului cultural băcăuan.

3. Concluzii

În urma implementării proiectului *e-FestMemoria. Valorificarea patrimoniului imaterial. Sărbătorile de iarnă din județul Bacău*, a fost constituită o arhivă de documente audio-video care cuprinde povestiri despre obiceiuri, ritualuri și comportamente sociale referitoare la sărbătorile de iarnă, a fost creată o pagină în social-media de promovare a acestor conținuturi și s-a publicat un

volum-antologie de texte etnografice: „*Aceea era... Puterea colacilor!*” *Sărbători trăite, sărbători povestite*. Însă, dincolo de aceste rezultate cuantificabile, s-a creat o comunitate activă în ceea ce privește promovarea patrimoniului imaterial, legată prin interese profesionale și experiențe de învățare comune, dar și o comunitate de cercetători și practicieni cu expertiză în domeniul realizării de produse de cercetare cu utilitate socială. Resursa patrimonială creată va fi valorificată în continuare prin activități educaționale menite să pună în relație generațiile cu experiență cu cele tinere, prin instrumente de învățare creativă și experiențială. Resursele umane și know-how-ul acumulat vor face posibilă, prin schimbul de bune practici, o eventuală replicare a proiectului la nivel regional.

BIBLIOGRAFIE

- Clifford, James, „Introduction. Partial Truths”, în James Clifford, George Marcus (edited by), *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*, University of California Press, 1986, pp. 1-27.
- Cuceu, Ion, „Prefață” la Ion Mușlea, *Arhiva de Folclor a Academiei Române, ed. cit.*, pp. 9-32.
- Dumistrăcel, Stelian, în colab. cu Hreapcă, Doina și Bîrleanu, Ion-Horia, *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, Iași, Editura Academiei Române, 1997.
- Géraud, Marie-Odile, Leservoisier, Olivier, Pottier, Richard, *Noțiunile-cheie ale etnologiei (Analize și texte)*, Iași, Polirom, 2001.
- Hedeșan, Otilia, *Lecții despre calendar*. Curs de folclor, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005.
- Kilani, Mondher, „Fiction et vérité dans l’écriture anthropologique”, în Francis Affergan (sous la direction de), *Construire le savoir anthropologique*, Paris, Presses Universitaire de France, 1999, pp. 83-105.
- Marcus, George E., Cushman, Dick, “Ethnographies as texts”, în *Annual Review of Anthropology*, Vol. 11 (1982), pp. 25-69.
- Marian, S. Fl., *Sărbătorile la români*. Volumul I: *Cârnilegile*, București, Edițiunea Academiei Române, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1898.
- Mușat, Nicoleta, „Digitalizarea patrimoniului imaterial”, în Rodica Colta (coord.), *Populații și patrimoniul imaterial euroregional. De la stratul cultural profund la tradiții locale vii*, București, Editura Etnologică, 2015, pp. 65-71.
- Mușlea, Ion, *Arhiva de Folclor a Academiei Române*. Studii, memorii ale întemeierii, rapoarte de activitate, chestionare 1930-1948. Ediție critică, note, cronologie, comentarii și bibliografie de Ion Cuceu și Maria Cuceu. Prefață de Ion Cuceu, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2005.
- O’Reilly, Karen, *Ethnographic methods*, Routledge, London&New York, 2005.
- Pamfile, Tudor, *Sărbătorile la români. Crăciunul*, București, Socec&Sfetea, 1914.
- Savin, Petronela, Nedeff, Valentin, Timocea-Mocanu, Cosmina, Drugă, Luminița,

„Digitalizarea patrimoniului cultural alimentar al județului Bacău. Aspecte metodologice”, *Caietele ASER*, nr. XIII/2016, pp. 103-111.

Taloș, Ion, „Culegeri de folclor cu ajutorul corespondenților în Europa. Stadiul valorificării lor”, *Cuvânt înainte la Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele B. P. Hasdeu*, Ion Mușlea și Ovidiu Bârlea, ediție revăzută și întregită de Ioan I. Mușlea, București, Editura Academiei Române, 2010, pp. 5-18.

Timoce-Mocanu, Cosmina, „Șapte sute șaptezeci și cinci de autori în căutarea unui personaj: Arhiva de Folklor a Academiei Române”, în Ion Mușlea, *Schimburi epistolare cu respondenții la chestionarele Arhivei de Folklor a Academiei Române*. Vol. I: A-L, 2014, pp. 11-83.

Acknowledgements

This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research and Innovation, CNCS/CCCDI – UEFISCDI, project number PN-III-P2-2.1-BG-2016-0390, within PNCDI III.

Cosmina Timocea-Mocanu¹

**CERCETAREA SĂRBĂTORILOR DE IARNĂ PRIN
ANCHETELE INDIRECTE DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL
XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX.
ANALIZĂ DE CAZ: LOCALITĂȚI DIN JUDEȚUL BACĂU**

Research on winter holidays through indirect surveys at the end of the XIXth and early XXth centuries. Case analysis: localities in Bacău County

The present article aims to render visible *what has been written*, as well as *in what manner*, about winter holidays at the end of the 19th century and the interwar period in villages from Bacău county. In regard to Romanian folklore, the method of inquiry with the help of correspondents appears to be quasi-synchronous with the European projects. The questionnaires B.P. Hasdeu (1884) and Nicolae Densușianu (1895) are the first attempts to systematically investigate the Romanian traditional culture in its national dimension, although the interest in it was subordinated to philology or history. Even if viewed from the present, the rendered answers may appear to the reader as brief, they nevertheless reveal their complexity only when we relate them to the context of their elaboration. The institutional preoccupation for the completion/representation of a corpus of Romanian folklore – already depicted in its essential lines through the questionnaires elaborated by B.P. Hasdeu and N. Densușianu, through the great monographic projects coordinated by the Romanian Academy – led Ion Mușlea to develop and distribute, between the years 1930-1942, a series of fourteen questionnaires, and six additional unnumbered ones, as well as five leaflets, on specific issues. Through these working tools, it was aimed to attest and document, in the localities from all Romanian regions, the calendar celebrations and customs of family life, mythology, beliefs and magic practices, domestic rites, as well as some common law issues. If B.P. Hasdeu and Nicolae Densușianu used indirect inquiry as a method of providing a documentary basis for one of his own works (*Etymologicum Magnum Romaniae* and *Dacia preistorică*), Ion Mușlea transformed this method into an institution, capable of documenting the works of folklorists from all around Europe, who are interested in a given subject.

Key-words: *fieldwork, Romanian folklore, questionnaires, B.P. Hasdeu, Nicolae Densușianu, Ion Mușlea*

Proiectul *eFestMemoria. Valorificarea patrimoniului imaterial. Sărbătorile de iarnă din județul Bacău*, derulat, în anul 2017, sub coordonarea Petronelei Savin, are, între obiectivele sale, analiza manierei producerii

---

¹ Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău, cercetător științific în cadrul proiectului UEFISCDI PN-III-P2-2.1-BG-2016-0390 *eCULTFOOD – Digitalizarea patrimoniului cultural alimentar. Regiunea Bacău* (coord. lect. univ. dr. Petronela Savin).

discursului despre acest segment al calendarului festiv, în contextul modelat de ancheta de teren. Dacă urmărim istoricul documentării tradițiilor și practicilor îndătinute la sărbătorile de iarnă, având în minte o hartă a actualului județ Bacău, observăm că, la sfârșitul secolului al XIX-lea și în perioada interbelică, o serie de învățători și preoți din localități băcăuane au scris despre această temă, în calitatea lor de corespondenți în anchetele indirecte inițiate de B.P. Hasdeu (1884), Nicolae Densușianu (1895) și Ion Mușlea (1931-1941).

Potrivit teoriilor dezvoltate în antropologia occidentală în anii '80 ai secolului trecut², procesul construcției a ceea ce numim „document etnografic” presupune o serie repetată de selecții din realitatea terenului, dar și din ansamblul strategiilor textuale și retorice disponibile într-un anumit context teoretic, metodologic, instituțional și socio-cultural, antrenând, desigur, persoana cercetătorului, pe cele ale interlocutorilor lui, pe cele ale virtualilor destinatari și alte asemenea subiectivități. Pornind de la aceste achiziții teoretice, ne propunem, în studiul de față, formularea câtorva observații generale asupra modului în care s-a construit și s-a textualizat discursul despre sărbătorile de iarnă în satele băcăuane, în documentele produse în cercetările prin chestionare inițiate de B.P. Hasdeu, Nicolae Densușianu și Ion Mușlea. Mai exact, vom evidenția, pe de-o parte, specificul anchetelor indirecte derulate de către fiecare dintre cele trei personalități, insistând pe spațiul alocat sărbătorilor de iarnă în chestionare, iar pe de altă parte, vom discuta felul în care tradiția de cercetare a vremii, dar și indicațiile teoretico-metodologice ale promotorilor anchetelor au fost înțelese și puse în act de corespondenții entuziaști din localitățile județului Bacău.

Concepută de B.P. Hasdeu³ pentru a asigura baza documentară în alcătuirea *Etymologicum Magnum Romaniae* și lansată, sub auspiciile Academiei Române, în 1884, *Programa pentru adunarea datelor referitoare la limba română* reprezintă cea dintâi încercare de investigare sistematică a culturii tradiționale românești în dimensiunea ei națională, chiar dacă interesul pentru aceasta era subordonat filologiei. Înscriindu-se într-o tradiție metodologică dezvoltată, începând cu prima jumătate a secolului al XIX-lea, în spațiul european și, ulterior, în cel românesc⁴, Hasdeu și-a adresat chestionarul către „învățătorii

---

² Spre exemplu, de către George E. Marcus, Dick Cushman, “Ethnographies as texts”, in *Annual Review of Anthropology*, Vol. 11 (1982), pp. 25-69; James Clifford, George E. Marcus (eds.), *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*, Berkely, University of California Press, 1986; Paul Atkinson, *Understanding Ethnographic Texts*, Londra, Sage, 1992; Mondher Kilani, « Du terrain au texte », in *Communications*, 1994, vol. 58, no.1, pp. 45-60.

³ Paragrafele următoare dezvoltă idei publicate, într-o primă formă, condensată, în vol. „*Aceea era... Puterea colacilor!*” *Sărbători trăite, sărbători povestite în localități din județul Bacău*, Petronela Savin, Cosmina Timoce-Mocanu (coord.), Adrian Jicu, Maria Cuceu, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2017, pp. 11-13.

⁴ Despre precedentele europene și românești ale cercetării prin chestionare, a se vedea Ion Taloș, „Culegeri de folclor cu ajutorul corespondenților în Europa. Stadiul valorificării lor”, *Cuvânt înainte la Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele B. P. Hasdeu*, Ion Mușlea și Ovidiu Bârlea, ediție revăzută și întregită de Ioan I. Mușlea, București, Editura Academiei Române, 2010, pp. 5-18.

sătești, preoții și alte persoane de prin sate, din toate provinciile locuite de români”⁵, însoțindu-l de câteva indicații metodologice sumare. Potrivit acestora, răspunsurile trebuiau clar localizate și formulate numai atunci când „corespondentul e în deplină cunoștință de cauză”⁶, în transcriere fonetică, „adică întocmai așa cum le rostește poporul”⁷.

În ansamblul celor 206 întrebări, problematica sărbătorilor de iarnă este focalizată prin pozițiile 154 – „Ce credințe și obiceiuri are poporul în privința zilei Sântului Ion Botezătorul?”, 157 – „Cunoaște oare poporul de acolo vreun obicei sau vreo credință cu numele de Turcă sau Țurcă?”, „158 – Ce este Brezaia?”, „160 – Cum se petrec pe acolo Colindele?”, „188 – Ce credințe și obiceiuri are poporul asupra Anului Nou, a Bobotezei, a Lăsăturii de Sec?” Astfel construite, întrebările fixează ca momente-reper ale calendarului festiv hibernal o serie de patru sărbători (*Crăciunul, Anul Nou, Boboteaza și Lăsata Secului*), care sunt interogate atât în componenta rituală, cât și în cea narativă. Pe de altă parte, maniera formulării întrebărilor 157, 158, 160 și 188 a creat confuzii în rândul respondenților, generate, potrivit lui Ovidiu Bârlea, de „diversitatea aspectelor folclorice locale în raport cu cel care a stat la baza întrebării stabilite de Hasdeu”, dar și de faptul că, „în multe părți, turca, brezaia și colindatul se desfășoară de Anul Nou – sau și de Anul Nou”⁸.

La una sau mai multe din aceste întrebări au răspuns, de-a lungul anului 1885, și unsprezece învățători din douăsprezece localități ale actualului județ Bacău, integrate, conform împărțirii administrative funcționale în acea perioadă, în județele Neamț (Frumoasa și Balcani), Tecuci (Buda, Găiceana, Godinești, Huruiești, Motoșeni, Negulești, Onceștii Noi, Onceștii Vechi, Șendrești) și Tutova (Căbești). Privite dinspre prezent, manuscrisele teaurizate la Biblioteca Academiei Române, în volumele X, XIII și XV ale *Răspunsurilor la Programul pentru adunarea datelor privitoare la limba română*⁹, îi pot părea cititorului schematic și modeste. Acestea își dezvăluie complexitatea abia dacă le raportăm la contextul redactării lor și avem în vedere ambiguitățile grilei și puținătatea informațiilor metodologice care o însoțesc, noutatea absolută a acestui tip de anchetă printre corespondenți, ca și numărul extrem de redus al textelor dedicate sărbătorilor până în acel moment¹⁰, texte care ar fi putut fi citite de aceștia și, eventual, adoptate ca modele de scriitură. În această logică, manuscrisele sunt valoroase, în primul rând, ca prime atestări locale ale unor practici și tradiții vizate de chestionar. Alături de confirmarea performării diferitelor forme de

⁵ B.P. Hasdeu, *Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română*, București, Tipografia Academiei Române, 1884.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Ovidiu Bârlea, „B.P. Hasdeu și folclorul”, publicat în deschidere la *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele B. P. Hasdeu*, ed. cit., p. 72.

⁹ Am consultat o xerocopie a acestora, existentă la Institutul „Arhiva de Folclor a Academiei Române” din Cluj-Napoca.

¹⁰ Spre exemplu, Simeon Manguica, *Căldariu iulianu, gregorianu și poporalu român pe anul 1882*, Oravița, 1881; Idem, *Căldariu iulianu, gregorianu și poporalu român pe anul 1883*, Oravița, 1882.

colindat – de la colindele propriu-zise pe care, după caz, adulții, tinerii sau copiii le cântau la ferestrele gospodarilor, la umblatul cu Plugușorul, Semănatul și Capra, a cărei mască e descrisă pentru localitățile Buda și Godinești –, unii dintre învățători au considerat potrivit ca, la capitolul „credințe și obiceiuri” locale de care se interesa punctul 188 al grilei Hasdeu, să menționeze coduri și comportamente alimentare¹¹, rituri de aflare a norocului de către gospodari¹² și practici ale magiei erotice premaritale¹³. În al doilea rând, fiindcă, așa cum observa Ovidiu Bârlea, unii „învățători și preoți au devenit folcloriști sub imboldul și la școala chestionarului Hasdeu”¹⁴, e de subliniat importanța anchetei sale ca experiență formativă pentru intelectualii din satele românești.

Rezultatele acestei experiențe încep să fie vizibile un deceniu mai târziu, când Nicolae Densușianu alcătuiește și difuzează, prin intermediul revizoratelor școlare, partea a doua a unui *Cestionariu despre tradițiunile istorice și anticitățiile țărilor locuite de români*¹⁵, cu miza fantezistă de a scoate „la lumină partea istorică din aceste credințe și tradițiuni antice ale poporului român”¹⁶. Chiar dacă, multă vreme, specialiștii s-au dezinteresat de răspunsurile la acest chestionar, deoarece N. Densușianu le-a folosit ca eșafodaj ”științific” al extrem de criticatei lucrări *Dacia preistorică*¹⁷, ele marchează, din perspectivă folclorică și etnografică, un evident salt calitativ față de corpusul rezultat din ancheta lui B.P. Hasdeu. Faptul e datorat, mai întâi, instrucțiunilor metodologice ceva mai ample cu care N. Densușianu și-a însoțit chestionarul, cerându-le colaboratorilor săi să adreseze întrebările numai oamenilor „mai bătrâni dintre țărani și care nu au cunoștință de carte”, cărora erau datori a le consemna „numele, conumele, etatea

---

¹¹ Ca în răspunsul învățătorului C. Voicu, localitatea Căbești, 1885, vol. XV, p. 104: „La Lăsatul secului pregătesc mâncări multe și bune, se adună mai mulți prieteni sau rude și petrec împreună”.

¹² A se vedea răspunsul învățătorului I. Toma, Huruiești, 1885, vol. XIII, p. 221: „Poporul de aicea are credință în privința Anului Nou căci pune cepe cu sare și, dacă dau apă, atunci au noroc. La Bobotează, iau bosuioc de la popă și îl lasă noaptea afară și, dacă prinde brumă, zic că au noroc”.

¹³ Răspunsul învățătorului Ion Mironescu, Frumoasa și Balcani, 1885, vol. X, pp. 267-268: „La Bobotează se zice că, atunci când merg la Iordan, dacă fetele vor vedea cal alb, e semn rău, căci bărbatul lor va fi bătrân; dacă va cădea, se zice că se mărită. Spre Bobotează, fetele pun bosuioc pe la izvoare și fântâni și, dacă dimineața îl va găsi cu promoroacă (brumă groasă) pe el, atunci e semn că bărbatul ei va fi norocos și bogat, iar de va fi fără promoroacă, va fi sărac și fără noroc [...] la Anu Nou [...] fetele-și fac pe ursită, adică se leagă la ochi, numără 9 pari și cel de-al 9[-lea] de va fi bun și cu coajă, zice că bărbatul ei va fi bogat; face o turtă cu nouă guri de apă și, mâncând-o, zice că visează pe viitorul bărbat. Iau doi peri de porc și-i puni în vatră, unde e fierbinte, și, când se strâng grămadă, de se vor împreuna, atunci acea tânără zice că se va căsători cu acel la care se gândește, iar altfel, nu”.

¹⁴ Ovidiu Bârlea, *B.P. Hasdeu și folclorul*, ed. cit., p. 70.

¹⁵ Nicolae Densușianu, *Cestionariu despre tradițiunile istorice și anticitățiile țărilor locuite de români*. Partea II. Epoca până la a. 600 d. Chr., Iași, 1895.

¹⁶ *Ibidem*, p. 3.

¹⁷ Vasile Pârvan o califică, în lucrarea *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, pp. 1-2, drept „un roman fantastic... plin de filologie și mitologie absurdă”.

și locuința acestora”, dar și să transcrie fidel cele relatate: „să se evite orice modificări sau adăugări din partea d-lor referenți în răspunsurile auzite de la alte persoane”¹⁸.

Apoi, complexitatea răspunsurilor la cel de-al doilea chestionar al lui N. Densușianu este consecință directă a modului în care acesta l-a conceput: cele 280 de întrebări sunt grupate tematic în 34 de categorii, iar majoritatea sunt defalcate în sub-întrebări, pentru a-l orienta pe respondent în a furniza, într-o manieră cât mai precisă și amplă, informațiile pe care istoricul le sconta. Ciclul festiv al sărbătorilor de iarnă, delimitat de Ajunul Crăciunului (24 decembrie) și Sfântul Ioan (7 ianuarie), este vizat prin grupele I, II, III și V, totalizând un număr de 36 de întrebări principale și alte numeroase sub-întrebări, prin care N. Densușianu se interesa de terminologia locală a sărbătorilor, de Moș Crăciun ca personaj al unei mitologii populare, de obiceiurile Nașterii Domnului (cu o insistență specială pe desfășurarea colindatului și pe repertoriul de colinde de circulație locală), de datina uratului cu Plugușorul, Sorcova, Capra/Turca/Brezaia, Vasilca, ca și de credințele și practicile specifice Bobotezei și zilei de Sânt-Ion.

În al treilea rând, valoarea manuscriselor Fondului N. Densușianu este o consecință firească a creșterii numărului de respondenți profesionalizați în practica anchetei indirecte. Dacă ne referim strict la cazul pe care-l analizăm, anume al răspunsurilor provenite din localități ale actualului județ Bacău, observăm că, din totalul de treisprezece¹⁹, nouă au fost formulate de învățători care au colaborat și la acțiunea lui B.P. Hasdeu, iar patru dintre aceștia – corespondenții din satele Buda, Godinești, Negulești, Onceștii Noi – au scris despre sărbătorile de iarnă în ambele ocazii. Ținând cont de cele trei categorii de particularități contextuale schițate mai sus, nu e deloc surprinzător că informațiile oferite la acest capitol sunt mai variate decât în urmă cu un deceniu. Spre exemplu, alături de mențiunile despre practicarea diverselor forme de colindat, ale căror scenarii sunt creionate mai sumar sau mai atent²⁰, în funcție de disponibilitatea și priceperea fiecărui corespondent, sunt reproduse tipuri de

---

¹⁸ Nicolae Densușianu, *op. cit.*, p. 6.

¹⁹ În anul 1896, cele treisprezece localități făceau parte din județele Bacău (Văsiești), Roman (Dămieniști și Galbeni), Tecuci (Buda, Corbasca, Giurgioana Bălănești, Godinești, Negulești, Onceștii Noi și Răchitoasa), Tecuci (Vultureni și Valea Rea), Tutova (Plopana).

²⁰ Iată, în acest sens, obiceiul Caprei, descris de inv. C. Gociu, Onceștii Noi, 1896, Ms. 4560, pp. 300-312: „Tot în seara spre Sfântul Vasile, mai este obiceiul, pe aci, ca să se asocieze mai mulți tineri (flăcăi) și umblă cu capra, adică unul din tineri, care e mai voinic, se face capră, punând în cap un cap de capră, făcut din lemn și ornat cu hârtii colorate, prelungindu-se până la genunchi, având și un clopoțel, care sună, când clămpănește capra. Ceilalți tineri se îmbracă fiecare într-un costum deosebit: așa, unul se face turc, altul ofițer, altul fimeie, altul moșneag etc. Această ceată de tineri umblă cu lăutari, în seara spre Sântul Vasile, de la casă la casă, jucând în ogradă sau în casă, dând, mai întâi, câteva pistoale, la intrare în ogradă. Jocul caprei este astfel: se așează tânărul care poartă capra la mijloc, iar ceilalți tineri joacă împrejur, făcând tot felul de gesturi, cu armele și cu cuțitele ce le port în mână, dând mare respect caprei”.

colinde și orații, inclusiv notându-se sursa textului, așa cum procedează C. Gociu din Onceștii Noi:

În urările de la Sântul Vasile, se pomenește despre Împăratul Traian, după cum urmează următorul uret, scris întocmai, cum l-am auzit, de la locuitorul Costache Lozinca, comuna Oncești, județul Tecuci, și care sună așa: Bucurați-vă, boieri mai, bucurați-vă,/ Cum s-a bucurat Traian, împăratul [...]”²¹.

Schematică și ezitantă la 1885, scriitura colaboratorilor lui Nicolae Densușianu câștigă, în doar zece ani, în complexitate, căpătând, pe alocuri, accente reflexive, sub condeiul unor învățători dispuși să observe și să descrie mobilitatea satelor băcăuane, în care se ura și „cu cuvinte, care sunt în cartea de citire cl[asa] III”²² și unde datina colindatului copiilor în Ajunul Crăciunului se păstra, pe alocuri, doar în amintirile celor mai vârstnici²³. Cu alte cuvinte, sunt tot mai dese cazurile în care, pe lângă rolul de simpli raportori ai situației „în teren” a obiceiurilor, corespondenții își asumă și poziția de comentatori ai caracterului extrem de fluid a ceea ce numim tradiție, ca în următorul exemplu:

Înspre Anul Nou, de la apusul soarelui, câte doi și chiar mai mulți au o cofă, înfundată cu piele întinsă; în mijloc, o șuviță de păr de cal. Unul ține cofa, altul trage de păr cu mânele ude, producând un vuiet ca mugetul boilor (acesta se zice *buhai*), altul sună clopotul și ură, și apoi cu toții zic hăi, hăi, hăi; mai pocnesc unii și din bice, alții mai cântă și din fluier ori cimpoi. [...] *Notă*. Uratul de seara diferă după cum este meșter de gură cel care spune diferite ghiduși, încât nu poți ține cont că ar fi ceva tradițiune²⁴.

O altă acțiune de cercetare extensivă a folclorului, uzând de o tehnică indirectă, a fost lansată, în 1930, de către Ion Mușlea, de această dată în cadrele unei discipline care se dorea autonomă în raport cu filologia și ale unui proiect arhivistic instituționalizat, a cărui miză era completarea/reprezentarea unui corpus al folclorului românesc, deja creionat în liniile sale esențiale prin chestionarele elaborate de B.P. Hasdeu și N. Densușianu, prin marile proiecte monografice tutelate de Academia Română, care au reunit autori precum S.Fl. Marian, Lazăr Șăineanu, Iuliu Zanne, Elena Niculiță-Voronca, Tudor Pamfile, Gh.F. Ciușanu, Artur Gorovei ș. a. Mai exact, prin instrumentele de anchetă (chestionare și circulare pe problematici specifice) concepute de Mușlea între anii 1930-1942, era vizată atestarea și documentarea în localități din toate ținuturile românești a obiceiurilor calendaristice și ale vieții de familie, a mitologiei, credințelor și practicilor magice, a riturilor domestice, precum și a unor aspecte de drept cutumiar²⁵.

²¹ Ibidem.

²² Învățătorul Gh. Costinescu, Galbeni, 1896, Ms. 4560, p. 100.

²³ Învățătorul I. N. Cârleanu, Vultureni, 1896, Ms. 4560, p. 363: „Acum vreo douăzeci ani, spun bătrânii că, în sara de Ajun, spre Crăciun, umblau copiii cu colindul, dar acum nu mai este obiceiul acesta”.

²⁴ Învățător [nume indescifrabil], Plopana, 1896, Ms. 4560, p. 450.

²⁵ O clasificare tematică și o succintă analiză a structurii acestor chestionare a fost făcută de Ion Cuceu, în „Prefață” la Ion Mușlea, *Arhiva de Folclor a Academiei Române*. Studii,

*Chestionarul I-Calendarul poporului pe lunile ianuarie-februarie*²⁶ constă, de fapt, într-o listă de sărbători, alcătuită prin însumarea celor cu data de celebrare între 1 ianuarie și 28 februarie, care existau/existaseră și fuseseră documentate de către lucrările monografice²⁷ pentru provinciile locuite de români. Doar pentru câteva dintre acestea – *Anul Nou, Boboteaza, Mărtinii, Sfântul Haralambie, Dragobete, Sântoaderul Mare, Lăsata Secului* – sunt formulate întrebări generice despre practica îndătinată, dar și despre complexul de credințe și povestiri care o susțin, interesând, în cuvintele lui Mușlea, „tot ce puteți afla despre obiceiurile și credințele cunoscute în satul Dv., în zilele din lunile ianuarie și februarie, date în lista care urmează sau chiar în cele care lipsesc din lista noastră”²⁸. Construindu-l astfel, folcloristul clujean investea acest prim chestionar cu valoarea unui *aide memoire*, menit a provoca descrieri amănunțite ale variantelor locale ale obiceiurilor și credințelor: „nu numai cele însemnate de noi – mai mult pentru ca să vă amintim cam ce se face în acea zi –, ci toate cele care știți că există în sat și despre care noi poate nici nu avem cunoștință”²⁹.

La fel ca în cele *Câteva instrucțiuni pentru culegerea datelor și alcătuirea răspunsurilor*³⁰, în secțiunea introductivă a Chestionarului I, Ion Mușlea discută mai ales aspectul scrierii textului, și mai puțin al tehnicilor cercetării de teren, pe care le amintește într-o singură frază, notând:

cel mai bun procedeu este să scrieți cele referitoare la o anumită zi (de exemplu *Anul Nou* sau *Boboteaza*) chiar în ziua aceea, sau în cea următoare, după ce *ați observat personal* desfășurarea obiceiurilor din acea zi sau *ați întrebat* oamenii din sat³¹ (sublin. mea).

Fundamentată pe aceste două activități – *a observa* și *a întreba* –, ancheta de teren, așa cum o proiecta directorul Arhivei clujene, orienta învățătorii și preoții care-și asumau misiunea de folcloriști spre selectarea informatorilor „dintre locuitorii mai bătrâni”³², întrucât aceștia ar avea calitatea de purtători ai unui repertoriu de circulație exclusiv locală și orală, fiindcă „nu sunt influențați de școală sau serviciul militar”, iar experiența de viață le-ar permite să vorbească

---

memorii ale întemeierii, rapoarte de activitate, chestionare 1930-1948, ediție critică, note, cronologie, comentarii și bibliografie de Ion Cuceu și Maria Cuceu, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2005, pp. 29-32. Chestionarele sunt reproduse în aceeași lucrare, pp. 279-368.

²⁶ Paragrafele următoare dezvoltă idei publicate, într-o primă formă, în vol. „*Aceea era... Puterea colacilor!*”..., *op. cit.*, pp. 21-68.

²⁷ Modelele textuale ale chestionarului sunt de căutat în monografiile dedicate sărbătorilor de S. Fl. Marian (*Sărbătorile la români*. Volumul I: *Cârnilegile*, 1898) și Tudor Pamfile (*Sărbătorile la români. Crăciunul* – 1914).

²⁸ Ion Mușlea, „Chestionarul I – Calendarul poporului pe lunile ianuarie-februarie”, în vol. *Arhiva de Folclor a Academiei Române*, pp. 281-285.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Ion Mușlea, „Câteva instrucțiuni pentru culegerea datelor și alcătuirea răspunsului”, în vol. *Arhiva de Folclor a Academiei Române*, pp. 279-280.

³¹ *Idem*, „Chestionarul I...”, p. 281.

³² *Ibidem*.

și despre „obiceiurile de demult, astăzi ieșite din uz”³³, de egală importanță pentru cercetare. Între datele despre persoana informatorului care prezentau interes și se cereau consemnate, în mod obligatoriu, erau „numele, ocupația și vârsta celui care v-a comunicat un obicei, o credință, o colindă sau o urare”³⁴, în vreme ce, pentru aproximarea filierei transmiterii folclorice, era relevant „dacă informatorul e băștinaș sau venit în sat de curând, din alt ținut”³⁵.

Potrivit metodologiei promovate de Mușlea, făcea obiectul textualizării „orice informație, oricât de neînsemnată ar părea, dacă are legătură cu întrebările noastre sau privește domeniul folclorului”³⁶. Ca tipar textual, era privilegiată descrierea, făcută „pe larg, cu cât mai multe amănunte”³⁷, iar procedeul simplei consemnării era rezervat doar absențelor, datele negative servindu-i cercetătorului în operațiunea de cartografiere a faptelor folclorice: „în cazul în care unul din obiceiurile de mai jos nu e cunoscut în satul Dv., sau a existat mai demult și a dispărut, însemnați și faptul acesta”³⁸. De asemenea, în consonanță cu paradigma realismului etnografic dominantă în epocă³⁹, scriitura își propunea să creeze „ficțiunea totalității și efectul de adevăr”⁴⁰, inclusiv prin procedee precum realizarea de schițe, desene, fotografii⁴¹ și scrierea „întocmai cum vorbește săteanul care v-a dat informațiile”⁴². Mai precis, procesul textualizării trebuia să păstreze formele lexicale regionale, glosând asupra înțelesului lor: „cuvintele care presupuneți că nu există în limba literară, puneți-le în «ghilimele» și explicațiile în paranteză”⁴³. Cât despre „transcrierea sunetelor dialectale”, Mușlea le va solicita corespondenților Arhivei de Folklor a Academiei Române respectarea particularităților în limitele grafiei literare: „nu întrebuințați semne speciale, ci ajutați-vă cu literele obișnuite”⁴⁴. Această opțiune metodologică se explică prin faptul că folcloristul clujean era conștient de inexactitățile pe care le putea genera modesta sau insuficienta pregătire filologică a colaboratorilor săi din satele românești, dar și prin convingerea că, în situația valorificării materialelor în ediții destinate publicului larg, „notarea fonetică mai mult îngreunează citirea”⁴⁵. Totodată, secțiunea introductivă a Chestionarului I insistă

---

³³ *Ibidem*, p. 282.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Ion Mușlea, „Câteva instrucțiuni...”, p. 280.

³⁶ *Ibidem*, p. 279.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Idem*, „Chestionarul I...”, p. 281.

³⁹ Cf. George E. Marcus, Dick Cushman, *Ethnographies as texts*, pp. 25-69.

⁴⁰ Mondher Kilani, „Fiction et vérité dans l'écriture anthropologique”, în Francis Affergan (sous la direction de), *Construire le savoir anthropologique*, Paris, Presses Universitaires de France, 1999, p. 83.

⁴¹ Ion Mușlea, „Chestionarul I...”, p. 282: „Dacă știți desena ori fotografia, adăugați la descrierea obiceiurilor desene ori fotografii, oricât de slabe ar fi ele”.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Ion Mușlea, *Schimburii epistolare cu respondenții la chestionarele Arhivei de Folklor a Academiei Române*, ediție critică, note și studiu introductiv de Cosmina Timoce-

asupra faptului că textul final – care, „scris lizibil, cu cerneală [...] pe caiete sau file de formatul unui sfert de coală, și numai pe o parte a hârtiei”⁴⁶, urma să fie înaintat Arhivei de Folklor a Academiei Române ca răspuns la chestionar și transformat în document etnografic – nu trebuia elaborat „dintr-o dată”, ci după un „răgaz”, de câteva ore sau zile, de la cele observate/auzite.

Conținutul *Chestionarului I* le-a fost cunoscut la trei dintre colaboratorii băcăuani ai Arhivei clujene: preotul Ioan Căciulă din localitatea Scurta, preotul A.C. Cosma din Bâlca și învățătorul Constantin Pâslaru din suburbia Vâlcele-Târgu Ocna. O lectură atentă a conținutului documentelor manuscrise îi permite cititorului să distingă trei maniere diferite de raportare ale corespondenților la indicațiile teoretico-metodologice ale lui Ion Mușlea. Astfel, dacă textul lui A.C. Cosma este redactat schematic și neutru, într-un stil apropiat de cel al învățătorilor cooptați în anchetele inițiate de B.P. Hasdeu și N. Densușianu, colegul său I. Căciulă formulează răspunsuri ample la toate întrebările chestionarului, marchează absențele, realizează descrieri amănunțite ale recuzitei rituale utilizate în cadrul colindatului cu *Capra*, *Jienii* și *Plugușorul*, reproduce fidel textele folclorice performate de actanții fiecărei cete și compară obiceiurile din satul Scurta cu cele pe care le cunoștea din localitatea natală, Mănăstirea Cașin, sau din alte zone etnografice⁴⁷. Cât despre scriitura lui Constantin Pâslaru⁴⁸, aceasta lasă să transpară nu doar vocea autorului, ci și vocile fiecăruia dintre interlocutorii săi (în număr de unsprezece, cu vârste cuprinse între 29 și 84 de ani, care comunică cunoașterea lor în legătură cu tradițiile și practicile îndătinute, în tiparele povestirilor autoreferențiale și cu substrat mitic, ale narațiunilor basmice, dar și ale credințelor difuze. Imaginea pe care Pâslaru reușește să o construiască sărbătorilor de iarnă, așa cum erau ele trăite și povestite în localitatea Vâlcele, în anul 1936, se dovedește fascinantă și pentru că manuscrisul său este însoțit de două desene, executate de elevul Gheorghe Pelin.

În sfârșit, încheiem excursul nostru asupra anchetelor indirecte dedicate sărbătorilor de iarnă din satele băcăuane interbelice, referindu-ne la *Chestionarul XIV – Crăciunul. Credințe, obiceiuri, povestiri*, pe care Ion Mușlea l-a destinat, în toamna anului 1939, corespondenților Arhivei experimentați în practica formulării răspunsurilor, de aceea nici nu mai conține indicații de ordin metodologic. Cele 28 de puncte ale grilei, alcătuite fiecare din una sau mai multe întrebări⁴⁹, focalizează complexul de narațiuni, credințe, ritualuri și practici sociale asociate Crăciunului, insistându-se în mod deosebit asupra fenomenului întovărășirii feciorilor și asupra diversității formelor de colindat, ca și a riturilor propițiilor sau divinitorii puse în act la această sărbătoare. Din satul Orbic, comuna Buhuș, a răspuns întrebărilor învățătorul Ioan Donisă, care, deși pare a fi lucrat cu interlocutori de vârstă înaintă, nu privilegiază deloc vocile acestora, ci,

---

Mocanu. Prefață de Ion Cuceu, Vol I: A-L, Cluj-Napoca, Mega, 2014, p. 367.

⁴⁶ Idem, „Chestionarul I – Calendarul poporului pe lunile ianuarie-februarie”, p. 282.

⁴⁷ Pr. I. Căciulă, Ms. AFAR 49, 1931, loc. Scurta, jud. Putna.

⁴⁸ Înv. Constantin Pâslaru, Ms. AFAR 823, 1936, Vâlcele-Târgu Ocna.

⁴⁹ Ion Mușlea, „Chestionarul XIV – Crăciunul. Credințe, obiceiuri și povestiri”, în vol. *Arhiva de Folklor a Academiei Române*, pp. 344-347.

cel mai adesea, apelează în scriitura sa, la sintagmenle impersonale „se face”/„se crede” și doar arareori la narațiunea heterodiegetică, menită să legitimizeze practicarea unui anumit ritual, ca în exemplul următor:

Pentru aflarea iubitului, fetele fac multe vrăji. În noaptea dinspre Sf[ântul] Vasile, cu ochii legați, se duc la gardul de nuiele și numără parii – numără opt și îl leagă cu roș pe al noulea, ca să-l vadă bine a doua zi cum este. Dacă a fi nalt și neted, apoi iubitul va fi frumos, da calic (sarac); de va fi scurt și ciotoros, apoi iubitul va fi urât, da va fi bogat. Așa o însemnat Paraschiva lui V. Tanase și Anica lui V. Savinoiu și, cum au fost parii, așa le-au fost iubiții: al Paraschivei scurtuț și nu frumos, dar bogat; iar al Anicăi, parul avea două crăcăni și Anica a avut doi barbați, i-a murit primul și s-a măritat după altul⁵⁰.

Așadar, construite mai schematic sau mai complex, consemnând norma obiceiurilor de iarnă la un moment dat ori comentând cele observate și transcriind povestirile țăranilor despre propriile experiențe legate de practica sărbătorii, răspunsurile la chestionarele difuzate de B.P. Hasdeu, N. Densușianu și I. Mușlea, provenind din satele județului Bacău, permit celor ce se apleacă cu interes asupra lor nu doar să schițeze o dinamică a faptelor culturale documentate, ci și să analizeze modul în care se produc documentele etnografice despre aceste fapte culturale, în funcție de diverși factori contextuali.

BIBLIOGRAFIE

- Affergan, Francis (sous la direction de), *Construire le savoir anthropologique*, Paris, Presses Universitaire de France, 1999.
- Atkinson, Paul, *Understanding Ethnographic Texts*, Londra, Sage, 1992.
- Bârlea, Ovidiu, „B.P. Hasdeu și folclorul”, în Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele B.P. Hasdeu*, ediție revăzută și întregită de Ioan I. Mușlea, București, Editura Academiei Române, 2010, pp. 33-80.
- Clifford, James, Marcus, George E. (eds.), *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*, Berkely, University of California Press, 1986.
- Densușianu, Nicolae, *Cestionariu despre tradițiunile istorice și antichitățile țărilor locuite de români*. Partea II. Epoca până la a. 600 d. Chr., Iași, 1895.
- Hasdeu, B.P., *Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română*, București, Tipografia Academiei Române, 1884.
- Kilani, Mondher, «Du terrain au texte», in *Communications*, 1994, vol. 58, no.1, pp. 45-60;
- Idem*, «Fiction et vérité dans l'écriture anthropologique», în Francis Affergan (sous la direction de), *Construire le savoir anthropologique*, pp. 83-105.
- Marcus, George E., Cushman, Dick, “Ethnographies as texts”, in *Annual Review of Anthropology*, Vol. 11 (1982), pp. 25-69.
- Mușlea, Ion, *Schimburii epistolare cu respondenții la chestionarele Arhivei de Folklor a Academiei Române*, ediție critică, note și studiu introductiv de

⁵⁰ Înv. Ioan Donisă, Ms. AFAR 1091, 1942, loc. Orbic, jud. Neamț, p. 6.

- Cosmina Timocea-Mocanu, prefață de Ion Cuceu, Vol I: A-L, Cluj-Napoca, Mega, 2014.
- Idem*, *Arhiva de Folclor a Academiei Române*. Studii, memorii ale întemeierii, rapoarte de activitate, chestionare 1930-1948. Ediție critică, note, cronologie, comentarii și bibliografie de Ion Cuceu și Maria Cuceu, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2005.
- Pârvan, Vasile, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926.
- Savin, Petronela, Timocea-Mocanu, Cosmina (coord.), Jicu, Adrian, Cuceu, Maria, „*Aceea era... Puterea colacilor!*” *Sărbători trăite, sărbători povestite în localități din județul Bacău*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2017.
- Taloș, Ion, „Culegeri de folclor cu ajutorul corespondenților în Europa. Stadiul valorificării lor”, *Cuvânt înainte la Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele B. P. Hasdeu*, Ion Mușlea și Ovidiu Bârlea, ediție revăzută și întregită de Ioan I. Mușlea, București, Editura Academiei Române, 2010, pp. 5-18.

Acknowledgements

This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research and Innovation, CNCS/CCCDI – UEFISCDI, project number PN-III-P2-2.1-BG-2016-0390, within PNCDI III.

**e-FESTMEMORIA.
SĂRBĂTORILE DE IARNĂ DIN JUDEȚUL BACĂU,
ÎNTRE CEREMONIAL ȘI DISCURS²**

Winter holidays in Bacău County, between practices and discourse

Derived from a larger research project (PN-III-P2-2.1-BG-2016-0390 eCULTFOOD - that aims at documenting food heritage in Bacău County), e-FestMemoria records and analyzes traditions related to winter holidays, focusing on the discourse of the informers questioned about the functions of such practices. When talking to people living in villages around Bacău, it is interesting noticing their relationship with traditions, seen as a defining element for the identity of that community. Not only that some of the practices related to winter holidays are deeply rooted in their mind, but they continue to be a significant part of their existence, since they hardly can wait for the end of the year when they seem to forget about the daily problems and rediscover an ancient way of living.

In such a context, the researcher needs to extend the traditional ethnographic approach by also taking into account the discourse of these practices, which means an inter- and trans-disciplinary approach. The hypothesis of the present paper is that traditions related to winter holidays are more than ritual practices, but have developed a story of their own, which defines the beliefs and the mentality of the whole community. Having as a starting point this vivid presence of practices in their lives and the discourse related to them, we also tried to describe their evolution from act to story, comparing the answers to the *Romanian Data Collection Program* (1884) and the questionnaires of the “Folk Archive” of the Romanian Academy (1931-1941) from Cluj-Napoca. The nowadays answers to the same questions prove that rituals associated to winter holidays have suffered changes, but still remain in the conscience of people.

Key-words: *traditions and practices, rituals, holidays, Bacău, discourse*

I. Introducere

E lucru știut că sărbătorile echivalează cu o hierofanie (în sensul dat de Eliade termenului), prin care omul modern (re)trăiește sacrul. Ele marchează o ieșire din timpul profan, refăcând legăturile cu timpul primordial, abolind astfel ruptura ontologică instaurată în lume. Numai așa se poate înțelege frenezia cu care sunt trăite și cum omul se sustrage existenței sale obișnuite, depășind ceea

---

¹ Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău.

² Lucrarea de față dezvoltă idei publicate, într-o primă formă, condensată, în vol. „*Aceea era... Puterea colacilor!*” *Sărbători trăite, sărbători povestite în localități din județul Bacău*, coord. Petronela Savin, Cosmina Timoce-Mocanu (coord.), Adrian Jicu, Maria Cuceu, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2017, pp. 205-208.

ce Roger Caillois numea „ordinea lumii”. Indiferent de natura lor, ele au ca numitor comun această funcție catarctic-eliberatoare, sustrăgându-l pe om din caruselul preocupărilor zilnice și proiectându-l într-o existență paralelă, în care se (re)face armonia originară, a începuturilor.

II. Mutații în evoluția obiceiurilor de iarnă în localități din județul Bacău

Pornind de la aceste considerații generale, cercetarea derulată în cadrul proiectului E-FESTMEMORIA își propune să aducă la lumină documente de arhivă și să înregistreze informații de teren noi, pentru a fixa ceea ce se cheamă, cu un termen tehnic, patrimoniul imaterial băcăuan, punând la dispoziția celor interesați mărturii despre sărbătorile de iarnă și despre importanța lor în conștiința celor care trăiesc aici, definind astfel o parte din spiritul locului. Este vorba despre analiza comparativă a bazei documentare constituită de Bogdan Petriceicu-Hasdeu, de răspunsurile primite la o anchetă inițiată de Ion Mușlea între anii 1931 și 1941 și de un fond recent, creat de o echipă de cercetători coordonată de Petronela Savin. Ele pot fi analizate în termeni de *gen proxim* și *diferență specifică*, pentru a vedea ceea ce definește profilul sărbătorilor din zona Bacăului și în ce măsură se individualizează ele în raport cu *patternul* fixat de specialiști și cu funcțiile pe care le îndeplinesc.

Urmărite în diacronie, cele trei fonduri documentare echivalează nu doar cu trei vârste în evoluția sărbătorilor (care se schimbă relativ puțin de la 1885 la 2017), cât mai ales în aceea a abordării lor. În primul caz, răspunsurile sunt succinte, centrate pe nevoia de a acoperi, pe cât posibil, problemele vizate de Hasdeu în chestionarul trimis. Strădania repondenților se reflectă și în stilul obiectiv, cu intervenții personale minime, ceea ce conferă caracter sintetic relatării și o imagine relativ sărăcăcioasă a profilului etnografic al zonei. Exemplul învățătorului Gh. Popoviciu, din Negulești, e semnificativ prin laconism. La toate întrebările incluse în chestionar, el răspunde printr-o singură propoziție, îndărătul căreia se poate citi nemulțumirea unui om împovărat cu încă o problemă de rezolvat: „Nu se face colinde, decât orații la Anul Nou.” Chiar și așa, aceste prime mărturii sunt extrem de importante, constituind punctul de plecare pentru înțelegerea obiceiurilor din zonă.

În schimb, Fondul de manuscrise al Arhivei de Folclor a Academiei Române include răspunsuri de o altă factură, corespunzând instrucțiunilor trimise învățătorilor și preoților care au colaborat la realizarea anchetelor. Răspondenții sunt, de această dată, mai implicați, asumându-și, în spiritul epocii, misia de a contribui la realizarea edificiului național, așa cum o arată formula de încheiere folosită de preotul I. Căciulă din comuna Scurta: „Fie, dar, ca acest infim material să contribuie la edificiul cel mare! Trăiască înfăptuitorii!” Dincolo de elanul celor implicați, se observă că vocea celor intervievați rămâne încă în umbră, câtă vreme corespondentul realizează o sinteză a ceea ce a întâlnit pe teren, pe care o redă într-un discurs propriu, colorat cu intervenții evidente, care alterează parțial autenticitatea mărturiilor respective. Atât la nivelul limbajului (insertia unor neologisme), cât și la nivelul materialului consemnat e greu de stabilit care va fi fost informația brută a celor chestionați și cât adaugă/stilizează cel care notează.

În ciuda acestor prelucrări, materialul din fondul documentar Mușlea se dovedește util pentru a ne face o imagine relevantă asupra credințelor și practicilor care dominau lumea rurală din interbelic.

O dublă mutație se constată în cazul textelor din fondul actual, e-FestMemoria, unde asistăm, pe de o parte, la o metamorfozare, lentă, a obiceiurilor, sub influența globalizării și a multiculturalismului și, pe de altă parte, la o raportare diferită a celor intervievați la faptul folcloric despre care dau mărturie. Ei dobândesc „voce” și exprimă ceea ce simt și gândesc. Sărbătorile nu sunt doar trăite, ci și povestite, ceea ce impune două paliere de interpretare, unul centrat asupra obiceiului în sine, și altul dedicat discursului aferent. Asistăm la o contaminare treptată a obiceiurilor tradiționale, spectrul uitării și al nepăsării amenințând difuz lumea de altădată. Cu cât comunitățile despre care vorbim sunt mai izolate, cu atât tradiția supraviețuiește în forme mai viguroase, fiind parte integrantă a identității locului. Se constată însă și înlocuirea treptată a formelor arhaice cu elemente contemporane, la limita kitsch-ului, ceea ce riscă să altereze originalitatea practicii respective și, implicit, a sărbătorii. E un proces pe care îl percep, cu ușoară tristețe/resemnare, inclusiv cei intervievați, care deplâng „stricarea” obiceiurilor de odinioară. Sintagma „aceea era puterea colacilor”, utilizată de unul dintre informatori revine la majoritatea și surprinde, printr-o metaforă spontană, ceva din procesul erodării treptate a tradiției, dar și nostalgia după o lume primordială, când sărbătoarea echivala cu o abolire a timpului profan și cu o regăsire a sacrului. Sub diferite forme, întâlnim în răspunsurile celor intervievați dorința de a regăsi/retrăi o vârstă de aur, când sărbătorile nu făceau altceva decât să reactualizeze un timp mitic, să-l reazeze pe om în centrul lumii, așa cum arată același Mircea Eliade.

III. Sărbătorile de iarnă – de la ceremonial la narațiune

Dincolo de metodologii și obiective, de școli și tendințe, rămâne însă ceva îndeobște neglijat de cercetările etnografice tradiționale: povestea. Povestea sărbătorii și sărbătoarea poveștii, căci analiza comparativă a celor trei corpusuri de texte probează nu doar evoluția cercetării de la pozitivismul sfârșitului de secol al XIX-lea la rigoarea interbelică, ci și aspecte legate de locul pe care sărbătorile îl (mai) au în comunitate și în mentalul colectiv. Un chestionar sau o înregistrare (audio-video) pot consemna/imortaliza aspecte legate de tematică, de roluri și actanți, de funcții și de tipologii, dar ele nu vor putea surprinde niciodată, pe de-a-ntregul, acea chemare, acel fior inexplicabil, acea frenezie cu care omul (re)trăiește bucuria sărbătorii. Roger Callois a arătat că nu există o teorie care să explice integral specificul sărbătorii, cum, de altfel, nu există sărbătoare care să își găsească explicații totale în una sau alta dintre teoriile propuse de etnografi, antropologi sau istorici ai religiilor. Ceea ce nu înseamnă că trebuie dezarmat în fața acestui aparent impas teoretico-metodologic, ci, dimpotrivă, trebuie găsite alte modalități de stimulare a cercetării. Una dintre ele este tocmai înregistrarea și analizarea din perspectivă pragmatico-discursivă căci, privite dintre prezent spre trecut, corpusurile de texte dezvăluie o mutație semnificativă. Dacă inițial, în chestionarul Hașdeu, „vocea” dominantă este aceea a academicianului care trasează limpede direcțiile pe care anchetatorii trebuie să le urmeze, în perioada

interbelică „vioara întâi” devine anchetatorul, care sintetizează și filtrează materialul înregistrat prin propria-i personalitate, în vreme ce înregistrările actuale pun în prim-plan pe cel interviuat, care dobândește, pentru prima dată, voce distinctă, asumându-și rolul de actant și de narator în egală măsură, în vreme ce prezența cercetătorului e undeva în off, de unde strecoară întrebări și provoacă la mărturisire.

Înregistrările din cele trei fonduri au și o dimensiune ficțională, putând fi citite prin grila discursului literar. În procesul de „emancipare” metodologică asistăm și la democratizarea rolurilor, în sensul că martorii capătă voce, iar vocea lor e un discurs de gradul trei, dublându-l pe cel ritualic (ceremonialul propriu-zis) și pe cel imagologic (fotografie, înregistrare audio-video). Mărturiile culese de învățătorul Constantin Pâslaru din Târgu-Ocna (la secțiunea „căutarea de comori”) rivalizează oricând cu o schiță în miniatură, fiind o mostră de gândire arhaic-superstițioasă. Povestea miniaturală relatată de Castanda Sabău din Vâlcele despre duhul necurat care l-ar fi ispitit pe Mihalache Poacă, cerându-i un suflet (de om sau de animal) în schimbul comorii se înscrie în coordonatele prozei fantastice, fiind construită pe tiparele basmului. Tot astfel, episodul relatat de Vasile Vrânceanu (din Berzunți), despre cum băieții, „ciupiți fiind”, i-au spart capul tatălui cu un colac înghețat de Revelion, are o pronunțată componentă epică.

IV. Obiceiurile de iarnă, între memorie și identitate

Inevitabil, un astfel de demers se intersectează cu domeniul eterogen al modei și al memoriei. Acoperind trei secole și două milenii, secvențele folclorice înregistrate și analizate vorbesc nu doar despre specificul etnografic al zonei Bacăului, ci, implicit, despre moștenirea culturală a zonei, despre felul cum prezentul se raportează la trecut, textele înregistrate intrând într-un dialog grăitor pentru înțelegerea modului cum se perpetuează tradiția și care sunt mutațiile produse într-un interval de aproape 150 de ani, de la chestionarele Hașdeu (1884) la fondul Ion Mușlea (1934-1942) și la anchetele prezente (înregistrate în cadrul proiectului e-FestMemoria de către un colectiv coordonat de Petronela Savin în intervalul 2016-2017). Textele incluse aici sunt, într-un fel, baricade împotriva uitării, fixând elemente ale unui patrimoniu supus eroziunii.

Ceea ce nu poate surprinde însă chestionarul folcloric (și nici camera de filmat) este emoția, energia formidabilă și modul cum oamenii locului se identifică/se regăsesc în aceste tradiții. Cum li se luminează ochii la auzul dobelor și țiganelor, cum saltă în ritmul muzicii și cum retrăiesc, de fiecare dată, la modul ritualic, comuniunea cu sacrul. Fie că vorbim despre urși & ursari, despre capre, cai sau badanari, despre dobe & doboșeri, despre mascați & irozi, despre banda lui Jianu și banda lui Bujor, urmuz, cearlău, canafi și despre alte elemente ale tradiției, știința se dovedește limitată la observații exterioare pe care le completează discursul neaș al celor interviuați. Explicațiile savante propuse de specialiști își găsesc adesea corespondent într-o vorbă de duh sau într-un răspuns de o simplitate năucitoare cum este cel dat de Ion Moghior (zis Țarica), cel mai bătrân practicant din Dărmănești, care, la cei 78 de ani, îmbracă pielea de urs (de 25 de kilograme!) și joacă alături de cei tineri, dintr-o chemare atavică: „Dacă

asta-i nebuneala!” E uimitor cum acești oameni duc mai departe, din generație în generație, cu un firesc încântător, practici arhaice și credințe străvechi, reminiscențe ale unei gândiri magice. Ele dau omului simplu un puternic sentiment al apartenenței și mândria de a avea rădăcini.

BIBLIOGRAFIE

- Callois, Roger, *Omul și sacrul*, trad. Dan Petrescu, București, Nemira, 1997.
- Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, Litera Internațional, 2001.
- Clifford, James, „Introduction. Partial Truths”, în James Clifford, George Marcus (edited by), *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*, University of California Press, 1986, pp. 1-27.
- Cuceu, Ion, „Prefață” la Ion Mușlea, *Arhiva de Folclor a Academiei Române*, ed. cit., pp. 9-32.
- Dumistrăcel, Stelian, în colab. cu Hreapcă, Doina și Bîrleanu, Ion-Horia, *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, Iași, Editura Academiei Române, 1997.
- Eliade, Mircea, *Sacrul și profanul*, București, Humanitas, 1995.
- Marcus, George E., Cushman, Dick, “Ethnographies as texts”, în *Annual Review of Anthropology*, Vol. 11 (1982), pp. 25-69.
- Mușlea, Ion, *Arhiva de Folclor a Academiei Române*. Studii, memorii ale întemeierii, rapoarte de activitate, chestionare 1930-1948, ediție critică, note, cronologie, comentarii și bibliografie de Ion Cuceu și Maria Cuceu, prefață de Ion Cuceu, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2005.
- Pamfile, Tudor, *Sărbătorile la români. Crăciunul*, București, Socec&Sfetea, 1914.

Violeta Popa
Alin Popa¹

GENEZA ORAȘULUI MOLDOVENESC. STUDIU DE CAZ – ORAȘUL BACĂU (SECOLELE XV-XVIII)

Genesis of the moldavian city. Case study - Bacău city (XVth-XVIIIth centuries)

With a documented history of over six centuries, Bacău county can not boast too rich historiographic dowry. In the case of monographic works, the situation is almost dramatic: although 609 years have passed since its first documentary attestation, only eight monographic works have been written about Bacău county. If the volumes written in the first half of the 20th century have a pronounced memorial character, being dominated by the lack of scientific rigor - a fact that can be explained, first of all, by the authors' amateurism - the monographs published in the second half of the last century are characterized by a type of nationalism specific to communist ideology.

All these writings assume an undeniable urban status of Bacău since the fifteenth century, along with its first historical attestation. Bacău has been constituted as a town from its very starting point, seem to unanimously affirm the local medievalists, and until now nobody dared to challenge this direction of local historiography.

What strikes, however, is the discrepancy between this real "taboo" and the fragility of its arguments. None of the adherents of Bacău's real urbanism theory tries to define or even explain the concept of "city". Equally silent are the approaches aimed at the demographic evolution of the medieval town, its insignificant economic pulsation and, in particular, the inhibitory relationship of the Bacău inhabitants with political power.

Key-words: *city, Bacău, urbanism, autonomy, privileges, medieval, modernity, community*

Prezentul articol își propune să acomodeze cititorul – atât pe lectorii avizați cât și publicul larg – cu exigențele teoretice circumscrise conceptului de „ORAȘ”². Considerăm că, pentru atingerea obiectivelor și pentru înțelegerea exactă a resorturilor intime ale demersului nostru, acest punct de plecare este nu doar extrem de util, ci, pur și simplu, obligatoriu. Demarajul nostru teoretic nu trebuie asociat cu nicio formă de pedanterie maladiv-pedagogică. Este, pur și simplu, o necesitate de natură științifică, dictată de absența dezbatelor istoriografice cu privire la cadrele teoretice ale urbanismului extracarpatic, o

---

¹ Universitatea Vasile Alecsandri din Bacău.

² Unele idei și pasaje ale articolului au fost preluate, cu modificări, completări și adăugiri, din Alin Popa, *Fizionomii urbane și structuri etno-sociale din Moldova. Bacăul în tranziția de la târg la oraș (1864-1938)*, Iași, PIM, 2011, pp. 23-36.

formă de respect a autorului față de statutul de istoric și, mai ales, față de amatorii de istorie locală.

În pofida faptului că împlinește, în curând, 610 ani de la prima sa atestare documentară internă (6 octombrie 1408), Bacăul nu se poate mândri cu o zestre istoriografică/monografică prea bogată. Timp de peste șase secole, interesul oamenilor de cultură pentru istoria locală s-a oglindit în realizarea a numai opt lucrări monografice – adică o astfel de lucrare la aproximativ 77 de ani! De dragul exactității, vom încerca să facem o scurtă trecere în revistă a acestora:

1. Costache Radu (1906), *Bacăul de la 1850 la 1900*;
2. Grigore Grigorovici (1933), *Bacăul din trecut și de azi*;
3. Al. Artimon, *Civilizația medievală urbană din secolele XIV-XVII*;
4. Al. Artimon, Ioan Mitrea, *Bacău - reședință voievodală*;
5. Ioan Șandru, C. Toma, *Bacau- studii de geografie urbană*;
6. Ioan Ichim (coord.), *Municipiul Bacău – schiță monografică* (1971);
7. Eugen Șendrea (2007), *Istoria municipiului Bacău*;
8. Dumitru Zaharia (2013), *Bacău, istorie adevărată*.

Aproape toți autorii menționați anterior au plecat în *lumea celor drepti*, cu o clipă mai devreme decât noi, având, cel mai probabil, conștiința unei datorii îndeplinite față de acest oraș. Evident, ar fi o greșeală să ne raportăm la moștenirea lor istoriografică numai din perspectivă cantitativă. De altfel, actuala generație de istorici nu are niciun drept să formuleze astfel de aprecieri cantitative, atâta timp cât contribuția noastră la dezvoltarea istoriografiei locale este ... *sublimă, dar lipsește cu desăvârșire*.

Perspectiva calitativă, însă, ne poate îngădui unele aprecieri critice cu privire la maniera în care aceste lucrări se raportează la trecut, la conceptul de oraș, la metodologie ș.a. De la bun început, trebuie să precizăm faptul că acest dialog critic, aceste introspecții de natură calitativă asupra istoriografiei locale sunt extrem de rare. Cu excepția unor recenzii de esență neutră și a savuroasei investigații critice realizată de universitarul Constantin Călin asupra încercării monografice ce-l are ca autor pe Eugen Șendrea (*Istoria municipiului Bacău*), ecourile științifice generate de aceste lucrări sunt inexistente.

Timpul va demonstra dacă *noua generație* de istorici va fi capabilă să îmbogățească această moștenire sau dacă vom rămâne, în continuare, la fel de tăcuți/dezinteresați, considerând, probabil, că totul a fost scris, că nimic altceva nu mai este de adăugat și că, parafrazându-l pe Fukuyama, trăim *sfârșitul istoriei* iar noi suntem *ultimii oameni*.

Dimpotrivă, noi credem că, cel puțin în legătură cu istoria orașului Bacău, numeroase capitole ar trebui reinterpretate, rescrise și că nu cunoaștem pe baze documentare solide nici măcar 20% din trecutul său. Arhivele Naționale din Iași, bunăoară, acolo unde este găzduit cel mai consistent fond documentar ce face referire la istoria medievală a localității, constituie, aproape în întregime, o mare necunoscută.

Cu foarte puține excepții, aceeași sfială este manifestată de cercetători și față de fondul arhivistic local. De pildă, nu cunoaștem aproape nimic din evoluția Bacăului în cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea, atunci când, în pofida

existenței unei administrații *tovărășești* și a unui regim totalitar, Bacăul a cunoscut cea mai spectaculoasă dezvoltare economică, demografică și urbanistică din întreaga sa istorie.

Revenind la analiza calitativă a istoriografiei ce face referire la trecutul Bacăului, ne propunem să zăbovim asupra următorului aspect teoretic: conceptul de ORAȘ. În marea lor majoritate, studiile istorice care alcătuiesc zestrea monografică amintită anterior afirmă, fără niciun dubiu, faptul că Bacăul a întrunit atributele citadinătăii încă de la prima sa atestare documentară (1408). Încercând să rezumăm, conform acestei abordări, istoria evolutivă a Bacăului ar fi avut un demaraj citadin excelent – încununat de construirea bisericii Precista (1491) și a Curții domnești la sfârșitul secolului al XV-lea –, urmat de un parcurs de aproximativ trei secole, în care, cu excepția secolului al XVII-lea și a primei jumătăți a secolului al XVIII-lea, așezarea ar fi funcționat în parametri urbanistici rezonabili.

Scurta noastră introducere are menirea de a contura o anumită „atmosferă” de la care pornesc toate studiile privind istoria citadină locală și de a aduce în prim plan o viziune diferită, eretică, poate, prin „nealinieră”, dar dezinhibată, prin inițierea unui dialog critic cu trecutul. În condițiile acceptării ei, ipoteza noastră ar fi cu atât mai importantă cu cât modelul evolutiv al Bacăului ar putea fi extins și la nivelul altor orașe moldovenești – exceptând, desigur, cazurile particulare ale orașelor Iași și Suceava.

În viziunea medievistilor locali, Bacăul a avut asigurat, de la bun-început, un indubitabil *certificat de urbanism*. Ceea ce frapează, însă, este discrepanța dintre asumarea acestui adevărat tabu și fragilitatea argumentelor. Dincolo de faptul că lucrările mai sus amintite au numeroase carențe în ceea ce privește concepția și rigoarea științifică – o bună parte dintre acestea sunt văduvite de aparat critic, de metodologie, de ipoteze de lucru ș.a. – lipsește cu desăvârșire orice tentativă de definire conceptuală. Cu alte cuvinte, aceste lucrări ne descriu o istorie urbană fără a ne oferi un răspuns la întrebarea: ce este un oraș?

În efortul de a construi o „problematică eficace”, conform aprecierilor lui Georges Duby, „cea mai bună metodă este de a porni de la cuvinte, de a explora un câmp semantic, adică tocmai cotlonul în care s-a cuibărit conceptul”³. Acceptând teoria etnolingvistică a „cuvintelor și lucrurilor”, ce stipulează că oricărei realități îi corespunde o certă reprezentare la nivelul limbii, putem aprecia că, de-a lungul perioadelor medievală și modernă, civilizația românească nu a reușit să genereze în plan lingvistic niciun cuvânt propriu care să desemneze conceptul de „oraș”. În intervalul mai sus amintit, toți termenii utilizați ce denumeau această realitate erau cuvinte de împrumut: *târg* – de origine slavă (*trugu*), *comună* – din franceză (*commune*), *burg* – din germană (*Burg*)/ franceză (*bourg*), *oraș* – din maghiară (*város*).

Pe cale de consecință, putem presupune că, la români, ideea de oraș a venit tot pe calea „importurilor” – „viața noastră orășenească nu vine dintr-o

---

³ Philippe Ariès, Georges Duby (coord.), *Istoria vieții private*, vol. III, București, Meridiane, 1995, p. 16.

dezvoltare proprie a poporului românesc⁴ – iar transpunerea conceptului în plan concret a fost puternic influențată de realitățile politice și socio-economice interne.

Pentru că tema noastră de cercetare este *orașul* Bacău și, mai ales, pentru că opiniile noastre „contravin” unui curent științific ce atribuie Bacăului un incontestabil „certificat de urbanism” încă din secolele XIV-XV, ne vedem obligați să aducem anumite clarificări teoretice asupra conceptului de *mediu urban*. Având în vedere faptul că istoriografia românească înregistrează un bilanț pauper al dezbaterilor teoretice privind definirea conceptului, aceste clarificări sunt cu atât mai necesare.

Ce este, așadar, un oraș? Care sunt caracteristicile urbanismului medieval și prin ce diferă acesta față de cel din perioada modernă? Aparent simple, întrebările comportă răspunsuri deosebit de complexe, cu atât mai mult cu cât pentru perioada medievală istoriografia românească face distincție între un model citadin european – atestat inclusiv la Brașov, Sibiu, Sighișoara, Bistrița – și un model din arcul extracarpatic – datorită temei lucrării, vom face referire cu precădere la realitățile din spațiul cuprins între Carpații Orientali și Nistru. În zadar vom căuta în Moldova lui Ștefan cel Mare orașe care să ofere, măcar, iluzia siguranței din interiorul fortificațiilor ridicate pe cheltuiala locuitorilor, în zadar vom căuta comunități cu adevărat autonome, privilegiate, capabile să bată monedă proprie, să ridice propria oaste, să încheie alianțe, să ofere sau să primească, independent de politica centrală, ajutor de la vecini – așa cum făceau brașovenii, de pildă⁵.

Aceste repere ale urbanismului occidental nu numai că nu au făcut parte din realitățile moldovenești ale secolelor XIV-XV, dar sunt, în general, ignorate de către istoricii români în discuțiile privind conturarea unui cadru teoretic asupra „ideii de oraș”. Motivul principal – unul cât se poate de real – ține de „condițiile vitrege” în care a evoluat poporul român, fapt pentru care, după cum precizează istoricul Mircea D. Matei, „fenomenul urban românesc trebuie plasat într-un cadru propriu, acela al dezvoltării feudalismului românesc extracarpatic”⁶.

În consecință, spațiul alocat dezbaterii privind atributele urbanismului medieval din Moldova a fost restrâns la identificarea așa-numitelor *funcții* orășenești și la aspectele ce decurg din teoria originii locale/străine și a vechimii acestor așezări. Încercând să rezumăm, opinia majorității istoricilor din România circumscrie conceptul de *oraș medieval românesc* următorului cadru teoretic: oraș – formă complexă de așezare omenească, cu dimensiuni variabile și origini ce trebuie căutate în vechile așezări sătești, apărută la capătul unui proces de

---

⁴ N. Iorga, *Scrisori de negustori*, București, f. ed., 1925, p. V; Răzvan Alexandru Oțetea, *Concepția istoricilor români despre caracterul inițial al orașelor medievale românești cu o privire specială asupra acelorora de la răsărit de Carpați*, Bacău, Editura Casei Corpului Didactic, 2009, p. 21.

⁵ Detalii în Constantin Catrina, Ion Lupu (coord.), *Județul Brașov. Monografie*, București, Sport-Turism, 1981, p. 71-72.

⁶ Mircea D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească. Suceava până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, Editura Academiei R.S.R., 1989, p. 177.

maturizare a structurii feudale a societății românești, având, de regulă, funcție administrativă, economică – meșteșugărească și comercială –, politică și/sau culturală.

Or, cu toate nuanțările ce i se pot aduce, această definiție neglijează tocmai elementele fundamentale care au stat la baza fenomenului urbanistic european – comunitatea orășenească autonomă și relația acesteia cu factorul de putere politică. În istoriografia românească discuțiile pe această temă „nu s-au remarcat printr-o nuanțare corespunzătoare a evoluției acestei relații și nici prin stabilirea cu deplină claritate a unor etape în desfășurarea ei”⁷.

După cum aminteam mai sus, în opinia majorității istoricilor din România, motivele pentru care orașele medievale din arcul extracarpatic nu semănau cu cele occidentale au fost date de existența „condițiilor vitrege” și a „cadrului propriu” de dezvoltare a feudalismului. Suntem total de acord cu această teză. Cu o singură precizare, în plus: studiul fenomenului urbanistic trebuie privit dintr-o perspectivă diacronică, indiferent de spațiul geografic în care acesta s-a manifestat. S-au născut, oare, orașele occidentale înconjurată de ziduri de la bun început? „Condițiile vitrege” au îngreunat procesul de urbanizare numai în Moldova și Țara Românească? Au fost, oare, breslașii transilvăneni din cadrul celebrei *Siebenbürgen* la fel de influenți și de activi dintotdeauna? De bună seamă, răspunsurile sunt negative.

Așa cum este cunoscut, după incursiunile barbare din secolele III-V, creștinătatea occidentală a rămas mult timp la marginea civilizației urbane, centrul de greutate al acesteia stabilindu-se în extremitatea apuseană a Eurasiei – în Imperiul Bizantin și Califatul Arab –, cu binecunoscutele sale metropole: Constantinopol, Bagdad, Cordoba⁸ ș.a. În perioada secolelor VI-X/XI, orașele medievale din vestul și centrul Europei s-au plămădit „la umbra” unor fortificații de caracter laic sau religios, într-un proces evolutiv de durată, neuniform și fără ca acesta să fie scutit de greutate.

Ceea ce trebuie, însă, remarcat este faptul că, pe parcursul acestui proces, sub o formă sau alta, destinul citadin al acestor așezări a fost marcat de întâlnirea sau, în unele cazuri, de confruntarea cu factorul de putere politică. Veneția, care apare de la început „ca un oraș-stat comercial, la marginea lumii politice occidentale și, din acest motiv, ferită de relațiile feudale care guvernau continentul”⁹, este o excepție de la această regulă. În restul Europei, într-o etapă a dezvoltării societăților feudale ce s-a afirmat de-a lungul secolelor XI-XIII/XIV, consolidarea structurilor urbane a fost posibilă fie ca urmare a privilegiilor oferite de marele senior, fie prin „răscumpărarea drepturilor

---

⁷ *Ibidem*, p. 175.

⁸ Pentru detalii vezi Leonardo Benevolo, in Jacques Le Goff (coord.), *Orașul în istoria Europei*, Iași, Polirom, 2003, pp. 17-19.

⁹ *Ibidem*, p. 38.

senioriale, comunitățile înlăturând orice amestec al proprietarului solului în conducerea lor¹⁰.

În oricare din aceste două variante, trăsătura fundamentală a unui oraș – de fapt, a orașenilor – a fost dată de libertatea totală de autoadministrare. Măreția Veneției nu este dată de specificul său arhitectonic, de propriile instituții sau de flota sa maritimă, ci de capacitatea venețienilor de a le genera. Din această perspectivă, Veneția nu este doar „orașul venețienilor”, ci este „orașul creat de venețieni”, după cum și Sighișoara, de pildă, este „orașul creat de sighișoreni”.

Iată de ce, în opinia noastră, la baza fenomenului urbanistic medieval trebuie să așezăm *comunitatea orășenească*, a cărei definiție a fost magistral formulată, încă din secolul trecut, de P. P. Panaitescu: „comunitatea orășenească este o comunitate autonomă, privilegiată și închisă, având nu numai drepturile de azi ale municipalităților, ci și drepturi politice (...) precum vama și fiscul propriu, justiție proprie, oaste și monedă proprie”¹¹. Schimbările care au avut loc în perioada modernă au fost generate exclusiv de „naționalizarea” drepturilor politice și de procesele de industrializare și sistematizare.

Nu putem să nu constatăm faptul că, în general, urbanizarea Europei medievale s-a manifestat sub forma unui proces gradual, etapizat. Fenomenul este foarte bine surprins de evoluția orașelor din interiorul arcului carpatic. Sighișoara, de pildă, a pornit construcția propriei sale citadinătăți plecând de la o simplă așezare rurală, întemeiată la sfârșitul secolului al XII-lea sau, conform altor surse, la începutul secolului următor. La sfârșitul secolului al XIII-lea, stabilirea ordinilor mănăstirești ale dominicanilor și franciscanilor precum și sosirea altor coloniști meșteșugari au impulsivat procesul de urbanizare. Astfel, localitatea va fi menționată documentar sub forma de *Civitas de Segusvar* în anul 1367, iar zidul și turnurile de apărare vor fi construite abia în a doua jumătate a secolului al XV-lea. În linii mari, drumul Sibiului de la Hermannsdorf la Hermannstadt a fost asemănător cu cel al Sighișoarei.

Ei bine, tot acest parcurs evolutiv a fost posibil pe fundalul „diminuării autorității politice centrale asupra orașelor”¹², mediul urban nefiind altceva decât o rezultantă a privilegiilor pe care marele senior a fost dispus să le ofere diferitelor comunități. Exemplul oferit de Brașov este ilustrativ, în acest sens: atestat documentar în anul 1234, Brașovul primește privilegiul pentru târg anual în anul 1364, urmat de un privilegiu de „etapă și depozit” acordat în anul 1369 și de dreptul de a-și construi fortificații de piatră, printr-un act eliberat de regele Ungariei în anul 1397.

Dimpotrivă, în Moldova medievală urbanizarea centrelor administrativ-comerciale a fost îngreunată tocmai din cauza relațiilor precare, nestimulative, pe care acestea le-au avut cu autoritatea politică superioară. Aici, de-a lungul secolului al XV-lea, privilegiile nu sunt consemnate decât cu titlu de excepție –

---

¹⁰ P. P. Panaitescu, *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, Ediția a II-a, Prefață, note și comentarii de Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Székely, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 139.

¹¹ *Ibidem*, p. 120.

¹² Mircea D. Matei, *op. cit.*, p. 177.

dreptul de „etapă și depozit” pentru Suceava (ca un element pozitiv, acest fapt va stimula, conform unui document din anul 1461, apariția „mahalalei târgului Sucevei”¹³, ceea ce ne indică inițierea unui proces de expansiune urbană) și scutirea de la plata „vămii mici” – „afară de cei ce vor aduce pește” – acordată locuitorilor din Vaslui (1491) și Bârlad (1495)¹⁴.

Voievozilor din Moldova secolului al XV-lea nu le-au lipsit nici „modelul” orașului medieval din Europa centrală – pe care îl cunoșteau, de altfel, foarte bine –, nici factorul pericolului extern (factor favorizant pentru ridicarea fortificațiilor orășenești) și nici infrastructura socio-economică ce a stat, pretutindeni, la baza fenomenului de urbanizare. Însă, din punctul nostru de vedere, ceea ce a lipsit structurilor feudale moldovenești a fost atingerea acelei „etape politice” de relaxare, de „dezgheț” în relația cu nucleele cu potențial citadin. Autonomiile reale nu au fost încurajate de către voievozii Moldovei din simplul motiv că cel mai mare pericol la adresa puterii centrale a fost, paradoxal, „pericolul intern”: „O mare parte din forțele vii ale neamului nostru s-au irosit în lupte nenorocite pentru domnie; aceste lupte ne-au făcut mai mult rău decât toți dușmanii externi laolaltă”¹⁵.

Din punct de vedere temporal, în marea lor majoritate, vetrele urbane din regiunea de la Est de Carpații Orientali s-au format în cea de-a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Excepțiile sunt date de așezările mai vechi, „anterioare descălecării lui Dragoș, precum Baia și Siret – întemeiate de sași”¹⁶, sau de nucleele urbane conturate mai târziu, precum Focșani, Galați sau Fălticeni¹⁷. Fenomenul apariției acestor centre se suprapune procesului de dizolvare a hegemoniei tătare la gurile Dunării și în teritoriile de la răsărit de Carpați, concomitent cu apariția și consolidarea „celeia de-a doua libertăți românești”¹⁸, statul medieval de-sine-stătător Moldova.

În calitatea lor de *locuri de târg*, aceste așezări au îndeplinit și funcția de debușeuri comerciale pentru producția internă de mărfuri. Luând forma comerțului periodic – târguri, iarmaroace –, aici s-a desfășurat un schimb intens între produsele locale manufacturate și cele specifice mediului rural – cereale, animale, diferite băuturi, ceramică, piei, țesături, alte produse ale economiei casnice. Deloc întâmplător, chiar și în zilele noastre, în jurul orașelor

---

¹³ *Ibidem*, p. 114.

¹⁴ Constantin C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, Editura Academiei R. S. R., 1967, p. 118-119.

¹⁵ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 132.

¹⁶ C. Racoviță, *Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei (1387-1432)*, în „Revista istorică română”, X, 1940, extras, p. 88, *apud* Gheorghe I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, ediție îngrijită de Valeriu Râpeanu, București, Editura Eminescu, 1980, p. 142.

¹⁷ *Istoria orașului Iași*, vol. I, redactori responsabili Constantin Cihodaru și Gheorghe Platon, Iași, Junimea, 1980, p. 41.

¹⁸ Gheorghe I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, ediție îngrijită de Valeriu Râpeanu, București, Editura Eminescu, 1980, p. 127.

moldovenești gravitează o serie de sate și comune, ce închid spațiul citadin într-un cerc aproape perfect.

Se profilează, de la bun început, o primă concluzie în legătură cu factorii ce au dus, în perioada medievală, la apariția nucleelor cu potențial urbanistic din Moldova: funcția economică – comercială și meșteșugărească –, secundată de cea politică, s-au aflat la baza acestui proces. Ne înscriem, astfel, în linia teoretică – nu și cronologică – trasată de C. C. Giurescu încă din anul 1967: „Între factorul politic și cel economic a fost o strânsă legătură: unul a influențat pe celălalt și amândouă împreună – predominând, însă, cel economic – au determinat formarea și dezvoltarea târgurilor”¹⁹.

În cazul Bacăului, geneza și dezvoltarea localității au fost în concordanță cu poziția sa geografică, cu amplasarea sa în raport cu unele resurse naturale și umane, cu rețeaua de căi de comunicație, cu particularitățile generale ale cadrului regional. Vatra veche a așezării – situată la aproximativ 9,6 kilometri amonte de confluența Bistriței cu Siretul – s-a format pe un promontoriu al terasei de 10-15 metri a râului Bistrița, care îngustează albia majoră, în aval de podul spre Șerbănești.

În perioada medievală, până la alipirea ținutului Putnei la Moldova (1475), Bacăul a fost „oraș de hotar despre Muntenia și chiar despre Ardeal”²⁰. Acest element, alături de cel al poziționării la intersecția unor rute comerciale majore (Brașov – Chilia/Cetatea Albă cu *vechiul* drum al Moldovei, ce lega Nordul Europei de porturile dunărene din Sud), au ridicat așezarea de pe malul drept al Bistriței în rândul punctelor vamale și comerciale importante ale Moldovei. Funcția economică a Bacăului și statutul de așezare amplasată la *fruntaria* micului voievodat sunt reflectate și în privilegiul comercial acordat de domnitorul Alexandru cel Bun negustorilor din Lvov (6 octombrie 1408). Este cel mai vechi document intern cunoscut, emis de o cancelarie domnească, ce face referire la Bacău.

Rolul jucat de Bacău în cadrul economiei moldovenești – potențat de apariția depozitelor domnești în timpul lui Ștefan cel Mare – a fost principalul catalizator al dezvoltării funcțiilor politico-administrative (apariția curții domnești, ridicată de Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare), judecătorești (apariția scaunelor de judecată) și religioase (indicată de prezența bisericilor ortodoxe și catolice, cât și de calitatea de sediu al Episcopiei catolice de Bacău – 1607²¹).

Totuși, în pofida existenței acestor parametri – identificabili și în cazul altor așezări, precum Iași, Piatra Neamț ș.a. –, Bacăul secolelor XV-XVI nu are încă profilul unui oraș în adevăratul sens al cuvântului, fiind văduvit de unul dintre cei mai importanți indicatori urbanistici ai Evului Mediu: o reală autonomie.

După cum este cunoscut, în Occident organele de guvernare orășenești le-au precedat pe cele ale statului de drept modern. Aici, competiția pentru

---

¹⁹ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 78.

²⁰ Bogdan Petriceicu Hașdeu, *Etymologicum magnum romaniae*, vol. II, București, Minerva, 1970, p. 214.

²¹ Dănuț Doboș (coord.), *Catolicii din Bacău*, Iași, Sapienția, 2007, p. 26.

libertățile politice și economice s-a manifestat cu deosebită virulență. În confruntarea cu episcopii și cu principii, pentru obținerea de privilegii și scoaterea de sub servituțiile de tip feudal, „asociațiile de meșteșugari și comercianți se transformă dintr-o putere privată într-una politică – comuna”²². În cadrul consiliilor orașenești sau al asociațiilor și breslelor de tot felul, locuitorii reușesc să impună cadre juridice compatibile cu propriile lor interese, anihilează orice tentativă de opoziție, se lansează în proiecte de „politică externă” deosebit de complexe (Genova și Veneția), pun în practică, la nevoie, proiecte de sistematizare urbană ce modifică radical mediul înconjurător. Europa s-a aflat în această perioadă în „zodia” orașelor libere, spațiul olandez și cel italian fiind plin de astfel de exemple.

Este aproape superfluu să amintim faptul că, exceptând zona Transilvaniei, spațiul medieval românesc nu a cunoscut exemple similare²³. Configurația politico-statală și realitățile socio-economice interne nu au permis acest lucru. Aici, centralismul statal a inhibat orice tentativă de autonomizare, iar singurele libertăți posibile au fost cele venite cu *a lui Vodă miluire*.

În privința libertăților, dar și a influenței pe care o puteau avea la nivel politic, locuitorii Bacăului nu seamănă nici pe departe cu cei ai orașului Lvov, de pildă. Spre deosebire de *târgoveții* băcăuani, libertatea *orașenilor* polonezi era neîngrădită, fapt ce rezultă cu claritate atât din procesele în care marii seniori din Moldova sunt chemați în fața judecătorilor din Lvov – cel mai cunoscut exemplu este cel din anul 1445, când magistrații polonezi au judecat „pricina” dintre „nobilul polon Mihail de Buczacz și domnul Moldovei Ilie, împreună cu soția sa «ducesa», fiica ducelui Andrei de Kiev”²⁴ –, cât și din statutul lor de „privilegiați”, de „parte egală” cu puterea voievodală în cadrul diferitelor documente cu caracter internațional, inclusiv în tratatul comercial din 6 octombrie 1408 – „certificatul de naștere” al Bacăului.

Din contra, în cazul Bacăului, evoluția așezării a fost puternic marcată de voința celui ce purta „însemnele puterii”. Aria competențelor juridice ale reprezentanților comunității locale a fost constant diminuată, vama locală a fost subordonată celei de la Tazlău (1431), veniturile vamale – vama mare și cea mică –, morile și pietrele de ceară din târgul Bacău, precum și „via de la sare” au fost acordate mănăstirii Bistrița (conform documentelor din 8 septembrie 1457 și 23 aprilie 1460)²⁵, iar regimul proprietății asupra *Ocolului târgului* – de fapt, Ocol domnesc – a fost grav alterat de frecvențele împrumutării ale „rudelor, prietenilor și colaboratorilor apropiați”²⁶. În legătură cu acest din urmă aspect,

---

²² Leonardo Benevolo, *op. cit.*, p. 48.

²³ Trebuie să amintim, totuși, cele două excepții notabile înregistrate în Țara Românească – privilegiile acordate locuitorilor din Câmpulung (Mihai voievod, fiul lui Mircea cel Bătrân) și celor din Târgoviște (1425, Dan II). Detalii în P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 133.

²⁴ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 86.

²⁵ Alexandru Artimon, *Civilizația medievală urbană din secolele XIV-XVII (Bacău, Tg. Trotuș, Adjud)*, Iași, Documentis, 1998, pp. 61-62.

²⁶ Emilian Drehuță (coord.), *Enciclopedia județului Bacău*, Ediția a II-a, Bacău, Agora, 2008, p. 59.

precizăm faptul că în intervalul 1460-1620, în Moldova au fost înregistrate nu mai puțin de 148 de sate care au fost scoase din ocoale și dăruite mănăstirilor și boierilor²⁷ – în marea lor majoritate, „prin daniile succesive, ocoalele domnești au fost desființate până la începutul secolului al XVII-lea”²⁸.

La nivelul secolului al XV-lea, regimul de tip feudal nu a lăsat nicio speranță aspirațiilor citadine ale Bacăului, dezvoltarea sa nefiind posibilă nici pe verticală, nici pe orizontală. Explicațiile țin de domeniul evidenței: pe de o parte, datorită faptului că singurele „înălțimi” acceptate au fost cele neconcurențiale de ordin religios – menite să consolideze puterea voievodală – și, pe de altă parte, datorită lanțului inviolabil al moșiilor ce au încorsetat localitatea până în zorii Epocii Moderne.

Adăugându-se acestui cadru socio-politic intern, factorii externi au îngreunat suplimentar procesul de urbanizare. Un bilanț minimal al distrugerilor suferite de Bacău în intervalul 1467-1538 ne edifică pe deplin asupra acestui fapt: 1467 – localitatea a fost distrusă și incendiată de trupele lui Matei Corvin; 1476 – Bacăul a fost incendiat la ordinul lui Ștefan cel Mare; 1504-1517 – în timpul domniei lui Bogdan cel Orb „țara este pustiiată și arsă (...) și rău stricată de blestemații turci și tătari, cât și de leși și munteni”²⁹; 1538 – expediția lui Soliman „Magnificul” în Moldova, în timpul căreia se pare că au fost distruse și „construcțiile Curții domnești din Bacău – Casa domnească, Turnul de apărare și anexele existente”³⁰.

Cât despre analiza făcută din perspectiva unor parametri precum arhitectura laică, proiectele de sistematizare și salubritate, delimitarea spațiului public de cel privat, aceasta nu conferă Bacăului nici măcar umbra vreunui reper urbanistic, ci, mai curând, indicii asupra existenței unei localități rurale ceva mai răsărite. De altfel, informațiile documentare (secolele XV-XVI) și datele rezultate în urma amplelor cercetări arheologice efectuate în a doua jumătate a secolului al XX-lea au conturat un profil preponderent agricol al economiei locale, la care putem adăuga o componentă comercială relativ importantă și o foarte slabă reprezentare a activităților meșteșugărești (cu excepția producției ceramice).

Acest specific profund neurban al Bacăului medieval nu a fost un caz izolat în rândul localităților moldovenești. Dimpotrivă. Cea mai mare parte a centrelor ținutale din regiunea estică a Carpaților Orientali lasă impresia că au fost realizate pe același calapod. Fiecare dintre acestea își revendică începuturile din funcția lor de centre comerciale (târguri și locuri de vamă) cu care au fost înobilate de puterea voievodală. Destinate a înlesni atât schimburile de pe piața internă cât și pe cele de pe piața externă, aceste nuclee administrative au fost, în

---

²⁷ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 149.

²⁸ Dragoș Moldovanu (coord.), *Tezaurul toponimic al României. Moldova. Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale (1772-1988)*, vol. I, partea I, București, Editura Academiei Române, 1991, p. XII.

²⁹ Alexandru Artimon, *op. cit.*, p. 85.

³⁰ *Idem*, „Orașul Bacău. Geneză și evoluție – secolele XIV-XVI”, în *Vitraliu*, An XVI, Nr. 1-2, aprilie 2008, p. 7; *Idem*, „Cercetări arheologice medievale la Bacău (1967-2007)”, în *Carpica*, Nr. XXXVI, Bacău, f. ed., 2007, p. 148.

fapt, principalele surse de venit ce alimentau trezoreria domnească (veniturile cele mai consistente proveneau din *vama mare* aplicată mărfurilor ce tranzitau târgurile). De la această bază – sau, poate, odată cu ea – au plecat toate celelalte funcții: judecătorești, militare, religioase și, în funcție de împrejurările istorice, politice – cazul Iașilor, care devine reședința principală a domnilor Moldovei după anul 1564, atunci când, la ordinul turcilor, Alexandru Lăpușeanu a fost nevoit să distrugă cetatea de scaun a Sucevei³¹.

Textura socio-organizațională a acestor comunități a fost, la rândul ei, de natură restrictivă, menită a limita cadrul liberei dezvoltări. Membrii *sfatului pârgarilor* – organism reprezentativ local compus din cei 12 pârgari și un șoltuz (sau *voit*), aleși anual de către locuitorii târgului – au avut atribuțiuni administrative și judecătorești restrânse: reprezentau comunitatea în relațiile cu domnia, boierii și negustorii străini, judecau (pe baza unei legi nescrise) *pricinile mărunte* – *șfadă* în târg și *furtișagurile* dovedite la fața locului –, puteau să amendeze (*globească*) pe cei găsiți vinovați, împărțeau, prin tragere la sorti, terenurile din hotarul târgului, participau la hotărnicii ș.a. Însă, competențele juridice ale sfaturilor orășenești au devenit inoperante în mult prea multe cazuri, fapt ce ne indică, o dată în plus, un nivel scăzut al autonomiei comunitare: începând cu anul 1458 negustorii brașoveni au fost supuși numai judecării domnești, un document din anul 1476 atestă faptul că numeroși armeni din Suceava „erau înregistrați ca acceptând jurisdicția specială a tribunalului armenesc din Lemberg”³², pârgarii nu-i puteau judeca pe locuitorii ce obținuseră dreptul de cetățenie în orașul Lvov (de acest drept puteau beneficia numai locuitorii de confesiune catolică) și nici pe cei care aparțineau bisericilor, mănăstirilor sau Episcopiei ș.a. În cazul orașelor moldovenești, după cum precizează Alexandru I. Gonța, „teoria despre existența unei comunități urbane privilegiate și a unei autonomii locale a târgurilor în secolul al XV-lea nu are nicio justificare”³³.

Pe de altă parte, regimul proprietății a fost același pentru toate târgurile moldovenești, fapt ce decurge din calitatea lor de așezări întemeiate pe *pământ domnesc*³⁴. Astfel, chiar dacă locuitorii s-au bucurat de drepturile specifice oamenilor liberi, singurul proprietar asupra locurilor din interiorul târgurilor era domnul³⁵. Târgoveții, fie că vorbim de meșteșugari sau de negustori, dispuneau

---

³¹ *Istoria orașului Iași, op. cit.*, p. 84.

³² Mircea D. Matei, *op. cit.*, p. 113.

³³ *Idem.*, „Despre orașul moldovenesc în veacul al XV-lea – locuitorii și starea lor socială”, în *Studii și articole de istorie*, V, București, 1963, p. 22, *apud* Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 13.

³⁴ Paul Păltănea, in Eugen Drăgoi (coord.) *Istoria orașului Galați de la origini până la 1918*, Partea I, Ediția a II-a, Galați, Partener, 2008, p. 36.

³⁵ Detalii referitoare la acest aspect în Valeria Costăchel, Petre P. Panaitescu, Aurel Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova – secolele XIV-XVII*, București, 1957, pp. 414-420; Petre P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești*, București, Editura Științifică, 1969, pp. 284-290.

de locuințele și prăvăliile lor numai în calitate de *embaticari* – pentru folosința lor plăteau o dare către domnie (*camenă* sau *bezmăn*)³⁶.

În aceste condiții, este de presupus faptul că Bacăul medieval – punctul central al ținutului cu același nume – nu a reușit să-și depășească statutul de mic centru administrativ, cu funcții comerciale, fiscale și judecătorești relativ importante – un fel de interfață a puterii domniei în teritoriu. Ritmul de viață al așezării era dat tocmai de aceste așezăminte ale puterii centrale și nu de localnici.

Odată cu trecerea în secolul al XVI-lea, Bacăul, la fel ca majoritatea localităților moldovenești, a intrat pe o pantă descendentă a evoluției sale, fenomenul fiind circumstanțiat de consolidarea dominației otomane în Țările Române. Pierderea Chiliei și Cetății Albe (1484), blocarea legăturilor comerciale cu Polonia și Transilvania, pustiitoarele incursiuni ale tătarilor în Moldova (din 1538 – când au fost instalați în Bugeac – și până în anul 1754 – ultima incursiune), expedițiile militare ale turcilor și polonezilor, practica îndelung repetată a incendiilor localităților, înrobirea economică a Moldovei, impunerea anumitor standarde în privința construcției de locuințe (interdicția folosirii pietrei ca material de construcție) ș.a. au anihilat, practic, orice posibilitate a dezvoltării.

Scăderea dramatică a numărului de locuitori este reflectată atât de „portretizarea” făcută de D. Cantemir, ce găsește Bacăul drept un simplu „târg situat într-o insulă a râului Bistrița”³⁷, cât și de decizia de strămutare a centrului parohial catolic de la Bacău în satul Călugăra, la mijlocul secolului al XVIII-lea³⁸. Ulterior, ocupațiile militare și războaiele ruso-turce au desăvârșit acesta trend, multe localități atingând pragul extincției.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, nivelul demografiei băcăuane ajunge să atingă cote alarmant de scăzute: la mai bine de 350 de ani de la prima atestare documentară internă a localității, catagrafia din anul 1774 consemnează existența unui număr de numai 69 de familii³⁹ (345 locuitori), mult sub nivelul demografic înregistrat de satele din proximitate (Călugăra – 193 de familii, Mărgineni – 88 de familii). Situația era generalizată la nivelul întregului spațiu moldovenesc, singurele note discordante fiind oferite de parametrii demografici ai orașelor Iași, Târgu Ocna și Galați (1774, în ordinea crescătoare a numărului de locuitori)⁴⁰:

---

³⁶ *Istoria orașului Iași, op. cit.*, p. 57.

³⁷ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, Editura Librăriei „Socec”, 1909, p. 53.

³⁸ Emilian Drehuță (coord.), *op. cit.*, p. 60.

³⁹ Ițic Kara, *Obștea evreiască din Bacău*, București, Hasefer, 1995, p. 14; Ioan Șandru, Constantin V. Toma, Nicu Aur, *Orașele trotușene. Studiu de geografie umană*, vol. II, Bacău, f. ed., 1989, p. 87.

⁴⁰ Situația prezentată este incompletă, în catagrafie nefiind cuprinși boierii, scutelnicii, poslușnicii sau slugile. Chiar și așa, aceste repere statistice nu sunt departe de realitățile demografice ale orașelor moldovenești de la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Orașul	Nr. de case/ dughene/cârciumi	Capi de familie	Nr. aproximativ de locuitori
Bacău	-	69	345
Piatra Neamț ⁴¹	-	245	1.248
Roman ⁴²	216 case	432	2.160
Botoșani ⁴³	-	525	2.625
Galați ⁴⁴	-	648	3.240
Târgu Ocna ⁴⁵	-	707	3.535
Iași ⁴⁶	934/ 695/ 68	1.861	9.305

În plus, accentuata nevoie de bani a domnilor moldoveni a declanșat un amplu proces de dizolvare și înfeudare a întregului patrimoniu al acestor nuclee, vânzările și daniile ajungând să afecteze până și vetrele orașenești. Exemplele de mai jos ilustrează cât se poate de bine acest aspect: prin hrisovul din 27 noiembrie 1756, Constantin Mihai Racoviță întărea mănăstirii Precista din Roman „tot locul cât au fost domnescu, la târgul la Hârlău, câmpul și vatra târgului cât rămăsese nedat nimănu de alți domni mai denainte”⁴⁷; hotarul târgului Bacău dispare aproape în totalitate încă din martie 1641, „când Vasile Lupu și divanul său au rupt din proprietatea obștească părțile Letea și Poporul, pe care le-au dăruit mănăstirii Trei Ierarhi din Iași, iar Precista Bacăului a devenit metoh al acesteia”⁴⁸ (în anul 1741, pentru a stimula repopularea târgului, Grigore Ghica a dăruit băcăuanilor moșia *Țarina* orașului); „Miron vodă Barnovschi pe la 1630 vinde hatmanului D. Buhuș o bucată din hotarul localității Târgu Frumos pe patru cai, (...) iar Constantin Racoviță dăruiește vatra târgului Roman Episcopiei de acolo; Suceava a fost dăruită Mitropoliei; în anul 1795, domnul Mihai Șuțu dăruiește Vasluiul lui Costache Ghica hatmanul”⁴⁹ș.a.

Efectele negative ale acestor practici vor fi resimțite pe parcursul întregii perioade moderne. Astfel, locuitorii orașului Roman au reușit, după numeroase

⁴¹ Mihail Apăvăloae, *Piatra Neamț. Studiu monografic*, Piatra Neamț, Cetatea Doamnei, 2005, p. 201.

⁴² Vasile Ursachi (coord.), *Istoria orașului Roman (1392-1992)*, prefață de Răzvan Theodorescu, Roman, Societatea Culturală „Roman - 600”, 1992, p. 161.

⁴³ Ștefan Ciubotaru, *Monografia orașului Botoșani*, Botoșani, Axa, 1997, p. 101.

⁴⁴ Paul Păltănea, *op. cit.*, p. 226.

⁴⁵ Corneliu Stoica, *Istoria ilustrată a orașului Târgu Ocna din cele mai vechi timpuri până la 1918*, Onești, Magic Print, 2009, p. 71.

⁴⁶ *Istoria orașului Iași, op. cit.*, pp. 90, 373.

⁴⁷ Mihai-Cristian Amărieuței, „Despre vornicii de poartă și atribuțiile lor în Iași secolului al XVIII-lea”, în *Orașul în spațiul românesc între Orient și Occident. Tranziția de la medievalitate la modernitate*, Editor Laurențiu Rădvan, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, p. 133.

⁴⁸ Dumitru Zaharia, „Bacău – începuturi, toponim, organizare și conducere”, în *Vitaliu*, An XVI, Nr. 1-2, aprilie 2008, p. 8.

⁴⁹ Pentru detalii vezi P. P. Panaitescu, *Interpretări românești ...*, p. 125.

procese, să răscumpere vatra orașului de la Episcopie abia pe 10 decembrie 1848⁵⁰, iar târgoveții din localitatea Adjudul Nou (înființată în anul 1795) au finalizat acest demers tocmai în anul 1911, „când s-a făcut act de cumpărare a vetrei târgului și imasului de către comuna Adjud de la moșia lui E. Lahovari”⁵¹.

Pe acest grafic al evoluției localităților moldovenești din „secolele obscure” (secolele XVI-XVIII) putem înțelege ușor de ce, la începutul secolului al XIX-lea, în regiunea dintre Carpații Orientali și Nistru nu existau orașe de tip occidental, iar marea majoritate a așezărilor – cu excepția orașelor Iași și Galați – „nu erau decât niște târguri, mai mult sau mai puțin mărunte”⁵².

De-a lungul acestei perioade, singura „instituție” românească ce s-a păstrat nealterată a fost tradiționalul *târg* (în România, iarmaroacele din apropierea orașelor au fost desființate de autoritățile comuniste în anii '60-70 ai secolului al XX-lea). Practica întâlnirilor periodice cu mediul rural – sub forma târgurilor săptămânale sau a iarmaroacelor anuale – a dat un rost negustorilor și meșteșugarilor din interiorul centrelor administrative, reușind să salveze peste timp firavele comunități urbane. Începutul secolului al XIX-lea va găsi aceste comunități lipsite de autonomie, vlăguite economic sub povara unei fiscalități excesive, ocupând o suprafață teritorială redusă și, cu puține excepții, alcătuite dintr-un număr foarte mic de locuitori.

Iată de ce, având în vedere perspectiva de ansamblu a dezbaterii de până acum, în opinia noastră, marea majoritate a așezărilor moldovenești cu funcție administrativă au fost până în pragul Epocii Moderne simple *târguri* – aceasta reprezentând prima fază a dezvoltării urbane a localităților din Moldova (secolele XIV/XV-XVIII). Peste acest nivel, în continuarea unor elemente de modernitate prefigurate încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea⁵³, factorul politic intern va așterne în intervalul 1800-1864 o serie de „privilegii” (spre exemplu, recunoașterea proprietății private și dreptul comunităților de a avea propriile bugete de venituri și cheltuieli) și de cadre juridice de organizare administrativă, care vor declanșa, alături de fenomenul imigrației evreiești, o adevărată „revoluție” a urbanismului moldovenesc.

*

După cum am încercat să demonstrăm în acest articol, de-a lungul secolelor XV-XVIII Bacăul a avut o ființare minimală, profilul așezării fiind în consonanță cu specificul feudal al societății românești. Modul în care au fost realizate primele reprezentări grafice ale orașului trădează din plin acest lucru.

⁵⁰ Vasile Ursachi (coord.), *op. cit.*, pp. 100-101.

⁵¹ Pentru detalii vezi Ioan Șandru, Constantin V. Toma, Nicu Aur, *op. cit.*, pp. 87-89.

⁵² Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident. Țările Române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, traducere din franceză de Maria Carпов, București, Humanitas, 2007, p. 190.

⁵³ Detalii în Gheorghe Platon, Alexandru-Florin Platon, *Boierimea din Moldova în secolul al XIX-lea. Context european, evoluție socială și politică*, București, Editura Academiei Române, 1995, pp. 74-78.

Autorul celui mai vechi plan al Bacăului (1816, ing. hotarnic Frantz Kühnel) a avut în centrul preocupărilor delimitarea moșiilor din jurul său (în partea dreaptă a Bistriței – Precista, Izvoarele, Letea, Țarina Bacăului, Mărgineni, Leitenii și, în partea stângă a râului – Șerbănești, Săucești, Arămești). Prin dimensiunile lor, acestea ocupă în plan grafic poziții dominante. Grijă pentru reprezentarea orașului este una secundară, minoră, așa cum se poate observa în planul de mai jos:

NORD

1 2 3 4

SUD

Cel mai vechi plan al Bacăului – 1816, ing. hotarnic Frantz Kühnel

(în imagine pot fi identificate cele patru biserici creștine ale Bacăului –

1. Sf. Ioan, 2. Precista, 3. Sf. Nicolae – catolică, 4. Sf. Nicolae – ortodoxă):

Istoria citadină a Bacăului a început, așadar, în momentul în care micul nucleu administrativ a reușit să pătrundă dincolo de granița trasată de moșiile înconjurătoare. Mai precis, în momentul în care băcăuanul a simțit că are libertatea de a „cuceri” terenul din împrejurimi și de a da acestuia o altă destinație decât cea agricolă. Manifestarea preeminenței mediului urban în raport cu organismele funciare de tip seniorial a avut valoare fondatoare pentru majoritatea orașelor din vechiul Regat. Între lipsa privilegiilor și a autonomiei comunității locale și absența atributelor urbanistice ale Bacăului medieval a existat o relație cât se poate de logică și directă. Parafrazându-l pe Marin Preda, am putea spune: unde *Libertate* nu e, viață urbană nu e.

BIBLIOGRAFIE

- Amărieuței, Mihai-Cristian, „Despre vornicii de poartă și atribuțiile lor în Iașii secolului al XVIII-lea”, în *Orașul în spațiul românesc între Orient și Occident. Tranziția de la medievalitate la modernitate*, editor Laurențiu Rădvan, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007.
- Apăvăloae, Mihail, *Piatra Neamț. Studiu monografic*, Piatra Neamț, Cetatea Doamnei, 2005.
- Ariès, Philippe, Duby, Georges (coord.), *Istoria vieții private*, vol. III, București, Meridiane, 1995.
- Artimon, Alexandru, *Civilizația medievală urbană din secolele XIV-XVII (Bacău, Tg. Trotuș, Adjud)*, Iași, Documentis, 1998.
- Idem, „Orașul Bacău. Geneză și evoluție – secolele XIV-XVI”, în *Vitraliu*, An XVI, Nr. 1-2, aprilie 2008.
- Idem, „Cercetări arheologice medievale la Bacău (1967-2007)”, în *Carpica*, Nr. XXXVI, Bacău, f. ed., 2007.
- Benevolo, Leonardo, *Orașul în istoria Europei*, Iași, Polirom, 2003.
- Brătianu, Gheorghe I., *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, ediție îngrijită de Valeriu Râpeanu, București, Editura Eminescu, 1980.
- Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, București, Editura Librăriei „Socec”, 1909.
- Catrina, Constantin, Lupu, Ion (coord.), *Județul Brașov. Monografie*, București, Sport-Turism, 1981.
- Ciubotaru, Ștefan, *Monografia orașului Botoșani*, Botoșani, Axa, 1997.
- Costăchel, Valeria, Panaitescu, Petre P., Cazacu, Aurel, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova – secolele XIV-XVII*, București, 1957.
- Djuvara, Neagu, *Între Orient și Occident. Țările Române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, traducere din franceză de Maria Carпов, București, Editura Humanitas, 2007.
- Doboș, Dănuț (coord.), *Catolicii din Bacău*, Iași, Sapienția, 2007.
- Drehuță, Emilian (coord.), *Enciclopedia județului Bacău*, ediția a II-a, Bacău, Agora, 2008.
- Giurescu, Constantin C., *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, Editura Academiei R. S. R., 1967.
- Giurescu, Constantin C., Giurescu, Dinu C., *Istoria românilor*, vol. II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.
- Hașdeu, Bogdan Petriceicu, *Etymologicum magnum romaniae*, vol. II, București, Minerva, 1970.
- Iorga, N., *Scrisori de negustori*, București, f. ed., 1925.
- *** *Istoria orașului Iași*, vol. I, redactori responsabili Constantin Cihodaru și Gheorghe Platon, Iași, Junimea, 1980.

- Kara, Ițic, *Obștea evreiască din Bacău*, București, Hasefer, 1995.
- Matei, Mircea D., *Civilizație urbană medievală românească. Suceava până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, Editura Academiei R.S.R., 1989.
- Moldovanu, Dragoș (coord.), *Tezaurul toponimic al României. Moldova. Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale (1772-1988)*, vol. I, partea I, București, Editura Academiei Române, 1991.
- Oțetea, Răzvan Alexandru, *Conceptia istoricilor români despre caracterul inițial al orașelor medievale românești cu o privire specială asupra acelor de la răsărit de Carpați*, Bacău, Editura Casei Corpului Didactic, 2009.
- Panaitecu, P. P., *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, ediția a II-a, prefață, note și comentarii de Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Székely, București, Editura Enciclopedică, 1994.
- Panaitecu, P. P., *Introducere în istoria culturii românești*, București, Editura Științifică, 1969.
- Pălănea, Paul, *Istoria orașului Galați de la origini până la 1918*, Partea I, Ediția a II-a, Coordonator Eugen Drăgoi, Galați, Partener, 2008.
- Platon, Gheorghe, Platon, Alexandru-Florin, *Boierimea din Moldova în secolul al XIX-lea. Context european, evoluție socială și politică*, București, Editura Academiei Române, 1995.
- Popa, Alin, *Fizionomii urbane și structuri etno-sociale din Moldova. Bacăul în tranziția de la târg la oraș (1864-1938)*, Iași, PIM, 2011.
- Stoica, Corneliu, *Istoria ilustrată a orașului Târgu Ocna din cele mai vechi timpuri până la 1918*, Onești, Magic Print, 2009.
- Șandru, Ioan, Toma, Constantin V., Aur, Nicu, *Orașele trotușene. Studiu de geografie umană*, vol. II, Bacău, f. ed., 1989.
- Ursachi, Vasile (coord.), *Istoria orașului Roman (1392-1992)*, Prefață de Răzvan Theodorescu, Roman, Societatea Culturală „Roman - 600”, 1992
- Zaharia, Dumitru, „Bacău – începuturi, toponim, organizare și conducere”, în *Vitaliu*, An XVI, Nr. 1-2, aprilie 2008.

